ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 43. Årgang . Nummer 1 . 1969

Munksgaards Forlag . København 1969

ØKONOMI OG POLITIK

43. ÅRGANG NR. 1 1969

INDHOLD

HOLGER GAD: Mål og midler i dansk landbrugspolitik 3

PETER ANDREAS BØGGILD: Spekulation, terminshandel og renteniveau 20

TORBEN WORRE: Borgerkrig i Nigeria 44

POUL BUCH HANSEN: Levestandard og vækst i Liberia 60

Den internationale økonomiske situation 83

Den danske økonomiske situation 92

Politisk kronik 110

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
MUNKSGAARDS FORLAG . KØBENHAVN 1969

FORFATTERNE

HOLGER GAD, professor, dr. oecon., Aarhus Universitet.

PETER ANDREAS BØGGILD, stud. polit.

TORBEN WORRE, amanuensis, cand. scient. pol., Københavns Universitet.

POUL BUCH HANSEN, lektor, cand. polit., Københavns Universitet.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af cand. oecon. Jørn Henrik Petersen, Aarhus Universitet, og amanuensis, cand. oecon. Niels Christian Nielsen, Institut for Finansiering, Handelshøjskolen.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 32 kr. + moms. Enkelte hæfter 10 kr. + moms. Ansvarshavende redaktør: Amanuensis, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, professor, dr. polit. ANDERS ØLGAARD, amanuensis, cand. mag. OLE KARUP PEDERSEN og lektor, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Prags Boulevard 47, 2300 København S, tlf. Asta 7030. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen 16. juni 1969.

MÅL OG MIDLER I DANSK LANDBRUGS-POLITIK

Prisstøtte eller indkomststøtte

HOLGER GAD

1. DANSK LANDBRUGS FUNDAMENTALE PROBLEMER

Dansk landbrug befinder sig i disse år i en dybtgående erhvervsmæssig krise, der er fremkaldt af fundamentale ændringer i dets økonomiske betingelser:

1: Afsætningsforholdene er blevet dybtgående ændret som følge af en vældig stigning i landbrugsproduktionen i hele det nordatlantiske område, hvor der nu eksisterer et almindeligt udbudspres af landbrugsprodukter. Dette udbudspres er på bunden fremkaldt af landbrugets forvandling via mekanisering og begyndende industrialisering – først i Nordamerika og senere i Vesteuropa, men den landbrugsstøtte, der er anvendt, har i høj grad været med til at forøge udbudspresset og dermed forringet dansk landbrugs afsætningsmuligheder.

2: Dansk landbrug er selv ramt af dybtgående interne strukturændringer, der er fremkaldt af den industrialiseringsproces, der har fundet sted i dansk erhvervsliv siden 1950. Herigennem har den tekniske udvikling muliggjort en omfattende mekanisering og begyndende industrialisering af selve landbruget. På den anden side har den stærke ekspansion i danske byerhverv trukket tidligere lavtlønnet arbejdskraft ud af landbruget, der nu næsten er udtømt for unge medhjælpere.

Indtil 1950 var landbruget det bærende erhverv i Danmark, derved at mere end 50 procent af valutaindtægterne kom fra eksport af landbrugsprodukter. Danmarks plads i toppen blandt økonomisk højt udviklede lande var muliggjort ved landbrugets deltagelse i den internationale arbejdsdeling og handel, men siden 1950 er der sket en nærmest eksplosiv vækst i den danske industrieksport, nemlig fra godt 1 milliard kr. i 1950 til mere end 10 milliarder kr. i 1968. Alene i løbet af 1968 voksede den rene industrieksport med 1,7 milliarder kr. I tiden fra 1880 til 1950 kom drivkraften i dansk økonomisk vækst i det væsentlige fra landbrugseksporten. Men nu

kommer drivkræfterne i langt højere grad fra den stærkt voksende industrieksport, der i 1969 formentlig bliver op mod dobbelt så stor som landbrugseksporten.

Trykket af uforskyldte afsætningsvanskeligheder og udplaceret af ekspanderende byerhverv i konkurrencen om den unge del af arbejdsstyrken står dansk landbrug nu i en eksistenskrise. Jeg tror, at det er ud fra denne baggrund, man må vurdere de landbrugspolitiske problemstillinger i Danmark. Det må for en ordens skyld understreges, at behovet for at føre en positiv landbrugspolitik i Danmark ikke skyldes, at danske landmænd ikke ville kunne klare sig i en fri international konkurrence. Effektivitetsmæssig kan hele det danske landbrug måle sig med det allerbedste i udlandet. Det, som nødvendiggør særlige landbrugsordninger i Danmark, er den landbrugspolitik, der føres andre steder.

I Fællesmarkedet har man etableret et højprisområde både for forbrugere og producenter af landbrugsprodukter. Herigennem fremmes produktionen, mens forbruget svækkes. Begge dele er med til at forringe mulighederne for det danske eksportlandbrug.

I England nøjes man med at etablere et højprisområde for producenter, mens forbrugerne stort set gennem fri import får fødevarer til lave »verdensmarkedspriser«. Dansk landbrugs eksportmuligheder svækkes her af den stærkt stigende landbrugsproduktion, der er fremkaldt i England ved hjælp af høje producentpriser og andre direkte tilskud til produktionen. I USA, hvor 2/3 af den nordatlantiske kornproduktion fremstilles, anvender man også produktionsstøttende pristilskud.

I England og i Fællesmarkedet har man ikke haft svært ved at indrette sig med en produktionsstøttende landbrugspolitik. Begge steder har der været god plads til stærk stigning i landbrugsproduktionen, fordi det drejer sig om importområder. England dækker stadig næsten halvdelen af sit fødevareforbrug gennem import. I Vesttyskland dækkes en fjerdedel af det samlede fødevareforbrug ved import – i dette land i det væsentlige ved import af foderstoffer. I Danmark stiller sagen sig helt anderledes. Her har vi et land, der eksporterer lige ved 70 procent af sin animalske produktion. Det er dette forhold, der tidligere gjorde landbruget til det bærende erhverv i Danmark, men som nu gør det tvingende nødvendigt at føre en positiv landbrugspolitik i Danmark, hvis landbruget skal hjælpes ud af sin eksistenskrise. På den anden side gør den store eksport det ualmindeligt svært at udforme en politik, der både tager sigte på at fastholde produktionsevnen og på at støtte landmændenes indkomster.

Her i landet kom vi forholdsvis sent med økonomisk støtte til landbruget. I Fællesmarkedslandene, England og USA var man langt i denne retning allerede i begyndelsen af 1950'erne. I Danmark begyndte man med kornordningen i 1958. I 1961 etablerede mejeribruget sin hjemmemar-

kedsordning, og i 1962 kom tilsvarende ordninger på andre områder med hensyn til salg af animalske produkter på det danske hjemmemarked.

Da støtteordningerne blev etableret i begyndelsen af 1960'erne, havde de – så vidt jeg forstår – et dobbelt sigte, nemlig

1) at afstive landmændenes indkomster
2) at fastholde, eventuelt udbygge landbrugets produktionsapparat og produktionsevne.

I begyndelsen af 1960'erne var dette dobbelte sigte med landbrugsordningerne let forståeligt, fordi de fleste ventede, at Danmark sammen med England ville blive optaget i Fællesmarkedet i løbet af kort tid. Det ville i så fald ikke blot være en stor økonomisk fordel for danske landmænd, men for hele det danske samfund, om vi ved optagelsen stod med et særligt produktionsstærkt landbrug. De enkelte landmænd havde mødt afsætningskrisen i form af faldende priser. Det var derfor nærliggende at søge krisemidlerne indrettet på en sådan måde, at salgsprisniveauet på landbrugsprodukter blev stabiliseret ved hjælp af afregningstillæg. Ved hjælp af en sådan prisstøtte kunne man på kort sigt dels støtte indkomstdannelsen i landbruget og dels invitere landmændene til at fastholde produktionsevnen til trods for det tryk, som eksportkrisen udøvede.

Siden dengang er det imidlertid i løbet af 1960'erne blevet helt uklart, hvornår eller under hvilke betingelser Danmark overhovedet bliver optaget i Fællesmarkedet.

Det er derfor helt berettiget, at landbruget betragter den danske fællesmarkedspolitik som et kardinalpunkt for dansk landbrugspolitik. Spørgsmålet er nu, om der findes andre sikre udsigter med hensyn til fremtidige eksportforhold, der kan begrunde, at man påvirker dansk landbrugsproduktion i bestemte retninger. Såfremt man med rimelig sikkerhed kunne pege på bestemte afsætningsmuligheder, f. eks. for smørret, eller for fjerkræprodukter, kunne det vel være fornuftigt at påvirke landmændenes produktionsdispositioner i bestemte retninger ved hjælp af pristilskud, eller som det hedder, afregningstillæg; men mig bekendt er ingen i stand til at pege på sådanne sikre fremtidsmuligheder for eksport af danske landbrugsprodukter.

Hvis mulighederne for Danmarks optagelse i Fællesmarkedet forbliver uafklaret, og hvis der ikke kan peges på andre sikre fremtidige afsætningsmuligheder, er så ikke grundlaget for at invitere landmændene til at fastholde eller udbygge produktionsapparatet i bestemte retninger ved hjælp af prisstøtte bortfaldet?

Man kan her rejse spørgsmålet, om det nuværende udbudspres på landbrugets eksportmarkeder er så unormalt, dvs. kan ventes at være så kortvarigt, at det alligevel kan betale sig at afskærme dansk landbrugs produk-

tionsevne over for virkninger af afsætningskrisen. Forholdet er jo det, at den vældige produktionsforøgelse og dermed udbudspresset af landbrugsprodukter i hele det nordatlantiske område i et vist omfang er politisk bestemt. Er der nogen udsigt til, at den landbrugspolitik, der forøger landbrugsproduktionen i andre lande, snart vil ophøre? Hvis det er tilfældet, så kunne det måske alligevel betale sig at påvirke landbrugets produktionsevne ved hjælp af pristilskud.

Der er visse træk i de fundamentale betingelser for dansk landbrugseksport, som det måske kan være nyttigt at gøre opmærksom på.

Vesteuropa, hvortil Danmark har den helt væsentlige del af sin landbrugseksport, er verdens største importør af ernæringsmidler. Det samlede omfang af Fællesmarkedets og Englands nettoimport af ernæringsmidler svarer til 60 mill. tons korn – næsten 10 gange den danske kornhøst. Hovedparten af denne import kommer fra Nordamerika i form af foderstoffer. Jeg hører til dem, der indtil for få år siden regnede med, at den amerikanske overskudsproduktion af ernæringsstoffer i højere grad ville blive drejet bort fra Vesteuropa og ud til de sultende masser i Asien, men dette er ikke sket i tilstrækkeligt omfang til at dreje strømmen af korn og foderstoffer væk fra Vesteuropa, hvor millioner af små bønder særlig i Fællesmarkedet har brug for et tilskud af foderstoffer udefra. Hertil kommer, at den amerikanske kornproduktion er øget meget stærkt i de senere år, og endelig begynder kornproduktionen nu også at vokse stærkt i u-landene. Hvis der derfor ikke sker fundamentale ændringer i landbrugspolitikken i Fællesmarkedet eller i England, er det ikke til at se, at udbudspresset af landbrugsprodukter i Vesteuropa vil ophøre i en overskuelig fremtid.

Men det er klart, at man kun gennem en indgående analyse af den forventede udvikling på vore eksportmarkeder i de kommende år og af de handelspolitiske muligheder kan få grundlag for at tage endelig stilling til, om de danske landbrugsordninger skal indrettes til både at påvirke produktionsevne og indkomstdannelse eller til kun at støtte indkomstdannelsen i landbruget.

Det, der er brug for, er både en – så vidt det er muligt – klargørelse af fremtidige eksportmuligheder og af den virkning, som forskellige former for landbrugspolitik har på landbrugets produktion og hele udvikling.

Hertil er der brug for tankeudveksling mellem praktiske landmænd, landbrugsledere, kreditgivere og skrivebordsfolk som undertegnede.

I direktør Krogstrup, Dansk Landbrugs Realkreditfond, har landbruget en kreditgiver, der forstår at tale både til landmænd og fagøkonomer. Det er med glæde, at jeg benytter lejligheden til at sætte mine tanker om dansk landbrugspolitik op mod de tanker, han fremførte i »Økonomi og Politik«[1]).

[1]) Samfundets forvandling – og landbruget. ØKONOMI OG POLITIK 1968, nr. 4.

I det følgende skal der først gøres et forsøg på at behandle centrale problemstillinger i landbrugsstøtteordningerne. Dernæst vil der blive fremsat et forslag til revision og forenkling af dansk landbrugspolitik.

2. LANDBRUGSORDNINGER SOM EN FINANSIEL OPERATION

De nuværende landbrugsordninger omfattede i 1968 ca. 1800 mill. kr. I en sådan finansiel operation indgår der to led, nemlig

1) man tager pengene
2) pengene udbetales.

Ser vi bort fra beløbets størrelse, afhænger den finansielle operations virkninger af, hvordan de to led i operationen løses hver for sig.

a) *Hvordan bør pengene tages?*

Lad os se på det første problem, nemlig hvor og hvordan pengene fremskaffes.

For året 1968 var som anført 1800 mill. kr. involveret i landbrugsordningerne. Heraf blev ca. 800 mill. kr. hentet i form af hjemmemarkedsafgifter, dvs. taget fra forbrugere af fødevarer, og ca. 1000 mill. blev taget direkte i statskassen. Er denne måde at tage pengene på rationel? Når pengene tages direkte i statskassen, kommer folk til at betale pengene i form af skatter. Hvis det et indkomstskatterne, der bliver forhøjet, er det navnlig de højere indkomster, som kommer til at betale gildet. Såfremt det er omsætningsafgifter, der forøges, kommer de velhavende også til at betale forholdsvis mest, men udgifterne fordeles dog i større grad ud over den samlede befolkning. Når pengene tages i form af afgifter på fødevarer, kommer trykket i særlig grad til at vende nedefter, idet familier med børn kommer til at betale forholdsvis mest. Desuden er det helt klart, at specielle afgifter på fødevarer trykker forbruget heraf. Det er indlysende, at forbruget af smør her i Danmark påvirkes, når det belastes med en forbrugsafgift på 4 kr. pr. kg, særlig da smørret har en effektiv konkurrent i form af margarine. Men forbruget af andre animalske produkter påvirkes også af, at de fordyres ved hjælp af særlige afgifter. Det kan landmændene mindst af alle være interesserede i. For såvel landmænd som forbrugere må det absolut være bedst at tage hele beløbet direkte i statskassen. Herved får forbrugerne frihed til selv at bestemme, hvilke dele af forbruget der skal nedsættes, når pengene skal betales. Landmændene opnår den fordel, at forbruget af fødevarer ikke mindskes i Danmark. Endelig undgår man det uheldige to-prissystem, som det i stigende grad bliver vanskeligt at administrere, dvs. at forhindre at folk omgår det ved direkte handel ved stalddør. Når varerne

hentes ved stalddør, kan køber og sælger dele to kroners fortjeneste pr. kg for flæsk, æg og fjerkrækød. Jo længere dette to-prissystem varer, des vanskeligere bliver det at forhindre folk i at køre ud og opkøbe de pågældende fødevarer direkte ved stalddøren.

Det er vel ikke heldigt at kriminalisere noget, som den almindelige befolkning har svært ved at betragte som ulovligt og strafbart.

Af alle disse gode grunde må det ud fra rene økonomiske overvejelser være mest rationelt at tage hele beløbet direkte fra statskassen.

b. *Udbetaling af pengene*

Det er klart, at landmændene – i hvert fald i første omgang – står som modtagere af beløbet, men udbetalingsformen er afgørende for, hvem der i sidste ende får glæde af pengene. Af det samlede beløb på ca. 1800 mill. kr., der i 1968 ved særlige ordninger blev overført til landbruget, blev ca. 1400 mill. kr. udbetalt som prisstøtte. Af resten blev knap 200 mill. kr. anvendt dels til refusion af amtskommunale grundskatter, og 200 mill. kr. anvendt til afsætningsfremmende foranstaltninger i form af såkaldte dispositionsfond.

Ved hjælp af prisstøtte i form af afregningstillæg blev det muligt at udbetale priser til producenterne, der for de fleste produkter lå betydeligt over eksportpriserne. Forskellen mellem producent- og eksportpris var i 1968:

mejeriprodukter	ca. 40 %
æg	ca. 67 %
kyllingekød	ca. 32 %
svinekød og flæsk	ca. 10 %

Ved hjælp af pristilskud blev producentpriserne for animalske produkter gennemsnitligt bragt ca. 20 % over eksportniveauet.

Det er vel klart, at denne udbetalingsform virker både på produktions- og indkomstdannelse i landbruget. Det var oprindelig også formålet med ordningerne. *Det centrale problem her er, om det realøkonomiske grundlag for det dobbelte formål med landbrugsordningerne stadig er til stede, eller med andre ord: om grundlaget for gennem pristilskud at påvirke landbrugets produktionsevne i bestemte retninger er bortfaldet.*

Ved vurdering af de produktionsfremmende virkninger af afregningstillæggene må det medtages, at der ved kornordningen ved hjælp af en glidende toldskala på import af korn søges opretholdt et indenlandsk prisniveau for korn på 52 kr. pr. 100 kg.

For høståret 1967/68 lykkedes det at holde den indenlandske pris for byg på gennemsnitligt knap 49 kr., medens den frie importpris var knap

42 kr. Forskellen mellem den frie importpris for byg og det indenlandske prisniveau, som blev etableret ved hjælp af kornordningen, var således ca. 20 % i høståret 1967/68, hvor en del udenlandsk korn blev holdt ude, og dette bremsede den animalske produktion i Danmark.

Ved hjælp af hjemmemarkedsordninger og kornordninger lykkedes det således i året 1967/68 at etablere et indenlandsk producentprisniveau for landbrugsprodukter, der lå ca. 20 % over »verdensmarkeds«-priserne. Der kan vel næppe være tvivl om, at dette som helhed har virket forøgende på den samlede landbrugsproduktion her i landet, ligesom hjemmemarkedsordningerne må antages at have virket formindskende på forbruget af fødevarer. I princippet har vi derfor ført den samme landbrugspolitik som i Fællesmarkedet ved at etablere – ganske vist her i stærkt modereret form – et højt prisniveau både for producenter og forbrugere af fødevarer og landbrugsprodukter.

Der kan ikke være tvivl om, at importen af de produktionsmidler, der ikke er belagt med told, nemlig oliekager og visse andre former for foderstoffer, traktorer, brændselsolie, kunstgødning m. v. herved er blevet forøget. På denne måde er det lykkedes – tror jeg – fuldt ud at tilgodese det andet oprindelige hovedformål med landbrugsordningerne, *nemlig at fastholde landbrugets produktionsevne; men af netop samme grund har man kun i ringe omfang været i stand til at støtte landmændenes indkomster.*

Årsagen hertil er for det første, at landbruget har forøget sit indkøb af tekniske produktionsmidler, herunder importen, og derved forøget sine omkostninger. Desuden er de mængder, der skal eksporteres, blevet forøget af to grunde, nemlig for det første fordi forbruget i Danmark er blevet formindsket, og for det andet fordi produktionen er blevet fremmet. Det må antages, at en sådan forøgelse af eksportmængderne lægger et tryk på de eksportpriser, der opnås. Hvor meget der her er tale om, ved man ikke meget om; men at eksportpristrykket er til stede, for så vidt som det drejer sig om mejeriprodukter og fjerkræprodukter, er formentlig hævet over al tvivl. Forventninger om fremtidige afsætningsmuligheder eller hvis man tror på at kunne skabe afsætningsmuligheder gennem en handelspolitisk indsats – t. eks. optagelse i Fællesmarkedet – kan gøre det rigtigt gennem pristilskud at påvirke de enkelte landmænds dispositioner i bestemte retninger, *men hvis regering og landbrugsorganisationer ikke ved mere end den enkelte landmand – er det så ikke bedst at lade ham – der dog har det endelige ansvar – tilpasse produktionen bedst muligt efter de løbende afsætningsbetingelser.*

Hvis man drager denne konklusion, bliver der ikke plads til at udbetale pristilskud, men råd til at lade pengene gå direkte ind i landmændenes indkomster, dvs. at ordne udbetalingen sådan, at der bliver tale om en ren indkomstoverførsel til landmænd.

c. *Indkomstoverførsel ved hjælp af afregningstillæg og produktionskort*

En ren indkomstoverførsel kan etableres, selv om pengene udbetales som prisstøtte, nemlig hvis afregningstillæggene udbetales i forbindelse med produktionskort. I og for sig er der ikke noget i vejen for, at man finder frem til et bestemt produktionsomfang, nemlig til eksempel hele hjemmemarkedsforbruget plus større eller mindre dele af eksporten, der skal modtage afregningstillæg, der til eksempel kan afpasses sådan, at den såkaldte effektive producent kan opnå en rimelig indkomst. Problemet bliver her først at finde det samlede beløb, der skal udbetales som afregningstillæg. For det andet at finde ud af, hvordan dette beløb skal fordeles på de forskellige produkter, og for det tredje at finde ud af, hvordan produktionskort, der må omfatte den produktion, der skal modtage afregningstillægget, skal fordeles til producenterne. Det afgørende er formentlig her, at produktionskortene gøres frit omsættelige for ikke at binde den enkelte landmands handlefrihed, og at produktionskortet tildeles på en sådan måde, at det ikke påvirker den fremtidige produktion. Den del af produktionen, der ved salg ikke ledsages af produktionskortet, må så nøjes med de priser, de danner sig frit på markedet.

Det problem, man løser ved hjælp af produktionskortene, er jo fordelingen af afregningstillæggene, dvs. fordeling af den indkomststøtte, man vil give landmændene. Produktionens størrelse og sammensætning vil blive bestemt på produktionsgrænsen. Det vil sige af de frie priser. Såfremt afregningstillæggene alene gives til den produktion, der er ledsaget af kort, opnår man, at penge formelt udbetales som afregningstillæg, men at de reelt *kun* kommer til at virke som indkomststøtte, idet produktionen ikke påvirkes. Det, man her skal finde ud af, er følgende:

1) hvor store beløb skal udbetales som afregningstillæg
2) hvor stor en del af produktionen skal omfattes af kort
3) hvordan skal kortene fordeles mellem landmændene.

Et særligt problem bliver det her at finde frem til en fordeling af produktionskort, der hverken påvirker den fremtidige produktion eller landbrugets strukturudvikling.

Det må erkendes, at en ren indkomstoverførsel kan indrettes på denne måde, selv om ordningen vil blive ret omstændelig og vanskelig at administrere.

d. *Indkomstoverførsel ved andre udbetalingsformer*

Hvis man er enig om, at landbrugsordningerne nu må indrettes sådan, at den enkelte landmand hele tiden kan gøre brug af de billigst mulige produktionsmidler og hele tiden tilpasser produktionen efter sin egen bedøm-

melse af afsætningsmuligheder, må den tilsløring af prisdannelsen, der nu sker, bringes til ophør. I stedet for bør man finde frem til en rational indkomstoverførsel fra statskassen til de enkelte landmænd.

Her er det, at mit forslag om at fordele hele støttebeløbet dels efter grundværdi, og dels i form af en særlig afløsningserstatning til mælkeproducenter og måske til fjerkræproducenter kommer ind i billedet. Forslaget går ud på, at alle de nuværende landbrugsordninger ophæves, og at man i stedet tager 1500 mill. kr. direkte af statskassen. Heraf fordeles de 1200 mill. kr. direkte efter grundværdi. Det vil give ca. 400 kr. pr. ha middelgod jord. Imidlertid må det erindres, at der i det nuværende støttebeløb er medregnet refusion af amtskommunale grundskatter, der beløber sig til gennemsnitlig 70 kr. pr. ha. Herudover betaler landmænd ejendomsskatter – ligeledes gennemsnitligt 70 kr. pr. ha. Fra den grundstøtte, som jeg foreslår til 400 kr. pr. ha middelgod jord, skal fradrages 140 kr., før den endelige udbetaling til landmændene finder sted. Så vil alle grundskatter i landbruget være væk, og grundstøtten vil direkte blive ca. 250 kr. pr. ha middelgod jord.

Desuden foreslår jeg, at der skal fordeles 300 mill. kr. til landets mælkeproducenter. Denne udbetaling kunne finde sted ved hjælp af såkaldte koobligationer på den måde, at der pr. ko, der står på stalden på et bestemt tidspunkt, f. eks. 1. 1. 1969, bliver tilstillet ejeren en statsobligation, der giver ihændehaver ret til at hæve 250 kr. i statskassen årligt i 15 år. Sådanne statsobligationer ville koste staten ca. 300 mill. kr. om året. Måske vil det være mere retfærdigt at fordele afløsningserstatningen til mælkeproducenterne i forhold til deres mælkepenge i 1968. En afløsningserstatning på 300 mill. kr. om året svarer omtrent til 15 procent af landmændenes mælkepenge i 1968. Det kunne som nævnt måske også være rimeligt at søge en eller anden form for afløsningserstatning til fjerkræholdere. Det beløb, der her bliver tale om, behøver ikke tilnærmelsesvis at være af samme størrelsesorden som afløsningserstatning til mælkeproducenter.

Det samlede forslag repræsenterer en ren indkomstoverførsel fra statskasse til landmænd. Herved bortfalder naturligvis enhver form for produktionsstøtte, men efter min opfattelse findes der ikke rimeligt grundlag for at støtte produktionen. Forslaget giver plads til effektiv indkomststøtte for landmænd og til fuldstændig frigørelse af prisdannelsen på landbrugsprodukter i Danmark, sådan at producenterne enkeltvis kan tilpasse produktionen efter de faktiske afsætningsvilkår.

Når jeg har peget på fordeling efter grundværdi – dvs. grundstøtte – som central fordelingsnøgle ved direkte indkomstoverførsel til landmænd, er det for det første, fordi denne fordelingsnøgle er let at administrere, og for det andet fordi man herved får mulighed for at etablere en varierende indkomstoverførsel ved simpelt hen at ændre den udbetalte grundstøtte. Hvis

landmændenes indkomster skulle blive væsentligt forbedret, t. eks. ved optagelse i Fællesmarkedet eller ved anden væsentlig forbedring af eksportmuligheder, kan man – hvis indkomstoverførsler sker efter grundværdi – lade pengene rulle den anden vej – nemlig fra landmændene til statskassen ved igen at bruge positive tal i beskatning af landbrugsjord. Grundstøtten muliggør en effektiv indkomststabilisering for landbruget som helhed.

Teknisk og administrativt er det fuldt ud muligt at ordne indkomstoverførslen til landbruget på den måde, at grundstøtten generelt sættes op, når den gennemsnitlige landmands indkomst – p. t. til eksempel en landmand med 25 ha – bliver mere end 10 % lavere end årslønnen til en fuldt beskæftiget faglært arbejder, mens grundstøtten generelt nedsættes, når den gennemsnitlige landmands indtægt bliver mere end 10 % højere end den faglærte arbejders årsløn. Hertil kommer, at en passende kombination af grundstøtte og særlig afløsningserstatning vil kunne holde alle landmænd skadesløse, når de nuværende ordninger ophæves.

3. FRIGØRELSE AF STRUKTURUDVIKLINGEN

I mange egne af landet lægger de nuværende restriktioner på sammenlægning af ejendomme utvivlsomt hindringer i vejen for smidig sammenlægning af landbrugsjord. Alle sagkyndige er enige om, at der under alle omstændigheder vil komme til at foregå tilbundsgående ændringer i dansk landbrugs ejendomsstruktur i de kommende 10–20 år. *Hvorfor ikke med det samme opnå de fulde fordele af den forøgede tilpasningsevne, der vil blive tilvejebragt i landbruget ved total frigørelse af handel og sammenlægning af jord?* Mange steder har ældre landmænd hårdt brug for at komme af med jorden og samtidig blive boende i stuehuset. Samme sted er der måske unge landmænd, der har brug for at få udvidet deres jordtilliggende for at opnå mere rationel anvendelse af deres maskiner. Hvorfor skal en sådan nyttig tilpasning overhovedet reguleres? *Er der overhovedet noget at tabe ved helt at overlade det til de enkelte landmænd selv at finde ud af, hvor store de enkelte ejendomme skal være, og hvordan de i øvrigt skal indrettes, blot det sker under personligt økonomisk ansvar?*

Såfremt den nuværende prisstøtte erstattes af den foran skitserede grundstøtte og særlige afløsningserstatning, vil eksistensmuligheder for landmænd, der på grund af alder eller af andre gode grunde ønsker at blive boende i stuehuset, samtidig med at deres virksomhed som landmænd formindskes, f. eks. ved at sælge eller bortforpagte jorden, blive væsentligt lettet – særlig såfremt muligheden for sammenlægning eller samdrift af jord øges. De gamle landmænd vil herigennem få de persontilskud, de skal have for at få en tålelig tilværelse, og de unge landmænd vil få øgede muligheder for at samle jorden i rationelle bedriftsenheder.

4. NYORDNINGENS VIRKNING PÅ PRODUKTION, FORBRUG, EKSPORT OG VALUTAINDTJENING

Det er påstået, at gennemførelse af mine forslag vil medføre snarlig nedlægning af dansk landbrug. Lad os derfor se på virkningerne på de enkelte produktionsområder.

a) *Mælkeproduktionen*

Det er klart, at et fald i producentprisen for mælk på 40 procent vil medføre en reduktion af produktionen. Halvdelen af den danske mælkeproduktion anvendes til fremstilling af smør, der eksporteres til England, hvor det dækker ca. 1/5 af smørforbruget. Man kan t. eks. tænke sig, at mælkeproduktionen i Danmark reduceres med 10 procent, og videre forudsætte, at det går ud over smørproduktionen og dermed eksporten af smør, som i så fald bliver reduceret med 20 procent. Spørgsmålet er, hvilken indflydelse dette vil have på de priser, der kan opnås for dansk smør i England. I øjeblikket får vi her omkring 6 kr. pr. kg. Kan det tænkes, at en reduktion af udbuddet af dansk smør til England med 20 procent vil medføre, at den smørpris, der her opnås, stiger fra ca. 6 kr. til 7 kr. pr. kg. Det afhænger af det engelske smørmarkeds karakter, dvs. at de præferencer, der findes for dansk smør i England.

Det er vel ikke udelukket, at noget i denne retning kan ske, når de nuværende ordninger for mejeriprodukter bliver ophævet. Resultatet ville i så fald blive, at mælkeproduktionen ville stabilisere sig på et niveau, der er ca. 10 procent lavere end nu, og prisen på smør ville blive 7 kr. pr. kg til eksport, hjemmemarked og producenter. En sådan udvikling ville formentlig forøge nettovalutaindtjeningen ved eksport af smør. Forbruget af mejeriprodukter i Danmark ville også stige.

b) *Æg*

Produktionen af æg omfattede i 1968 86 mill. kg. Heraf blev 2/3 brugt på hjemmemarkedet og 1/3 eksporteret. Eksportprisen var ca. 2,30 kr. pr. kg æg, mens hjemmemarkedsprisen var 4,70 og producentprisen 3,86. Der kan næppe være den ringeste tvivl om, at eksporten af æg er direkte valutatabgivende. Såfremt hele eksporten her blev afviklet, ville produktionen falde med den 1/3, der går til eksport. Hvis man videre tænker sig, at hjemmemarkedsprisen blev sat ned fra de nuværende 4,70 til producentprisen i 1968, nemlig 3,86 kr. pr. kg, er det vel tænkeligt, at forbruget af æg her i landet ville stige noget. Ophævelse af hjemmemarkedsordninger for æg sammen med ophævelse af kornordningen ville nok medføre et fuldstændigt bortfald af eksport af æg, men til gengæld vil forbruget i Dan-

mark stige, og de priser, som producenterne vil opnå, behøver ikke at afvige meget fra de nuværende.

c) *Fjerkrækød*

Her omfattede produktionen i 1968 godt 60 mill. kg, hvoraf 2/3 gik til eksport. Eksportprisen var 2,36 kr. pr. kg, hjemmemarkedsprisen 5,22 og producentprisen 3,11 kr. Der er her meget tydelig forskel mellem producentpris og hjemmemarkedspris, nemlig mere end 2 kr. pr. kg, som producent og stalddørskøber kan dele.

Ophævelse af hjemmemarkedsordningerne vil her medføre et bortfald af eksport og dermed true 2/3 af den samlede produktion. Til gengæld vil der opstå et meget væsentligt fald i hjemmemarkedspriserne på fjerkrækød, hvilket må antages på lidt længere sigt at føre til en væsentlig stigning i forbruget af denne vare her i landet. Når tilpasningen har fundet sted på dette område, er jeg ikke sikker på, at produktionen ville afvige ret meget fra den nuværende. Hjemmemarkedsforbruget ville være steget væsentligt, mens de producentpriser, der ville danne sig, ikke behøver at afvige væsentligt fra de nuværende. Men den tabgivende og valutakrævende eksport af fjerkrækød ville være ophørt.

d) *Svinekød og flæsk*

Produktionen omfattede her i 1968 775 mill. kg, hvoraf ca. 180 mill. kg, dvs. lidt mindre end 1/4 blev brugt på hjemmemarkedet. 3/4 blev eksporteret, og heraf bliver den helt væsentlige del sendt til England i form af bacon. Der eksisterer utvivlsomt visse præferencer for dansk bacon i England. Det viser de overpriser, der fås.

Ophævelse af kornordningen og af hjemmemarkedsafgifter og slagteafgift på flæsk vil måske på lidt længere sigt føre til udvidelse af flæskeproduktionen og dermed til at øge udbuddet af dansk bacon på det engelske marked. Derfor vil ophævelse af kornordningen formentlig gøre det tilrådeligt at etablere en eller anden form for regulering af tilførsler til det engelske bacon-marked, f. eks. ved hjælp af svinekort. En sådan reguleringsordning bør naturligvis gøres så smidig som muligt for at bevare den enkelte producents handlefrihed. Man kunne tænke sig ordningen etableret ved, at den overpris, der opnås ved salg af bacon til England, blev opsamlet i en særlig pulje, der blev fordelt til landmændene efter en fordelingsnøgle, f. eks. ved hjælp af svinekort. Det kunne gøres ved, at slagteriernes salgskontor holdt auktion over svinekort. Den pris, man vil give for disse kort, afhænger naturligvis af, hvor mange penge der kan fordeles fra puljen, og dette er bestemt af de overpriser, der kan opnås for dansk bacon på det engelske marked. Formål og princip i en sådan regulering vil i øvrigt svare til den udmærkede svinekortordning, der var etableret i 1930'erne.

5. HELHEDSVIRKNINGER AF NYORDNINGEN

Når man går forholdene på de enkelte produktområder efter i detailler – tror jeg – det må erkendes, at en nyordning af landbrugsstøtten fra den nuværende prisstøtte til en direkte udbetaling til landmændene uden om priser og produktion ikke vil fremkalde de drastiske virkninger på landbrugsproduktionen, som mange har påstået. Såfremt man ophævede kornordningen og hjemmemarkedsordninger og de andre former for pristilskud, vil man tværtimod opnå at få den samlede landbrugsproduktion bedre afpasset efter de løbende afsætningsbetingelser. Det ville være en fordel ikke blot for landbruget, men for den samlede danske økonomi.

Der ville blive råd til at etablere en effektiv indkomststøtte for landmændene i form af en direkte indkomstoverførsel fra statskasse til landmænd. Den fordelingsnøgle, der skal anvendes ved udbetaling af penge til landmænd, kan naturligvis diskuteres, blot man fastholder, at udbetalingen skal være produktionsneutral. Jeg har foreslået en meget enkel form for udbetaling, nemlig at fordele 1200 mill. kr. efter grundværdi, og 300 mill. kr. efter det antal køer, der stod på stalden pr. 1. 1. 1969. En så enkel fordelingsordning bør muligvis suppleres med detailler, der tager hensyn til specielle forhold, f. eks. fjerkræproducenter, og f. eks. til at ikke alle køer er lige ydedygtige.

I det hele taget bør spørgsmålet om størrelsen af det beløb, der skal overføres til landmændene og dets fordeling mellem landmændene gennemarbejdes af særlige sagkyndige.

Efter min opfattelse fører en nøgtern økonomisk analyse af landbrugsstøtteproblemerne til følgende konklusioner:

1) hele støttebeløbet bør tages direkte i statskassen,
2) støttebeløbet bør udbetales til landmændene på en sådan måde, at det ikke påvirker priser og produktion,
3) hele strukturudviklingen i landbruget bør frigøres totalt.

Herved opnås

a) at der kan etableres en effektiv indkomststøtte for landmænd
b) at landbrugsproduktionen vil blive bedre tilpasset efter løbende afsætningsbetingelser
c) at dansk landbrug bevarer den fulde kontakt med verdensmarkedet, sådan at den enkelte landmand får lejlighed til at forsyne sig med de billigste produktionsmidler og til at tilpasse sin produktion efter ændringer i afsætningsbetingelser.

Kun såfremt regering eller landbrugsorganisationer har langt bedre viden om de fremtidige afsætningsmuligheder end den enkelte landmand, kan det

gå an at påvirke produktionens størrelse og sammensætning ovenfra ved pristilskud. Hvis denne viden ikke er til stede, må det bedste være, at man gør fuldt ud brug af den enkelte landmands dømmekraft ved tilpasning af produktionen til de løbende afsætningsbetingelser, men det forudsætter, at man lader hver enkelt landmand mærke de faktiske import- og eksportpriser.

Dansk landbrug er et verdensmarkedserhverv. Kun under helt specielle forudsætninger – t. eks. hvis regeringen véd, at vi bliver optaget i Fællesmarkedet i løbet af kort tid, eller hvis man har sikkerhed for andre væsentlige ændringer i landbrugets eksportbetingelser – går det an at afskære de enkelte landmænd, der i sidste ende har det økonomiske ansvar, fra den åbne kontakt med verdensmarkedspriserne – både på indsætnings- og afsætningssiden.

Hvis yderligere strukturudviklingen frigøres, vil de fulde forudsætninger for den størst mulige tilpasningsevne i dansk landbrug være til stede. Det er ad denne vej, en konstruktiv løsning på landbrugets fremtidsproblemer må søges.

De her fremlagte forslag indebærer radikale ændringer af landbrugsordningerne. Det er min opfattelse, at den forringelse af landmændenes indkomster – der trods stærk vækst i de beløb, der er tilført landbruget – er sket i de sidste 5 år, nødvendiggør tilbundsgående drøftelser af hele problematikken i vore landbrugsordninger. For mit eget vedkommende er jeg sikker på, at en gennemgribende revision er nødvendig for at give landmændene effektiv indkomststøtte og for at bringe hele landbrugsudviklingen ind på et rigtigt spor.

6. »MINI«LØSNINGER

Små skridt i retning af mere rationelle ordninger vil også være et gode.

a) En væsentlig forbedring vil kunne opnås alene ved at ændre den måde, man tager pengene på, nemlig ved at ophæve hjemmemarkedsafgifterne og tage hele beløbet direkte fra statskassen.
b) En anden – noget mere omfattende – »mini«løsning kunne opnås ved

   1) at staten udbetaler en almindelig grundstøtte svarende til 100 kr. årligt pr. ha middelgod jord. Det ville koste statskassen ca. 300 mill. kr. pr. år og kunne bl. a. dække en refusion af de tilbageværende ejendomsskatter.
   2) helt ophæve kornordningen.
   3) ophæve hjemmemarkedsordninger på de såkaldte kornvarer: svinekød og flæsk, æg og fjerkrækød.

4) overføre statstilskud til kunstgødning og kornpulje, der tilsammen udgør ca. 100 mill. kr. til dispositionsfonden.

Herefter ville de landbrugspolitiske problemer være isoleret til mælkesektoren.

TABEL 1*)

Overførsel af beløb til landbruget

	Høstår						
	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69
	mill. kr.						
Fra staskassen	516	504	513	447	617	817	1060
Fra hjemmemarkeds-afgifter[1])	470	295	385	505	570	ca. 800	ca. 900
Totale beløb i landbrugs-ordninger	986	799	898	952	1187	1617	1960

[1]) Heri er medregnet den særlige slagteafgift, der indbringer et nettobeløb på ca. 70 mill. kr.
*) Kilde: Det økonomiske Sekretariat, Økonoministeriet: Økonomisk Årsoversigt for 1965, 1966, 1967, 1968 og 1969.

TABEL 2*)

Tilskudsbeløb og skattelettelser til landbruget

	Høstår	
	1967–68	1968–69
	mill. kr.	
Tilskud efter mælkeproduktion	250	250
Til afsætningsfremme (dispositionsfond)	150	200
Til nedsættelse af prisen på kunstgødning	50	50
Mejerirationalisering	10	10
Tilskud til kornpulje	50	50
Refusion af amtskommunale grundskatter	184	185
Tilskud til unge landmænd	5	5
Tilskud til rapsdyrkere	8	8
Devalueringsgodtgørelse	110	177
Kompensation for ikke at forhøje hjemmemarkedspriser	–	125
Tilsammen	817	1060

*) Kilde: Det økonomiske Sekretariat, Økonomiministeriet: Økonomisk Årsoversigt 1969.

TABEL 3*)

Prisdannelser for animalske produkter under hjemmemarkedsordninger

		Høstår				
		1963–64	1964–65	1965–66	1966–67	1967–68
		øre pr. kg				
Smør	Hjemmemarkedspris	800	833	898	940	1000
	Producentpris[1])	ca. 785	ca. 785	ca. 755	ca. 770	ca. 850
	Eksportpris[2])	696	683	611	608	620
Æg	Hjemmemarkedspris	397	404	431	452	470
	Producentpris	333	349	382	371	380
	Eksportpris[2])	256	256	278	233	209
Fjerkrækød	Hjemmemarkedspris	411	419	445	467	488
	Producentpris	316	291	319	303	289
	Eksportpris[2])	288	258	264	247	209
Svinekød og flæsk	Hjemmemarkedspris	488	495	522	543	561
	Producentpris	455	436	447	477	452
	Eksportpris[2])	446	428	437	477	429

[1]) Med mælketilskud fra statskassen.
[2]) Notering.
*) Kilde: De samvirkende danske Landboforeninger: Beretning 1967–68.

TABEL 4*)

Den animalske landbrugsproduktion og dens anvendelse

		1962	1968
		mill. kg	
Smør	Produktion	167	160
	Eksport	115	107
	Dansk forbrug	42	46
Ost	Produktion	114	105
	Eksport	80	65
	Dansk forbrug	41	45
Æg	Produktion	113	86
	Eksport	54	25
	Dansk forbrug	53	57
Slagtet fjerkræ	Produktion	71	64
	Eksport	50	44
	Dansk forbrug	17	19
Okse- og kalvekød	Produktion	277	265
	Eksport	177	165
	Dansk forbrug	95	102
Svinekød og flæsk	Produktion	682	772
	Eksport	496	602
	Dansk forbrug	179	182

*) Kilde: Det økonomiske Sekretariat, Økonomiministeriet: Økonomisk Årsoversigt 1969.

TABEL 5*)

Landbrugseksportens geografiske fordeling

		1962	1968
		mill. kr.	
Smør	Eksport i alt	657	657
	Heraf til England	554	627
Ost	Eksport i alt	345	388
	Heraf til England	46	55
	Tyskland og Italien	181	164
	Andre lande	118	169
Slagtet fjerkræ	Eksport i alt	249	172
	Heraf til Tyskland	191	15
	Andre lande	58	157
Okse- og kalvekød	Eksport i alt	732	871
	Heraf til Tyskland	365	211
	Italien	121	328
	Andre lande	246	332
Svinekød og flæsk	Eksport i alt	1612	2072
	Heraf til England	1344	1621
	Tyskland	97	97
	Andre lande	171	354
Kødkonserves	Eksport i alt	602	1084
	Heraf til England	209	243
	USA og Canada	337	632

*) Kilde: Det økonomiske Sekretariat, Økonomiministeriet: Økonomisk Årsoversigt 1966 og 1969.

SPEKULATION, TERMINSHANDEL OG RENTENIVEAU

PETER ANDREAS BØGGILD

SPEKULATION

Spekulation er et gammelt fænomen, vel lige så gammelt som handel og prisfastsættelse.

Ved spekulation søger man at drage fordel af prisbevægelser. Man prøver at sammensætte sine aktiver og passiver således, at aktiverne stiger mest muligt i værdi, mens passiverne helst skal falde. Et eksempel på en sådan spekulation er anskaffelse af fast ejendom i inflationstider og finansiering af købet ved optagelse af et obligationslån. Her vil man påregne en værdistigning i aktivet, mens lånets pålydende værdi er uændret, og den reelle værdi faldende gennem tiden.

Man kan mere isoleret spekulere i stigende priser – så kaldes man en *haussist*. Man skal da købe straks og sælge senere, når priserne er steget, eller man kan blot fremskynde indkøb, man alligevel skulle foretage på et senere tidspunkt. Fortjenesten ved spekulationen er prisstigningen.

Det er også muligt at spekulere i faldende priser, omend dette nok er knap så almindeligt som spekulation i stigende priser. En prisfaldsspekulant kaldes en *baissist*. I praksis *baisser* man ved at udskyde indkøb eller fremskynde salg. En lidt mere kompliceret form for baissespekulation består i at låne det objekt, man venter prisfald for, at sælge objektet og genkøbe det, når prisen er faldet, for endelig at aflevere det til ejeren. Fortjenesten er lig prisfaldet, og man bemærker, at man har spekuleret i prisfald på sine passiver.

Det kan dog ikke siges helt generelt, at baissespekulation kun er knyttet til ens passiver, og at haussespekulation kun kan ske på aktivsiden; men man kan sige, at det gælder om at have få aktiver og mange passiver i form af den vare (eller hvad det nu er), man venter prisfald på, og at det modsat gælder om at have mange aktiver og få passiver i form af hausseobjektet.

Spekulation er ikke blot et gammelt fænomen, det er også et almindeligt fænomen. Der er nok ikke mange, der kan sige sig fri for at have spekuleret på et eller andet tidspunkt. Den nybagte husejer, der har optaget et kreditforeningslån i sit hus, vil prøve at forhale salgstidspunktet for sine

obligationer, hvis han regner med bedre kurser i den nærmeste fremtid; og omvendt vil han sælge straks, hvis han mener, at kurslejet er kommet lidt lovlig højt op. En husmoder vil fremskynde sine indkøb og måske endda hamstre i ikke så ringe grad, når der forestår prisforhøjelser, f. eks. i form af en momsforhøjelse.

Husejeren og husmoderen vil man nok ikke normalt kalde for spekulant, måske fordi ordet har fået en lidt odiøs klang; men alle, der ændrer deres »normale« købs- og salgstidspunkt, fordi de har forventninger om prisændringer, hører faktisk med i denne gruppe.

Den mere gængse opfattelse af ordet spekulant drejer sig mere om personer, hvis levevej det er at spekulere i prisbevægelser. Men fordi denne person måske får sin hovedindtægt fra udnyttelsen af vurderinger af fremtidige prisbevægelser, er virkningerne af hans køb og salg ikke anderledes end virkningerne af ikke-professionelle spekulanters dispositioner.

Hvori består nu disse virkninger? Det afhænger af, om man har vurderet den fremtidige prisudvikling rigtigt, og om genstanden for spekulationen kan siges at have en »naturlig« pris.

Er den fremtidige udvikling en prisstigning, og har spekulanterne forudset dette, vil de købe nu og sælge senere, når priserne er steget. Virkningerne af dette er klare nok: Efterspørgslen stiger nu og hæver dermed de øjeblikkelige lave priser, og sidenhen, når prisstigningen indfinder sig, sælger spekulanterne, øger dermed udbuddet og får som resultat lavere priser, end man ville have fået uden spekulanter. Virkningen er altså, at fremtidige prissving fremskyndes i afdæmpet form, og *at prisudviklingen dermed stabiliseres.* Reagerer spekulanterne derimod i større udstrækning på løse rygter, der ikke har bund i markedsforholdene, kan de give anledning til overflødige, »spekulative« prissving.

I første omgang kan man altså bemærke, at spekulanternes tilstedeværelse virker i retning af mindre prisudsving, hvis de er i stand til at bedømme prisudviklingen rigtigt, og dette kan vel siges at være samfundsøkonomisk heldigt. Der er størst chancer for en rigtig bedømmelse af prisudviklingen, når markedet er velorganiseret, og når der foreligger gode statistiske oplysninger – markedet skal kort sagt være gennemsigtigt.

Bedømmer spekulanterne prisudviklingen forkert, og skabes der dermed overflødige spekulative prisudsving, kan dette have samfundsøkonomiske skadevirkninger; men der er dog grænser for skadens omfang, hvis de underliggende ikke-spekulative udbuds- og efterspørgselskomponenter peger mod en slags »naturligt« prisniveau, som prisen derfor på længere sigt må vende tilbage til. På f. eks. valutamarkederne, hvor dette ikke klart er tilfældet, kan spekulationen have alvorlige virkninger, idet den kan fremkalde varige prisændringer, der ikke uden videre lader sig fjerne.

SPEKULATIONSOBJEKTERNE

Næsten alt, der omsættes regelmæssigt, kan blive genstand for spekulation, men det er klart, at jo større markedet er, jo mere standardiseret spekulationsobjektet er, og jo mere velkendt dette er, desto mere opmuntres spekulanterne til at gå ind i markedet. De vil nemlig i så fald have ganske gode muligheder for at gætte rigtigt om prisudviklingen og vil næppe blive overrumplet af tilfældige prisudsving.

Det er især de egentlige organiserede markeder, f. eks. børserne, der tiltaler de professionelle spekulanter. Der findes sådanne organiserede markeder for *varer, valuta og værdipapirer.*

I Danmark eksisterer der ikke mange organiserede *varemarkeder.* De markeder, der er, handler først og fremmest landbrugsvarer og gartnerivarer. Det siger sig selv, at disse varer kun kan gøres til genstand for spekulation, når de kan tåle oplagring gennem længere tid.

Går man til udlandet, finder man mange andre varemarkeder: I Storbritannien blandt andet Londons Metalbørs, i USA for eksempel Chicago Board of Trade og New Orleans Cotton Exchange foruden det store marked i New York. Det er et fællestræk for alle disse varebørser, at de omsætter en lang række *stabelvarer,* der alle noteres dagligt. Det drejer sig om animalske og vegetabilske landbrugsprodukter incl. cacao, kaffe og gummi o. l. Det drejer sig videre om alle metallerne og et mineral som svovl. Også for en tjenesteydelse, søtransport, finder der omsætning sted.

Valuta handles på særdeles velorganiserede markeder, og arbitragen sørger for, at priserne er ens på alle de markeder, der ikke er specielt aflukkede ved valutarestriktioner.

I Danmark udgøres markedet af de autoriserede valutahandlere, der består af bankerne og visse vekselerere. Den egentlige kursfastsættelse finder sted, når repræsentanter for valutahandlerne en gang om dagen træder i forbindelse med hinanden og Nationalbanken. *Langt den største del af landets valutaforretninger ligger hos de fem største banker, og disse kan derfor optræde som prisledere.*

Det danske valutamarked er så lille, at prisrelationerne mellem f. eks. pund, dollar, deutschemark, schweizerfranc, svenske kroner osv. næppe påvirkes heraf. Derimod ligger en så stor del af verdensmarkedets kroneomsætning i København, at noteringen her bliver prisledende for krone-kursen andre steder i verden. Når prisrelationerne mellem de øvrige valutaer er udefra givne, er det nok at fastsætte kronekursen på én af de øvrige valutaer for at have samtlige kronekurser bestemt. Det er altså den første kurs, man fastsætter, der bliver retningsgivende ved udregningen af de øvrige valutaers aktuelle kursniveau.

Indtil 2. januar 1968 var den første kurs, man fastsatte, sterlingkursen, mens det nu er dollarkursen. Der er næppe tvivl om, at det er den britiske

devaluering, der har været årsag til skiftet. Når skiftet overhovedet har nogen betydning, hænger det sammen med, at man stort set søger at holde kronen i pari over for den først noterede valuta. Udsving fra pari bliver i første række bestemt af importørernes og eksportørernes efterspørgsel efter resp. udbud af valuta, men også likviditeten i det danske banksystem spiller en stor rolle. Hvis pund-dollar-relationen er konstant, er det naturligvis ligegyldigt, hvilken man følger, men svinger denne relation, får det betydning for kroneprisen for f. eks. deutschemark, om man følger dollar eller sterling.

Danskere har kun ret begrænsede muligheder for at spekulere i valutakurssvingninger. Importører og eksportører kan naturligvis fremskynde eller forsinke deres betalinger; men herudover forhindrer valutabestemmelserne spekulation uden kommerciel baggrund – den begrænses i hvert fald til de valutabeløb, man kan ligge inde med til rejsebrug (maksimalt modværdien af d. kr. 2000). Det må dog bemærkes, at de autoriserede valutahandlere kan »åbne positioner« i fremmed valuta, men at de næppe vil være interesserede heri – danske banker giver sig, som det senere skal ses, ikke af med at spekulere!

Så er der endelig markedet for *værdipapirer:* Aktier og obligationer omsættes på Børsen ved den ordinære notering og på efterbørsen. Her er der muligheder for at spekulere. Tror man på opgange, dvs. ligger man i haussen, gælder det om at købe nu, for at beholde papirerne eller låne dem ud, indtil man mener, toppen er nået, og tiden er inde til at sælge. Står man overfor at skulle sælge papirer (husejeren), må man udskyde salget længst muligt. Venter man kursfald, dvs. ligger man i baissen, skal man sælge snarest, hvis man ejer papirer, for siden at købe dem tilbage, når faldet er indtruffet. Har man ingen papirer, kan man eventuelt låne nogle hos en vekselerer. Disse sælges straks for siden, når kursfaldet har fundet sted, at blive tilbagekøbt og tilbageleveret til udlåneren.

Der kan opstå visse komplikationer, når flere spekulanter spekulerer modsat. En haussist køber et bestemt papir og deponerer det hos sin vekselerer til evt. udlån. En anden spekulant tror på prisnedgang og vil derfor gerne låne papiret, som han derpå sælger på Børsen. Haussisten er køber og låner det derpå ud til baissisten, der atter sælger det, osv. osv. På et givet tidspunkt har baissisten lånt flere stykker af det pågældende papir, end der findes, og haussisten har modsat udlånt flere, end der overhovedet eksisterer. Forlanger haussisten nu sine papirer igen, kommer baissisten i en særdeles vanskelig situation, for når han søger at købe papirer på Børsen, drives kursen voldsomt i vejret, uden der kommer tilstrækkeligt udbud. En sådan situation kaldes en »*corner*«.

Enkeltpersoner har sjældent tilstrækkelig likvide midler til at opkøbe alle papirer i et selskab; men arbejder flere sammen, kan situationen udmærket

tænkes, specielt i selskaber med ringe aktiekapital. Nu er man ikke interesseret i, at en sådan situation skal opstå alt for ofte, og især ønsker man at beskytte bankaktier, der regnes for solide anlægspapirer. Det hedder derfor i »Fondsbørsloven«[1]: – Medlemmer af Fondsbørsen må ikke foretage blancosalg af bankaktier eller af aktier i selskaber, hvis aktiekapital er under 3 millioner kroner; ej heller må de medvirke til et sådant salg ved udlån af stykker«.

I Danmark må »professionel spekulation« først og fremmest foregå på Børsen, dog med de begrænsninger, »Fondsbørsloven« sætter. Valutaspekulation er jo begrænset til importørers og eksportørers indsats; og varebørserne er ikke så udbredte herhjemme. I USA og Storbritannien ser det anderledes ud. Man[2]) anslår således, at den årlige omsætning i spekulationsøjemed for stabelvarernes vedkommende i USA andrager 250 milliarder kroner, mens det tilsvarende tal for Storbritannien er 45 milliarder kroner. I maj måned 1968 lå spekulanter på New Yorks varebørs inde med sølv for 4,5 milliard kroner, svarende til over halvdelen af den årlige verdensproduktion; mens de »blot« beslaglagde for 125 millioner kroner cacao, svarende til $2^1/_2$ måneds forbrug. Dette kun to eksempler fra de 30 stabelvarer, hvori det er almindeligt for spekulanter at »åbne positioner«.

TERMINSHANDLER

En lidt mere avanceret spekulant vil næppe nøjes med de hidtil nævnte fremgangsmåder. Han vil snarere give sig i kast med terminshandler.

En terminshandel er en aftale om en levering (og betaling) på et bestemt tidspunkt en gang i fremtiden til en pris, der fastsættes allerede nu. Genstanden for en sådan terminshandel kan være en vare, et værdipapir og en valuta.

Rent geografisk er terminsmarkederne placeret samme sted som de almindelige børser: Man køber bomuld »på terminen« samme sted, som man indgår »aktuelle« handler, altså på en varebørs. Man handler værdipapirer til senere levering på f. eks. Stock Exchange i London, og det er valutahandlerne (omend kun en del af dem), der formidler omsætningen af valuta til fremtidig levering.

For spekulanten er sagen nu meget enkel. Er han baissist, sælger han på terminen (i jargonen hedder det at sælge »short«), og er han haussisten køber han på terminen (at købe »long«). Det må dog bemærkes, at priserne på terminsmarkedet ikke behøver at være de samme som de aktuelle priser, og det, spekulanten skal bedømme, er, om prisen nu på termins-

[1]) Handelsministeriets bekendtgørelse nr. 139 af 25–4–59: Bekendtgørelse om vedtægter for Københavns Fondsbørs. Her § 21.

[2]) Se »The Economist« 11–5–1968 side 62: Speculating in commodities.

markedet er større eller mindre end de priser, der vil gælde på markedet til øjeblikkelig levering (»spot-markedet«) på det tidspunkt, terminskontrakten skal opfyldes. På terminsmarkedet er der altså allerede nu foretaget en bedømmelse af den fremtidige prisudvikling, og det er i forhold til denne bedømmelse, man er baissist eller haussist på terminsmarkedet.

Nu er det ikke tilfældigt, at terminsmarkedet er placeret samme sted som det almindeligt, aktuelle marked, for der er en nær forbindelse mellem priserne på de to markeder[3]). Overgrænsen for terminsprisen er under normale markedsforhold spot-pris + de renteomkostninger og eventuelle lageromkostninger, der måtte påløbe spot-indkøbet i tidsrummet indtil terminshandelens forfaldsdato. Undergrænsen for terminsprisen er ikke helt så enkelt bestemt; men falder terminsprisen, vil der nok komme et øjeblikkeligt salg frem fra lagre eller beholdninger, fordi man vil sælge, mens prisen endnu er høj, og dette vil tendere til at sænke den aktuelle pris og hæve prisen sidenhen. (Vi finder atter spekulationens prisstabiliserende effekt). Særlige forhold gør sig dog gældende på valutaterminsmarkedet. Herom nedenfor.

KONTRAKTENS OPFYLDELSE

Ved terminskontraktens forfaldsdag opstår spørgsmålet om leveringsaftalens opfyldelsesmåde. Man kan tænke sig, at der sker en regulær levering; men det er mere almindeligt, at dette aldrig sker. Terminsforretningen effektueres så ved at sammenligne prisen, der i sin tid blev aftalt i terminskontrakten med den aktuelle pris på markedet, og derpå betales differencen.

Under normale omstændigheder vil køber og sælger blive stillet ens, hvadenten man opfylder kontrakten på den ene eller den anden måde. Er spekulanten sælger, koster det ham det samme, om han skal gå ud på markedet for at købe den vare, der er sluttet kontrakt om, for derefter at levere til køberen til terminskontraktprisen, eller om han skal udligne forskellen mellem den aktuelle pris og den tidligere aftale pris. Køberen bliver i begge tilfælde i stand til at erhverve sig varen til den aftalte terminspris.

I visse helt specielle tilfælde kan det dog få betydning, hvis køberen kræver leverancen opfyldt og ikke er tilfreds med at få prisforskellen udlignet. Dette er tilfældet, når sælgeren er »oversold«, når sælgeren skal levere mere, end der findes på spot-markedet, altså når sælgeren er inde i det, der hedder en corner. Kræver køberen leverancen opfyldt, må sælgeren gå ind på spot-markedet, og her vil prisen blive drevet voldsomt i vejret.

Det forekommer måske usandsynligt, at noget sådan skulle kunne hænde på de store stabelvaremarkeder, i gængse værdipapirer eller i valutaer. Ikke

[3]) Dette uddybes nærmere i Samuelson: Economics, appendix til kapitel 20.

desto mindre opviser i hvert fald dagene efter den britiske devaluering tydelige tegn på en corner. Spekulanter havde solgt langt større mængder sterling på terminen, end der var kommerciel baggrund for, og da disse i dagene efter devalueringen ville inkassere deres gevinster ved at kræve differencen mellem den nye sterlingkurs og kursen på deres kontrakter udbetalt, forlangte Bank of England i stedet at se de pund-sterling, spekulanterne skulle sælge. Resultatet var en sand sterling-mangel[4]). Det gav sig udslag i en topkurs for sterling, der placerede sig klods op ad den officielle interventionsgrænse på 2,42 over for dollar, rentesatser på adskillige hundrede procent pro anno for euro-sterling og rentesatser på 25 % i inter-bank-markedet. De interne britiske rentesatser blev altså ikke påvirket så voldsomt som euro-valutamarkedet, men dette skyldtes, at de britiske myndigheder strammede kontrollen med bankernes udlån til non-residents uden for sterlingområdet.

Terminskontrakter kan indgås med varierende løbetid. Varer, der produceres sæsonvis, har særlig stor handel i terminer, der forfalder f. eks., når høsten kan nå frem til markedet. Metaller og mineraler har særligt store markeder i terminer, der løber 1, 3, 6 og 12 måneder; men næsten overalt er 3-måneders markedet det vigtigste. Noteringerne for sådanne kontrakter kan dagligt findes i avisernes handelstelegrammer.

OVERTAGELSE AF RISICI

Det er tidligere fremhævet, at spekulation kunne have den samfundsøkonomisk heldige funktion, at den kunne udjævne priserne over tiden. Den særlige form for spekulation, det er at indgå en terminshandel, har endnu en nyttig funktion: Spekulanten overtager risici fra andre, der ikke er interesseret i at bære en sådan.

Indleder en virksomhed en produktion, gør den sig naturligvis visse forestillinger om, hvordan priserne vil opføre sig i fremtiden på de færdige produkter, og hvordan priserne vil bevæge sig for råvarernes vedkommende: Som regel regner man med, at priserne vil være nogenlunde uændrede. Hvis virksomhedslederen er tilfreds med den fortjenstmargin, de nuværende priser giver ham, vil han producere. Nu kan han ikke være sikker på, at priserne vil holde sig uændret – de kan svinge, og dette kan både forbedre og indskrænke hans gevinstmargin; men er han tilfreds, kan han ræsonnere, at det ikke er hans opgave at kalkulere med prisændringer: Han vil gerne nøjes med at producere og tage den fortjeneste, det giver, og så overlade risiko og gevinstmuligheder ved prisforandringer til en anden. Dette kan han gøre ved at henvende sig til råvaremarkederne og købe de varer, han skal bruge til sin kommende produktion på terminen. Han kan

[4]) Se Financial Times d. 22–11–1967.

så allerede nu vide, hvad han skal give for de varer, han først skal bruge sidenhen. Er det en af stabelvarerne, han producerer, er det endvidere muligt for ham at sælge den produktion, han endnu ikke har indledt på dette tidspunkt, idet han kan sælge på terminen.

Der optræder altså tre grupper personer på terminsmarkedet. Der er producenter, der ønsker at sælge til senere levering. Der er dernæst folk, der skal bruge varen til videreforarbejdning, og som derfor er købere af terminskontrakter. Disse to grupper ønsker begge at slippe af med en prisændringsrisiko; og hvis der er lige mange købere og sælgere, er der ligevægt i markedet til den givne pris. Men som oftest er der ikke lige stort udbud og efterspørgsel til den givne pris, og ofte måtte man forvente meget store prisudsving i terminskontrakterne, hvis ikke det tredje element fandtes på markedet, nemlig spekulanterne. Spekulanterne er købere eller sælgere, hvis priserne kommer til at afvige ret meget fra den påregnelige spot-pris om tre måneder (eller hvor længe terminskontrakten nu løber). Mens de kommercielle handlende på terminsmarkedet ønsker at slippe af med en risiko – »dække deres position« – har spekulanterne det modsatte mål, de ønsker at »åbne en position«, at påtage sig en risiko og en gevinstchance.

Spekulanterne udfører altså en vigtig funktion på terminsmarkederne, og deres tilstedeværelse er så vigtig, at man ved skabelsen af terminsmarkeder er parat til at tage vidtstrakte hensyn til spekulanterne. I øjeblikket arbejder man for eksempel med planer om at åbne et terminsmarked for bomuld i London[5]). Skal dette marked opnå at blive en vigtig del af verdensmarkedet, skal det være et stort marked, da man ellers risikerer alt for mange tilfældige udsving. Altså må der handles bomuld fra adskillige lande, hvis kvaliteter ikke behøver at være de samme. Det betyder, at man må arbejde med et stort antal forskellige priser, og dette regner man ikke med, at spekulanterne kan finde ud af. Derfor forestår der nu et stort arbejde med at indføre ensartede kvalitetsbetegnelser: Hellere tage dette besvær med end undvære spekulanterne.

Ligesom mere gængs spekulation kan have destabiliserende virkninger, hvis der ikke findes en slags »underliggende« ligevægtspris på markedet, er spekulation via terminsmarkedet heller ikke lige ønsket i alle tilfælde. Det mest oplagte eksempel herpå er vel guldmarkedet, hvor man, som led i de internationale bestræbelser på at stabilisere prisen, har søgt at komme terminshandelen til livs.

I Danmark er terminshandeler med værdipapirer næppe lovlige; men det er tilladt at indgå handler til senere levering med varer og valuta[6]).

Terminsforretninger med varer er ikke meget almindelige her i landet – i hvert fald ikke så almindelige, at der har dannet sig egentlige markeder.

[5]) Se The Financial Times den 22–5–1968.
[6]) Se Munch-Petersen, Den borgerlige ret i hovedtræk (19. udg. side 218).

Derfor må danske virksomheder ofte henvende sig til udenlandske varebørser, hvis de ønsker at sikre deres råvareleverancer engang i fremtiden til en allerede nu fastsat pris. Virksomhederne kan frit købe valuta til disse handler (dog må forudbetaling ikke finde sted tidligere end 1 år før varens indklarering).

Derimod findes der et marked for fremmed valuta til senere levering her i landet. De autoriserede valutahandlere kan frit åbne positioner indbyrdes og med korrespondenter i udlandet. Endvidere med danske kunder, når der ligger et kommercielt eller finansielt grundlag bag, og kurssikringen kun omfatter betalinger, der forfalder inden for de førstkommende to år. I begge tilfælde gælder det, at den maksimale løbetid for terminsforretninger er et år.

VALUTATERMINSHANDLER[7])

Valutaterminsmarkeder findes for i hvert fald alle konvertible valutaer. Der noteres hver dag en kurs på forretninger med 1 og 3 måneders løbetid, og imellem de vigtigste valutaer noteres der også en kurs på kontrakter, der forfalder 6 og 12 måneder senere. Terminsprisen for en valuta er en noget mere kompliceret affære end angivelsen af en vareterminspris. Handler man f. eks. korn til levering om tre måneder, udtrykker man terminsprisen som afvigelsen fra noteringen på korn til øjeblikkelig levering (spot-prisen). Er korn dyrere om tre måneder, er der en overpris, en præmie. Er det billigere, er der en underpris, et nedslag. På terminsmarkedet noterer man præmien eller nedslaget.

På valutaterminsmarkedet hører der ikke én præmie eller ét nedslag til terminsprisen på en valuta. Der er forskellige priser afhængig af, hvilken anden valuta man vil købe for eller sælge mod. Det skulle dog i princippet være nok at kende præmier og nedslag for de forskellige møntsorter over for én valuta: Herudaf skulle det være muligt at udregne alle de andre kombinationer. Når dette ikke altid er muligt, hænger det sammen med tidsfaktoren og placeringen af de enkelte markeder. Terminsforretninger over for dollar afsluttes især i New York, og terminshandler med pund som den ene handlede valuta omsættes først og fremmest i London. Disse to markeder har ikke åbent i det samme tidsrum, og da valutaterminsmarkedernes priser har tendens til at skifte særdeles hyppigt, bliver dollar-priserne udregnet på grundlag af London noteringen ikke altid identiske med de noterede priser i New York.

---

[7]) Om samme emne se: The Fund and Bank Review, volume IV, number 3, september 1967: Finance and Development side 187. The Forward Exchange Market af Sanjaya Lall.

FIG. 1

Foreign exhanges

June 14 1968	Bank rates %	Market Rates	
		Day's Spread	Close
New York	5 1/2	2.38 3/8–11/16	2.38 1/2–5/8
Montreal	7 1/2	2.56 7/8–57 1/4	2.57 1/16–3/16
Amsterdam	4 1/2	8.62 1/2–64	8.63–1/2
Brussels	3 3/4	118.67–87	118.72–82
Copenhagen	6 1/2	17.82–83 1/2	17.82 3/4–83 1/4
Frankfurt	3	9.51–54	9.52 3/4–53 1/4
Lisbon	2 1/2	68.10–60	68.20–40
Madrid	5 5/8	166–1/2	166 1/8–3/8
Milan	3 1/2	1.485 1/2–88	1.486 1/2–87 1/2
Oslo	3 1/2	17.02 3/4–04 1/4	17.03 1/2–04
Paris	3 1/2	11.85–87	11.86 1/4–3/4
Stockholm	5 1/2	12.31 1/2–33	12.32 1/4–3/4
Tokyo	6.205	862–864	862 1/2–863 1/2
Vienna	3 3/4	61.50–75	61.55–65
Zurich	3	10.24 3/4–26 3/4	10.25 3/4–26 1/4

14-6-68

Forward rates

–	One Month	Three Months
New York	3/4–5/8 c. pm	2 3/4–2 5/8 c. pm
Montreal	3/4–1/2 c. pm	2 1/2–2 1/4 c. pm
Amsterdam	4–3 c. pm	13 1/4–12 1/4 c. pm
Brussels	70–50 c. pm	205–185 c. pm
Copenhagen	10 ore pm-par	25–15 ore pm
Frankfurt	5 7/8–5 3/8 pf pm	18 7/8–18 3/8 pf pm
Lisbon	75–45 c. pm	175–125 c. pm
Milan	7–5 lire pm	22–20 lire pm
Oslo	6–2 ore pm	15–11 ore pm
Paris	1 c. pm–2 c. dis	3–6 c. dis
Stockholm	4 1/2–3 1/2 ore pm	13 1/4–12 1/4 ore pm
Vienna	40 gro. pm-par	110–60 gro. pm
Zurich	4 1/4–3 1/4 c. pm	18 1/2–17 1/2 c. pm

3-4-68

Forward rates

-	One Month	Three Months
New York	3/4–1/2 c. pm	2 1/2–2 1/4 c. pm
Montreal	1/2–1/4 c. pm	1 3/4–1 1/2 c. pm
Amsterdam	4 1/4–3 3/4 c. pm	13 1/2–13 c. pm
Brussels	55–35 c. pm	170–150 c. pm
Copenhagen	10 ore pm-par	18–8 ore pm
Frankfurt	5 1/4–4 3/4 pf. pm	16 3/4–16 1/4 pf pm
Lisbon	30 c. pm–20 c. dis	30 c. pm–30 c. dis
Milan	6 1/4–5 1/4 lire pm	20 1/2–19 1/2 lire pm
Oslo	7–4 ore pm	13–10 ore pm
Paris	5 1/4–4 1/4 c. pm	16 1/4–15 1/4 c. pm
Stockholm	4–3 ore pm	9 1/4–8 1/4 ore pm
Vienna	30–10 gro. pm	80–60 gro. pm
Zurich	6 1/4–5 3/4 c. pm	18 1/4–17 3/4 c. pm

Noteringerne i London reproduceret fra Financial Times.

Er der relativ tiltro til en valuta, dvs. anses den for sikker i forhold til de andre møntsorter, er man parat til at give mere for denne valuta på terminen. Modsat vil man kræve et nedslag ved indgåelsen af en terminsforretning om købet af en valuta, man frygter vil blive devalueret eller blot falde i kurs inden for det spillerum på 3/4–1 % til hver side af parikursen, som Bretton Wood-aftalerne tillader.

Det er mere præcist de øjeblikkelige efterspørgsels- og udbudsforhold, der er bestemmende for prisen. Der optræder tre forskellige grupper efterspørgere og udbydere. Foruden spekulanter og personer, der ønsker at sikre deres handel i fremmed valuta mod kursændringer, opererer pengeinstitutternes arbitrageafdelinger, der søger at drage fordel af forskelle i renteniveauerne rundt i verden.

Spekulanterne i valutaterminsforretninger søger ligesom andre spekulanter at opnå kapitalgevinster ved at åbne positioner. Under normale omstændigheder har spekulationerne en prisstabiliserende effekt; men i krisesituationer kan den give anledning til valutakursændringer, som man måske ellers kunne have undgået.

I modsætning til spekulationen har indgåelsen af de øvrige terminskontrakter til formål at dække positionerne – at fjerne en kursændringsrisiko[8]).

Handler man med udlandet, og afsluttes denne handel i fremmed valuta, vil den handlende næppe være interesseret i at påtage sig den risiko (og

[8]) Se Assurandøren d. 23. maj 1968 side 349: Forsikring mod valutakursændringer.

chance), som en ændring i valutakurserne giver. Mange handlende og producenter ønsker at sikre sig mod prisændringer på deres varer ved at indgå vareterminsforretninger; andre handlende er måske parat til at tage en chance med hensyn til den fremtidige prisudvikling, fordi dette nu er deres domæne; men meget få er i stand til andet end at gætte om den fremtidige valutakursudvikling. Derfor er det meget almindeligt, at importører og eksportører sikrer deres positioner ved en valutaterminskontrakt. Man kan dele de handlende op i tre grupper: De, der altid kurssikrer, de, der aldrig kurssikrer, og de, der undertiden kurssikrer på terminsmarkedet. Af den sidste gruppe interesserer især de, der undertiden dækker sig ind på terminsmarkedet, og som ellers gør det ved fremskyndet indkøb på spot-markedet. De får særlig betydning for de pengepolitiske myndigheders muligheder for – via operationer i terminsmarkedet – at påvirke det hjemlige renteniveau og valutareserverne. Herom senere.

Det tredje motiv for indgåelsen af valutaterminsforretninger er *rentearbitrage*. Findes der ikke restriktioner på kapitalbevægelserne, er det nærliggende for pengeinstitutterne at søge at anbringe ledige midler på det pengemarked, der giver den højeste rente. Man kan eksempelvis forestille sig, at en dansk bank anbringer nogle penge på det amerikanske marked om torsdagen – en dag det amerikanske renteniveau er særlig højt på grund af den ugentlige placering af den amerikanske regerings papirer. Udlånet til det amerikanske pengemarked skal ske i dollar, og forinden placeringen må banken derfor veksle til dollar. Hermed har banken »åbnet en udækket position« i dollar. Banken har imidlertid intet ønske om at påtage sig en kursændringsrisiko og sikrer sig derfor ved at købe kroner for dollar til senere levering. Hermed er banken involveret i en »*swap*«.

Terminskursen på dollars behøver imidlertid ikke at være den samme som spot-kursen. Hvis dollarkursen er højere på terminen (udtrykt i danske kroner), får man altså flere kroner for sine dollar ved tilbagekøbet, og der er altså en præmie. Man har altså større fordel ved at anbringe sine penge i New York, end renteforskellen giver udtryk for.

Går transaktionen den modsatte vej, bliver resultatet et andet. Man kan forestille sig, at en dansk virksomhed har optaget et lån i Vesttyskland, hvor renteniveauet er lavere. Der skal svares renter og afdrag på dette lån, og for ikke at løbe en kursændringsrisiko køber den danske virksomhed deutschemark på terminen til levering på rente- og afdragsbetalingernes forfaldstidspunkt. På terminsmarkedet er deutschemark dyrere end på spotmarkedet, og foruden renteomkostningerne påløber der altså også kurssikringsomkostninger. Måske bliver det lavere vesttyske renteniveau ikke så tiltrækkende endda, når forskellen mellem den danske og den tyske rente udlignes med terminspræmien.

TERMINSKURSER OG RENTENIVEAU

Der aftegner sig nu en vis sammenhæng mellem kurssikringsomkostninger og det hjemlige og det udenlandske renteniveau:

Er et udenlandsk renteniveau højere end den danske rente + kurssikringsomkostninger udregnet som procent pro anno (eller ÷ kurssikringspræmie udregnet som procent pro anno), betaler det sig at placere ledige midler i det pågældende udenlandske marked, og modsat betaler det sig ikke at låne i udlandet.

Samtidig kan det betale sig for importører og eksportører, der sikrer deres positioner, at gøre dette ved straks at købe den udenlandske valuta på spotmarkedet (vente med hjemkaldelse) og derpå lade den udenlandske valuta forrente i udlandet.

Er det udenlandske renteniveau lavere end den danske rente korrigeret for terminspræmie eller -nedslag, betaler det sig for udlandet at placere midler i Danmark; pengeinstitutterne placerer deres midler her i landet, og eksportører og importører sikrer sig billigst ved at beholde pengene i dansk mønt til dansk rente og at kombinere dette med en terminskontrakt.

Stigning i terminskursen på udenlandsk valuta (altså højere kurssikringsomkostninger eller mindre kurssikringspræmie) vil altså tendere til at belaste det pågældende lands valutareserve. Et fald virker modsat.

Disse sammenhænge åbner visse muligheder for de pengepolitiske myndigheder. Man er uden indflydelse på de udenlandske rentesatser, og har man ønsker om at ændre landets valutareserves størrelse, må dette derfor ske ved at ændre på den danske rente + kurssikringsomkostninger eller ÷ kurssikringspræmie. Det har været gængs politik at ændre denne sidste totalstørrelse ved at ændre den indenlandske rente og i øvrigt overlade terminsmarkedet til sig selv. I de sidste år har centralbanker i stigende grad søgt at fastsætte renten under hensyntagen til de indenlandske økonomiske behov og at operere på terminsmarkedet for at fremkalde de ønskede ændringer i valutareserverne.

Sammenhængen mellem renteniveauer og terminskurser skulle altså give en temmelig håndfast metode til at bestemme terminskursen, hvis renteforskellene er givne. Men denne beregning forudsætter, at ikke andre markedskræfter virker forstyrrende. Der kan her være tale om spekulanterne, og de handlende, der ellers aldrig sikrer deres mellemværender i fremmed valuta. Hvis disse i ekstraordinært stort omfang går ind på terminsmarkedet i håb om en kapitalgevinst eller for at undgå et truende kapitaltab, kan det være, at denne efterspørgsels- og udbudskomponent bliver afgørende for prisen. Forholdet mellem spot- og terminskurser kan da blive et andet end betinget af spændvidderne mellem de nationale renteniveauer.

CENTRALBANKINTERVENTION

Som nævnt er det ved at blive mere almindeligt, at centralbankerne griber ind på valutaterminsmarkederne. *Bank of England*[9]) støttede pundterminsmarkedet ved indtil devalueringen sidste år at opkøbe pund til senere levering i et meget betydeligt omfang. Der har næppe været tvivl om, at disse operationer havde til formål at støtte de britiske reserver ved at gøre det billigere at købe fremmed valuta på terminen. Desuden ville man forhindre, at et styrtdyk i terminskursen skulle få endnu flere til at tro på en devaluering og dermed opmuntre til spekulation mod pundet. Efter devalueringen har Bank of England efter alt at dømme forladt terminsmarkedet, og nu ser man da også, at nedslaget på pund til senere levering er langt større end før devalueringen, selv om devalueringschancen vel er meget mindre.

Den vesttyske *Bundesbank*[10]) har også grebet ind i terminsmarkedet for at påvirke kurserne. Men mens Bank of England skulle søge at holde igen på nedslaget for sterling, har Bundesbank haft den modsatte funktion (for marken). Mange ønsker at købe deutschemark til senere levering, da den tyske valuta ved en eventuel justering af kurserne enten må forventes at revaluere i lighed med begivenhederne i 1961 eller holde sin værdi, mens andre valutaer nedskrives. Samtidig er forskellen mellem det tyske renteniveau og andre landes rentesatser således, at de berettiger til en præmie på deutschemark til senere levering. De tyske rentesatser er nemlig relativt lave (sommeren 1968).

Da de vesttyske reserver er meget store, faktisk større end de burde være, når verdens samlede internationale likviditet tages i betragtning, har Bundesbank i perioder søgt at fremme en kapitaleksport ved at gribe ind i terminsmarkedet ved at sælge deutschemark til senere levering billigere end markedsprisen. Dette skete blandt andet efter den britiske devaluering i november 1967. Banken greb ind i markedet fra den 27. november. Og det skete i meget stort omfang i forbindelse med franc-markkrisen i efteråret 1968.

Når centralbankerne således griber ind i terminsmarkedet, kan de være motiveret af flere forskellige hensyn – måske endda modstridende:

1) Banken kan ønske at styrke valutareserverne – i så fald skal den søge at hæve terminsværdien af egen valuta (altså sænke kurssikringsomkostningerne eller øge kurssikringspræmien).

2) Bankerne ønsker at formindske reserverne. Dette sker ved at sænke terminsværdien på egen valuta.

3) Banken kan ønske at gøre importen dyrere og eksporten billigere,

[9]) Se The Financial Times d. 13–3–1968.
[10]) Se The Financial Times d. 12–12–1967.

dvs. foretage en slags skjult devaluering. Banken må så lade terminsværdien falde.

4) Spekulationen ønskes begrænset. Forskellen mellem spot-kursen og den kurs, terminskontrakterne indgås til, må øges. Det bliver da dyrere at spekulere. Ændres spot-kursen sidenhen til spekulanternes ulempe ved operationer i spot-markedet, kan man klemme disse i en såkaldt »spekulantfælde«.

DET DANSKE VALUTATERMINSMARKED

En dansker, der ønsker at indgå en valutaterminshandel, kan gøre dette, hvis der er en kommerciel baggrund for kontrakten. Han kan få lov at dække sin position, men han kan ikke åbne en position – der skal forestå en betaling til eller fra udlandet, som han vil sikre mod kursændringsrisiko. Der er desuden den restriktion, at kontraktens løbetid ikke må overstige et år[11]).

Han må henvende sig til en af de autoriserede valutahandlere, for det er disse, der formidler omsætningen; det er disse, der er markedet. De autoriserede valutahandlere kan ligeledes indgå terminshandler med maksimal løbetid på et år, dels med de danske kunder, dels med hinanden og endelig med udenlandske korrespondenter.

Det er dog ikke alle autoriserede valutahandlere, der ofrer megen tid på valutaterminskontrakterne. De lader straks forretningen gå videre til en af de større banker, hvoraf vel 5 udgør det egentlige marked; og af disse er det igen de tre hovedbanker, der har den langt overvejende del af forretningerne. Ingen af disse tre er dog mere dominerende på markedet, end at der kan blive tale om at dele virkelig store forretninger. Det egentlige marked er altså de tre hovedbanker + til tider Nationalbanken. Herom senere.

Hovedbankerne afslutter terminskontrakter med deres kunder med mange forskellige løbetider og i mange forskellige valutaer; men overalt med kroner som den ene møntsort. Bankerne modtager både købs- og salgsordrer i f. eks. deutschemark til senere levering; men der vil næppe uden videre være ligevægt mellem ordrer om salgs- og ordrer om købskontrakter. Måske er der flere købere end sælgere, og bankerne kunne derfor komme i en udækket position, hvis man ikke foretog udlignende transaktioner, og man ville blive udsat for tab eller gevinst, hvis kursen ændres.

Denne uligevægt mellem efterspørgsel og udbud af fremmed valuta på terminen fra danske erhvervsvirksomheder illustreres af tal fra Nationalbankens Årsberetning 1968. Man nævner her, at danske erhvervsvirksomheder i andet halvår 1968 købte fremmed valuta på terminen (især D-

[11]) Se Nationalbankens Beretning 1968 side 63–64.

mark) for ikke mindre end knap 2 milliarder kroner. Samtidig var man kun parat til at sælge modværdien af godt 300 millioner kroner.

Ligger bankerne inde med en beholdning af tysk valuta, dækker denne spotposition kursændringsrisikoen for en tilsvarende del af den udækkede terminsposition; men også resten skulle gerne dækkes, hvis ikke banken selv vil løbe nogen risiko. Det vil banken af flere grunde ikke. Dels fører man en forsigtig politik, og dels skal en udækket position regnes med i de beløb, der indgår i de balancer, der for 10 %'s vedkommende skal være finansieret med egenkapital. Derfor henvender bankerne sig til deres udenlandske korrespondenter eller til valutamarkederne i London og New York for at købe deutschemark til senere levering. Se fig. 3. Disse kan ikke fås for danske kroner; men må købes for dollar. Når denne handel er indgået, er banken dækket ind med hesyn til deutschemark; men er i en udækket position med hensyn til dollar (måske også efter at kundernes kontrakter kroner–dollar og spotpositionen i dollar er medregnet). Det næste skridt i udligningsmekanismen er køb af dollar for pund. (Vi har anvendt dollar til at købe deutschemark for, og det næste skridt må derfor være at købe disse dollar igen). Til sidst sluttes systemet af med køb af pund for kroner. Når man må gå denne store omvej, skyldes det, at der uden for Danmark kun findes ét marked, der indgår terminskontrakter, hvori der indgår kroner. Det er valutamarkedet i London, hvor visse britiske banker har været villige til at sælge sterling for kroner på terminen.

Et stykke tid før devalueringen ophørte også disse britiske banker med at handle kroner på terminen, og da der ikke normalt er ligevægt mellem udbud og efterspørgsel af fremmed valuta på terminen (ved en rimelig pris) alene fra danske kilder, truede sterling-kursen til senere levering med at blive ganske dyr.

Resultatet af en sådan fordyrelse af sterling til senere levering ville uvægerligt blive en fordyrelse af også andre valutaer (da man altid må gå via sterling), og Nationalbanken[12]) greb derfor ind i markedet og købte op til devalueringen kroner for pund til fremtidig levering.

Efter devalueringen har Nationalbanken ikke mere været i markedet (for kroner og pund til senere levering), og da de britiske banker heller ikke har vist interesse for kroneterminsmarkedet er det nu krone-dollar-markedet, der er det vigtigste terminsmarked i kroner – det er på dette marked, udligningen mellem udbud og efterspørgsel sker, og det er her terminsomkostningerne fastsættes. De øvrige kursers indbyrdes relationer fastsættes ikke på det danske marked. I forbindelse med de gentagne valutakriser i efteråret 1968 har Nationalbanken atter interveneret på terminsmarkedet. Disse gange antagelig på krone-dollar-markedet[13]).

[12]) Se Nationalbankens Beretning 1967 side 28–29.
[13]) Se Nationalbankens Beretning 1968 side 32.

Som sagt kan terminskontrakternes løbetid variere meget, og det er umuligt for bankerne at få modgående kontrakter til nøjagtigt de samme forfaldsdage, da man ved indgåelse af kontrakter mellem bankerne og på markedet i London helst ikke indgår kontrakter med »skæve« løbetider. Man arbejder fortrinsvis med kontrakter om levering om 1, 3 og 6 måneder og i enkelte tilfælde 12 måneder. Da Nationalbanken var i markedet, handlede denne 1, 3 og 6 måneder; men det er i øvrigt umuligt at få oplysninger om fordelingen på de enkelte løbetider ud over, at tre måneders kontrakterne er de mest almindelige. Det er også tremåneders kursen, man dagligt kan finde oplyst i The Financial Times. Se fig. 1. Når bankerne indgår kontrakter, der har alle mulige løbetider og selv kun kan få udlignende kontrakter med et relativt begrænset antal løbetider, kan terminskontrakterne ikke forventes at gå ud mod hinanden hver eneste dag. Dette må bankerne klare ved at tilpasse deres spotpositioner.

SPEKULANTERNE MANGLER

Når krone-sterlingkursen i månederne før devalueringen kun med Nationalbankens støtte kunne holdes nogenlunde i nærheden af pari på terminsmarkedet, skyldes det, at spekulantelementet stort set mangler. Sterling til senere levering var dyrere end spotkursen og dette til trods for, at ingen vel kunne forvente, at kronen skulle blive nedskrevet mere end sterling i tilfældet af en britisk devaluering. Havde der været spekulanter på markedet, havde disse draget fordel af denne omstændighed ved køb af kroner for sterling til senere levering. Dermed ville de ved deres efterspørgsel have tvunget sterlingkursen til senere levering ned.

Dette skete ikke, og Nationalbanken måtte i stedet gribe ind. Det spørgsmål rejser sig da, hvorfor spekulantelementet så at sige ikke eksisterer på markedet. Som sagt har visse britiske banker tidligere været i markedet, og disse *kan* have haft eller kan have formidlet spekulative interesser; men disse trak sig jo ud af krone-sterling-markedet i god tid inden devalueringen. Danskere har heller ikke mulighed for at spekulere på markedet i større udstrækning, da der skal ligge et kommercielt grundlag bag terminskontrakterne ifølge Nationalbankens valutabestemmelser. Tilbage bliver derfor kun de autoriserede valutahandlere, hvoraf næsten kun hovedbankerne er i markedet.

Prisudviklingen giver som nævnt en forhåndsfornemmelse af, at bankerne ikke har været særligt interesserede i at åbne spekulative positioner – altså i at indgå udækkede terminskontrakter.

De udækkede terminskontrakter indgår på bankernes balance under posterne »forskellige debitorer« og »forskellige kreditorer«. Nu konteres også andre af bankernes mellemværender på disse konti, men da terminsforret-

ninger skal indgå på både den ene og den anden, kan de totale udækkede terminsforretninger i hvert fald ikke overstige den mindste af de to konti. Hvis man kunne finde en sammenhæng mellem den mindste af »forskellige kreditorer« og »ditto debitorer« på den ene side og det samlede omfang af terminsforretningerne på den anden side, ville dette kunne sige noget om bankernes lyst til at spekulere: Om man havde større udækkede forretninger, når der var uro i markedet, eller om man i en sådan situation netop dækkede sig yderligere ind. Det er ikke muligt at finde en sådan sammenhæng; men måske hænger dette sammen med, at de to omtalte konti mest af alt ligner konti for »vinduespynt« med stærke udsving omkring hel- og halvårsskift.

Heller ikke Bankinspektørens årlige beretning siger meget om de udækkede posters omfang. Man får her at vide, at størrelsen ved udgangen af henholdsvis 1965 og 1966 var henholdsvis 127 og 107 millioner kroner. Sådanne isolerede tal siger naturligvis ikke meget – bankerne kan gøre meget for at pynte på ultimotallene; men de bekræfter formodningen om, at bankerne kun nødigt indgår udækkede positioner, og at disse er meget små beløb i forhold til de samlede balancer.

Endelig har samtaler, jeg har ført med arbitrageafdelingerne i Landmandsbanken og Handelsbanken bekræftet, at de udækkede positioner kun er et nødvendigt onde, der opstår som led i andre forretninger.

STØRRELSEN AF MARKEDET

Det danske terminsmarkeds størrelse findes endnu kun oplyst i begrænset omfang: Fra 1. juli 1968 ændrede Nationalbanken valutabestemmelserne således, at der trådte et indberetningssystem for nye valutaterminskontrakter i kraft. De første resultater foreligger nu oplyst herfra: I andet halvår indgik danske erhvervsvirksomheder kontrakter om køb af valuta på terminen til en værdi af knap 2 milliarder kroner. Dette beløb var fordelt på i alt 7000 forretninger. Modsat solgte erhvervsvirksomheder i 450 forretninger valuta på terminen for godt 300 millioner kroner. Nationalbanken oplyser, at denne periode har været kendetegnet af en ret høj aktivitet på terminsmarkederne. Nationalbankens oplysninger er i øvrigt mangelfulde i den forstand, at de udelukkende oplyser om den kommercielle efterspørgsel og ditto udbud, men intet om de forretninger, der indgås i forbindelse med rentearbitragen.

Indtil videre er det herudover kun få oplysninger, der foreligger. Bankerne har siden 1965's begyndelse opført de dækkede terminsforretninger i en fodnote til balancerne, og disse tal samles i bl. a. Statistiske Efterretninger's kreditmarkedsoversigt. Man finder altså bankernes samlede dækkede terminsforretninger ved udgangen af hver måned.

Men heller ikke disse oplysninger siger meget, og mange grunde taler for, at kun meget store bevægelser i tallene behøver at afspejle ændringer i efterspørgselsforholdene for terminskontrakter fra bankernes danske kunder. Så udsving kan skyldes meget andet:

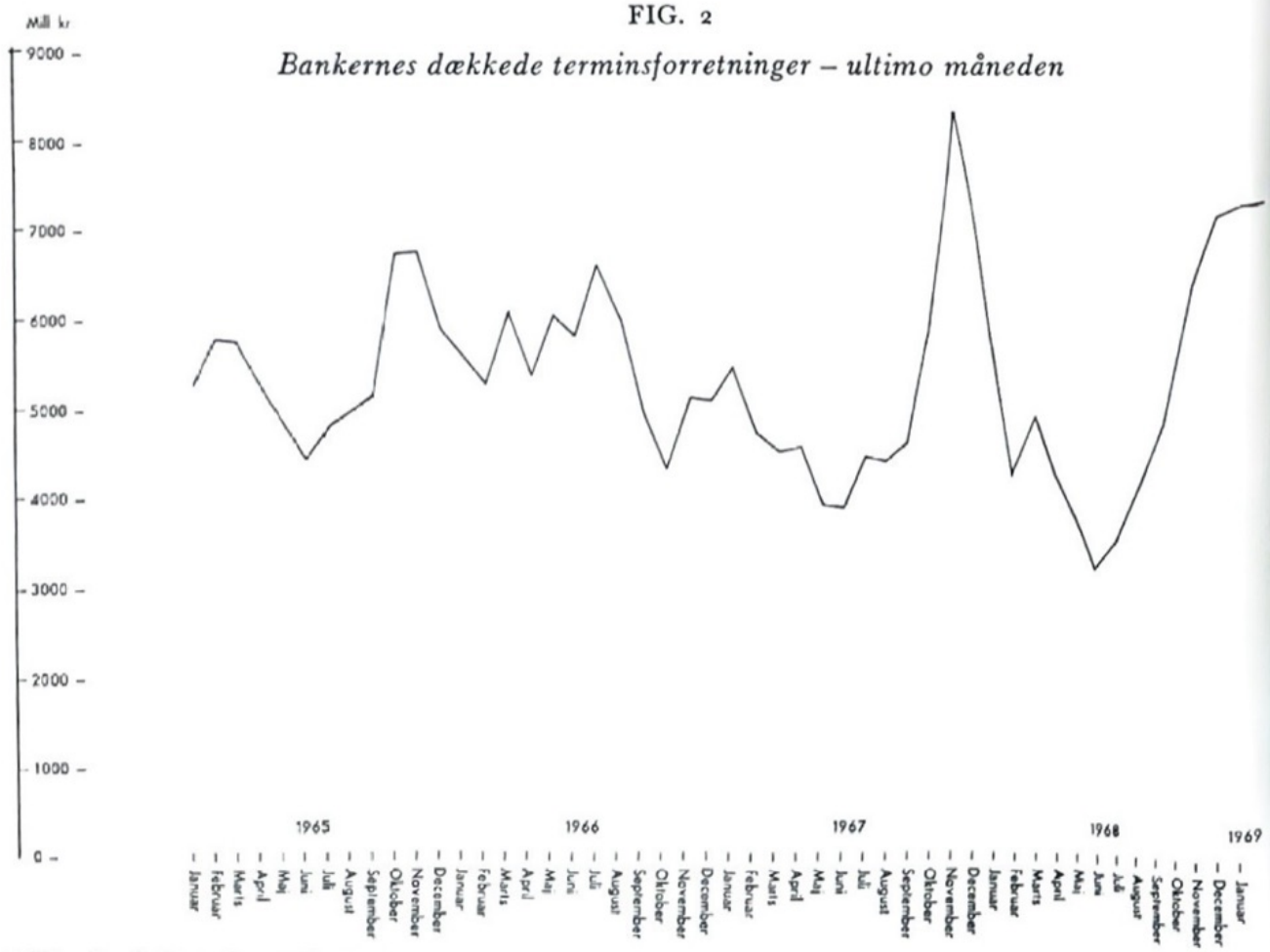
1) Henvender en virksomhed sig til en mindre bank, giver denne straks forretningen videre til en af hovedbankerne med det resultat, at terminshandelen optræder på såvel den lille som den store banks balance.

2) Ønsker en kunde at købe eksempelvis deutschemark for kroner, er det tidligere nævnt, at banken må indgå en hel kæde af terminsforretninger for at dække sig ind. Hver af disse kontrakter optræder på balancen. Da det er forskelligt, hvor lange disse kæder er, kan der ad denne vej opstå udsving i tallene, der ikke afspejler ændringer i den »underliggende« kommercielle efterspørgsel. (Se fig. 3).

3) I forbindelse med bankernes rentearbitrageoperationer indgås en lang række kontrakter. Alle disse opføres på balancen. Udsving i tallene kan altså også afspejle ændringer i bankernes arbitragevirksomhed.

FIG. 2

Bankernes dækkede terminsforretninger – ultimo måneden

Kilde: Statistiske efterretninger

Selv om man kunne udskille alle disse forstyrrende momenter fra statistikken, kunne ændringer i de »rensede« balancer enten stamme fra en stigning i den kommercielle efterspørgsels omfang eller i ønsker om at indgå kontrakter af længere varighed. Alle løbende kontrakter registreres jo, det er ikke blot månedens nye forretninger. Det er ikke muligt at skille disse komponenter fra hinanden.

Det kan dog lade sig gøre at aflæse meget store bevægelser i kundeterminsforretningernes omfang fra statustallene (se fig. 2), men man går altså glip af de finere nuancer. Det er således helt klart, at der er sket en stærk stigning i omfanget op til den britiske devaluering. Fra Landmandsbankens side har man anslået, at kun den sidste store stigning i statustallene for terminshandlerne før november 1967 afspejler øget kommerciel efterspørgsel (i modsætning til udsving forårsaget af arbitrageafdelingernes arbejde og »tekniske« udsving). Som nævnt afspejler også den store stigning i statustallene i andet halvår 1968 en opgang i kundeterminsforretningernes omfang (se Nationalbankens Årsberetning 1968 side 32).

De øvrige udsving afspejler arbitrageafdelingernes arbejde, og det er således først ved den store sterlingkrise november 1967, at der virkelig skete et opsving i kursændringssikringen. Hvis forholdet i andre lande har været det samme, er det ikke mærkeligt, at det var ved denne sterlingkrise, at devalueringen kom. I så fald var det næppe eksportørerne og importørerne, der klogeligt forudså kursændringen, men derimod disses mistillid til pundet, der påtvang den britiske regering devalueringen.

Har det ikke været muligt at anslå den kommercielle efterspørgsel efter terminskontrakter på grundlag af den officielle statistik, er det til gengæld lykkedes at få Handelsbanken[14]) til at foretage et skøn. Arbitrageafdelingen anslår på grundlag af viden om egne forretninger og viden om egen andel af forretningerne med udlandet, at kundeterminsforretningerne for landet som helhed i en måned uden uro i valutamarkedet andrager 75 millioner kroner fordelt på ca. 500 kontrakter. I november måned 1967, altså deva-

TABEL 1

Kundeterminsforretningerne

	»Normalmåned« før November 1967[1])	November 1967[1])	Månedligt gennemsnit 2. halvår 1968[2])
Antal	500 stk.	10.000 stk.	ca. 1200 stk.
Værdi	75 mill. kr.	1500 mill. kr.	380 mill. kr.
Gennemsnitlig værdi	150.000 kr.	150.000 kr.	320.000 kr.

[1]) Prokurist Kæstels tal.
[2]) Nationalbankens tal.

14) Prokurist S. Kæstel, Arbitrageafdelingen, Københavns Handelsbank.

lueringsmåneden, er de tilsvarende tal anslået til at være 1500 millioner kroner fordelt på 10.000 stk.

Herefter kan udviklingen i kundeterminsforretningernes omfang belyses ved tabel 1.

KONTROL AF SKØNNEDE TAL

Der kan ikke påvises uoverensstemmelse mellem disse tal og statustallene i fig. 2. Og det er vel ikke urimeligt, at devalueringen har forårsaget visse ændringer i sikringsvanerne, således at uoverensstemmelse mellem den gennemsnitlige værdi af terminsforretningerne i de lidt ældre skønnede tal og Nationalbankens nyere tal ikke behøver at anfægte det opstillede skøn.

Skønnene over kundeterminsforretningerne er endvidere nogenlunde forenelige med de tal, der er offentliggjort af Danmarks Statistik og Nationalbanken om kursgevinsterne på valutaterminsforretningerne i forbindelse med devalueringen i 1967. Nettovalutagevinsterne fordelt på måneder ses af tabel 2. Den totale gevinst har i alt været 260 millioner kroner. Antager man, at udlandet og heraf først og fremmest Bank of England i sidste ende har måttet aftage de danske terminshandler ved at købe sterling for dollar (se fig. 3), og at næsten alle de danske kunders kontrakter har været sikringer, de har fået gevinst på (køb af deutschemark, salg af sterling osv.), så skulle der være en gevinst på ca. 7 % på alle kontrakterne, dvs. 105 millioner kroner alene på novembers kontrakter (på 1,5 mia kroner). Hertil kommer så gevinsten på de kontrakter, der blev indgået i månederne før november, og som stadig var i kraft ved devalueringen. Som det vil fremgå af fig. 2, vidner stigningen i statustallene om, at kundernes interesse for at tegne terminskontrakter allerede i månederne fra juli og fremefter var stor.

FIG. 3

Eksempel på en kontrakt-kæde

Dansk banks medkontrahent	Dansk banks køb pr. 3 mdr.	Dansk banks salg pr. 3 mdr.
1) Kunden (dansk)	d.kr.	DM
2) Udenlandsk bank	DM	$
3) Bank of England	$	£
4) Danmarks Nationalbank	£	d.kr.

Det ses, at banken alt i alt er dækket ind ved evt. valutakursændringer.
Ved novemberdevalueringen fordelte »gevinst« og »tab« sig således:
ad [1]) kunden får ca. 8 %.
ad [2]) neutral.
ad [3]) Bank of England taber 15 %.
ad [4]) Nationalbanken tjener 7 %.
Herfra går kurssikringsomkostningerne.
En del af kurssikringsgevinsterne er som skemaet viser havnet hos Nationalbanken.

Størrelsesordenen af nettovalutagevinsterne stemmer altså ganske godt overens med Handelsbankens skøn over kundevalutaterminsforretningernes omfang (arbitragebetingede terminsforretningerne betinger ikke nettovalutagevinster, da de netop har til hensigt at dække positionerne ind).

Af fig. 2 fremgår det, at oppustningen af bankernes dækkede terminsforretninger efter november 1967 hurtigt falder sammen igen. Dette kunne tyde på, at kunderne først og fremmest har tegnet deres sikringskontrakter i oktober og november måned – og at en meget stor del af kontrakterne har haft en ganske kort løbetid (ellers ville det høje niveau have strakt sig over flere af de efterfølgende måneder). Dette stemmer godt med de oplysninger, bankernes arbitrageafdelinger har givet mig om typiske løbetider på 1 og 3 måneder.

Tallene for nettovalutagevinsterne på terminskontrakterne (tabel 2) kan kun forstærke denne formodning. Regner man nemlig med, at hovedparten af terminsforretningerne blev indgået i oktober og november, at de havde standardløbetiderne 1, 3, 6 og 12 måneder, og at den gennemsnitlige gevinst var 7 %; ja, så kan man regne baglæns, og man vil da finde, at man i de to måneder indgik 1-måneders kundeterminsforretninger til en værdi af 450 millioner kroner, at man indgik for ca. 1300 millioner kroner 3-måneders forretninger, mens 6-måneders kontrakterne havde værdien 750 millioner kroner, og at kontrakter på i alt 420 millioner kroner blev sikret for 12 måneder.

TABEL 2

Nettovalutagevinsterne på terminskontrakter efter devalueringen november 1967 fordelt på måneder

Måned	1000 kr.	
November 1967	5.680	1 mdr.
December 1967	27.748	
Januar 1968	39.784	3 mdr.
Februar 1968	52.254	
Marts 1968	24.264	
April 1968	35.809	6 mdr.
Maj 1968	18.071	
Juni 1968	7.328	
Juli 1968	5.813	
August 1968	5.742	
September 1968	7.078	
Oktober 1968	13.832	12 mdr.
November 1968	16.893	
I alt ..	260.296	

Kilde: Materiale i Nationalbankens valutabevillingskontor.

Regnes sammen, har man i de to måneder indgået kontrakter til en værdi af godt 2900 millioner kroner. Dette stemmer godt overens med Handelsbankens skøn, der regnede med et niveau på 1500 millioner kroner i november måned. Der skulle så være tegnet 1400 millioner kroner i oktober og godt 700 millioner i de foregående måneder (der endnu ikke var udløbet 23. november).

Tallene giver endvidere en fornemmelse af, hvordan løbetiderne på kontrakterne fordeler sig. Det ser ud til, at ca. 45 % af forretningerne har en løbetid på 3 måneder, mens 25 % forfalder 6 måneder efter indgåelsen. De resterende 30 % fordeler sig ligeligt mellem 1 og 12 måneders kontrakter.

Men som sagt er alt dette usikre skøn, der kan erstattes af præcise tal, det øjeblik Nationalbanken bekvemmer sig til at offentliggøre noget af al sin hidtil hemmeligholdte statistik.

EN AKTUEL KOMMENTAR

Det er som tidligere nævnt i de allerseneste år blevet mere og mere almindeligt, at centralbankerne søger at løsne forbindelsen mellem renteniveau og valutabeholdning ved at operere på valutaterminsmarkedet.

Men i forbindelse med krisen om den tyske mark i begyndelsen af maj 1969 oplevede man en modsat rettet tendens. Mens man i følge det ovenstående skulle forvente, at centralbankerne i forbindelse med rygter om devaluering eller revaluering ville søge at standse store valutabevægelser ved at intervenere på valutaterminsmarkedet og tilbyde billige sikringskontrakter og altså lede spekulationen ind på terminsmarkedet og væk fra spotmarkedet, så skete det modsatte: Centralbankerne trak sig tilbage fra terminsmarkederne. Det gjaldt såvel Bundesbank, Bank of England som Den danske Nationalbank. Hvad kan forklaringen være?

Bank of England har i vidt omfang holdt sig borte fra terminsmarkedet siden devalueringen i 1967. Det hænger antagelig sammen med, at man dengang led meget store tab på beholdningen af salgskontrakter af dollar på terminen (købt for pund). Man har vel ikke følt, at man kunne bære et lignende tab igen, og så har man vel ment, at adgangen til at spekulere på terminen er for let (man har ikke i Storbritannien de samme restriktioner på adgangen til terminsmarkedet, som vi har i Danmark). Hvis man vil spekulere på spot markedet, skal man dog have adgang til de nødvendige likvide midler, og i Storbritannien er renten høj og kreditten kvantitativt reguleret. Man har altså afvejet ønsket om at undgå at tabe reserver med ønsket om at begrænse spekulationen mod pundet – og her har det sidste synspunkt været det mest tungtvejende.

Bundesbank har andre motiver. Det er velkendt, at Blessing, Emminger

og andre vesttyske centralbankledere har et andet syn på ønskeligheden af en tysk revaluering end den vesttyske regering. Da det endvidere i april blev kendt, at dele af den vesttyske koalitionsregering synes stemt for revalueringen, så har centralbankmyndighederne i Frankfurt ikke set det som deres opgave at begrænse spekulationen i en d-mark revaluering. Tværtimod kunne den ret selvstændige Bundesbank lægge et vist pres på Bonnregeringen ved helt at trække sig ud af terminsmarkedet. Derved blev terminskursen på tyske mark meget høj, og denne omstændighed flyttede det meste af spekulationen over på spot-markedet. Den gav sig altså til kende i en egentlig pengeindstrømning til Vesttyskland, som blev meget ubehagelig for den tyske regering. Bundesbank trak sig altså ud af terminsmarkedet af grunde, som nærmest må betegnes som »politiske«.

Men hvorfor trak *Nationalbanken* sig ud af markedet? Her mangler endnu en acceptabel forklaring. Der skete rent faktisk det, at Nationalbanken ophørte med at støtte valutaterminsmarkedet dagen før man også trak sig ud af spot-markedet (suspenderede noteringen) fredag den 9. maj. Det var ikke så mærkeligt, at man standsede valutahandelen, valutakassen var jo antagelig helt tom – tilbage var kun guldreserven på 800 millioner kroner (incl. den del af guldbeholdningen, som er vist særskilt i balancen, og som er optaget til »gammel« pris), og dette beløb svarede temmelig nøje til det beløb, man efter alt at dømme må have trukket på »swap'en« med det amerikanske Federal Reserve System. Man suspenderede noteringen, indtil man havde opnået nye kreditter hos amerikanerne og tyskerne.

Men hvorfor trak man sig ud af terminsmarkedet? Havde det ikke kunnet aflaste presset på valutakassen, hvis man her havde interveneret aktivt? Ville det ikke kun være en fordel, hvis man kunne vænne danske erhvervsvirksomheder til at benytte dette marked? Man savner en forklaring!

BORGERKRIG I NIGERIA

TORBEN WORRE

Den 30. maj 1967 løsrev Nigerias østregion sig fra statsfællesskabet, og den udråbtes til selvstændig stat under navnet Biafra. Bruddet var afslutningen på en langvarig indre krise i denne Afrikas største og rigeste stat. Det blev optakten til en nådesløs generobringskrig, der siden skridt for skridt har drevet oprørerne tilbage, indtil nu kun en lille lomme holder stand mod overmagten.

Bag Nigerias sammenbrud ligger dybe indre interessemodsætninger, mellem stammer, mellem landsdele og mellem sociale klasser. Men de samme modsætninger forekommer i alle andre afrikanske lande. Det er denne artikels grundsynspunkt, at Nigerias krise først og fremmest er en forfatningskrise: Landet er en forbundsstat med et betydeligt indre selvstyre hos tre store regioner, øst, vest og nord. Denne føderale statsform har tilskyndet til en politisk organisation efter regionale og stammemæssige retningslinier. Imidlertid er afrikansk politik (ligesom amerikansk) først og fremmest »spoils«-politik, dvs. en kamp om en række konkrete goder, som er knyttet til statsmagten: jobs, bevillinger, leverancer, social status. En væsentlig forudsætning for en stabil statsdannelse bliver den nationale integration, som forudsætter, at alle befolkningsdele får deres andel i magten og dens goder. Det centraliserede enhedsstyre i de fleste afrikanske stater har ofte nået et vidt mål af integration. Men i Nigeria har forbundsstyret tværtimod styrket de regionale interesser.

1. FØDERALISMENS GRUNDLAG

I og for sig kunne der synes at være gode argumenter for føderalismen i de nye afrikanske stater. Disse er jo ikke nationalstater i europæisk forstand, de er kunstprodukter, skabt ved kolonimagters vilkårlige opdeling af landkortet, uden nogen fællesskab i historie, kultur eller stamme. Afrikanere føler sjældent nogen identifikation med den nye statsdannelse, deres tilknytning gælder de mindre, traditionelle enheder som klan, stamme og egn. En forbundsstat ville indrømme et mål af selvstyre til disse mere homogene og rodfæstede kulturelle enheder, og den kunne således synes at være den rigtige forfatningsmæssige løsning for u-landenes multinationale samfund.

Når Nigeria har foretrukket denne udvej, er det navnlig en indrømmelse til selvstændighedstrangen hos landets tre store og meget forskellige stammer, *ibo* i øst, *yoruba* i vest og *hausa* i nord. Føderalismen sikrede disse tre hovedstammer selvstyre i hver sin region. Men der var ikke tale om nogen fuldstændig stammeføderalisme, for der findes desuden ca. 400 småstammer, der tilsammen udgør næsten halvdelen af landets befolkning. Inden for hver af de tre regioner forekom der derfor en modsætning mellem en dominerende storstamme og en række mindretalsstammer, der så med uvilje på hovedstammens hegemoni og rejste krav om udskillelse af nye mindre regioner.

Ud over stammemodsætningen præges Nigerias politiske liv imidlertid af en spænding mellem samfundets traditionelle og dets moderne sektorer. Der er tale om en social og kulturel forskel mellem dem, der har fået en moderne uddannelse og udgør de højeste indkomstlag med en europæisk levefod og tankegang, og dem, som har bevaret den traditionelle leveform og forestillingsverden, og som ofte er yderst fattige. Men som så ofte i Afrika indebærer forskellen i udviklingsgrad mellem landsdelene, at modsætningen mellem traditionelt og moderne ikke blot er en forskel mellem klasser, men også mellem landsdele og stammer. De sydlige regioner og navnlig ibo- og yoruba-stammerne har været under langvarig europæisk påvirkning, de har nået en meget høj økonomisk blomstring og uddannelsesstandard, og herfra stammer størstedelen af akademikere, embedsmænd og erhvervsdrivende. Nordregionen er langt mere tilbagestående, her er den traditionelle islamiske samfundsstruktur bevaret, og emirer og høvdinge nyder stadig befolkningens anseelse og støtte. Selv heroppe er de moderne sektorer som handel, administration og undervisning præget af indvandrede sydboer, navnlig har iboer taget mange af de bedste stillinger i konkurrence med dårligere uddannede indfødte. For hausaerne var dette ikke blot en uretfærdighed, men også en trusel mod den traditionelle islamiske kultur, og af dem blev føderalismen betragtet som en mulighed for at udelukke sydboer fra nordens anliggender.

Nigerias forbundsstyre byggede således både på etnisk-kulturelle og på økonomisk-sociale spændinger, men begge elementer gav sig udtryk i en geografisk modsætning mellem regionerne. Samtidig blev føderalismen imidlertid selv en vigtig faktor ved udformningen af landets politiske magtstruktur. Den førte til opbygningen af tre regionale magtapparater omkring lokalregeringerne og til dannelsen af partier, der var udtryk for hovedstammernes elite: i øst *National Council of Nigerian Citizens* (NCNC) under ledelse af *Azikiwe,* i vest *Action Group* (AG) under *Awolowo* og i nord *Northern Peoples' Congress* (NPC) under *sardaunaen* (fyrsten) *af Sokoto,* talsmand for de islamiske fyrster. En magtkoncentrationsmekanisme, der i andre afrikanske lande virkede henimod etpartistaten, gjorde sig i Ni-

geria gældende inden for den enkelte region. Ved en kombination af overtalelse, bestikkelse og tvang knyttede magthaverne stadig flere til deres styre. De besatte embeder, fordelte leverancer til det offentlige og gav bestillinger til skoler, veje o. lign. Hvis man ville have fremgang i statstjenesten, erhvervslivet eller lokalstyret, måtte man stå sig godt med regionalstyret. Der opstod en ny magthaverklasse af politikere, embedsmænd, erhvervsdrivende og høvdinge, som dominerede det politiske maskineri og nød godt af dets afkastninger. Heroverfor stod i hver region en dobbelt opposition, p. d. e. s. konkurrerende kredse inden for hovedstammen, p. d. a. s. mindretalsstammerne. I nord mødte den traditionele hausa-elites parti NPC således modstand dels fra den fåtallige moderne hausaelite i det radikale NEPU under *Aminu Kano* dels fra de tilbagestående »mellembælte-stammer« samlet i United Middle Belt Congress (UMBC) under *M. S. Tarka.* Men det var en opposition, som var afmægtig over for regeringspartiernes magtmidler, og hvis indflydelse overalt var svindende op mod uafhængigheden i 1960. De regionale magthavere kunne ikke trues indefra. Den eneste mulige trussel kom fra oven, fra forbundsstyret.

2. DEBAT OM FØDERALISMEN

Der var således stærke interesser knyttet til føderalismen, men den var ingenlunde ubestridt. De tre partier havde hver sit standpunkt i forfatningsspørgsmålet svarende til hovedstammernes forskellige interesse i statsfællesskabet. Uenigheden gjaldt navnlig to punkter: magtfordelingen mellem forbund og regionalstyre, og antallet af regioner.

Et klart antiføderalistisk standpunkt blev hævdet af NCNC; det var et nationalistparti, dvs. det ville sammensmelte alle stammer til et folk. Det blev derfor talsmand for »One Nigeria«, en enhedsstat med en stærk centralregering og uden regionalt selvstyre. Men uden for østregionen mødte programmet almindelig mistænksomhed, man bed mærke i, at alle NCNC-lederne var iboer, og frygtede, at den nationale samling i partiet blot var et dække, hvorunder den højst udviklede stamme ville pådutte de øvrige sin ledelse.

AG foretrak derfor forbundsstaten. Men i stedet for den vilkårlige tredeling, der lagde hovedvægten i nord, krævede man en »cultural federalism«, dvs. at hver stamme så vidt muligt skulle have sin egen region. Dette ville betyde en opdeling af de bestående regioner, navnlig den nordlige, men det ville også betyde en styrkelse af fællesskabet, da de små regioner ville blive mindre selvtilstrækkelige.

Derimod var NPC bestemt modstander af enhver styrkelse af forbundsregeringen og enhver opdeling af regionerne. Partiet var oprettet af de konservative emirer for at forsvare hausaernes traditionelle samfundsform og

islamiske kultur. Man så med største mistænksomhed på ethvert fællesskab med de mere udviklede sydboer og truede længe med nordens løsrivelse. Når man alligevel affandt sig med forbundet, skete det på bestemte betingelser. For det første skulle nordregionen være udelelig. Da den rådede over mere end halvdelen af forbundets befolkning, ville den have tilstrækkelig garanti mod et sydpræget forbundsstyre. For det andet skulle styreformen være stærkt decentraliseret og forbundsanliggenderne reduceres til et minimum. For det tredje skulle sydboer ikke i ly af statsfællesskabet kunne infiltrere nordens nøglesektorer. Man ville »the North for the Northeners«, man udrensede indvandrede iboer fra administrationen og favoriserede indfødte næringsdrivende. Endelig måtte NPC have sikkerhed mod, at andre partier vandt indpas i nordregionen og dermed truede dets overvægt i forbundsstyret. NPC måtte med andre ord have frie hænder til at undertrykke oppositionen i nord. P. d. a. s. ville partiet give AG og NCNC en lignende frihed inden for deres egne regioner. Det foreslog en formel for forbundsstyre, byggende på gensidig respekt og ikke indblanding i hinandens regioner og samarbejde i fællesanliggenderne.

Skønt sydpartierne således ikke var tilfredse med det bestående forbundssystem, stod det ikke i deres magt at ændre det, og i løbet af 1950erne konsoliderede også de sig som regionalpartier. Det er karakteristisk, at partiformændene foretrak posterne som regionalpremierministre, Azikiwe i øst, Awolowo i vest og sardaunaen i nord, medens de overlod forbundsregeringen til deres stedfortrædere.

3. TREPARTISYSTEM

Ikke desto mindre tiltog forbundsregeringens betydning i årene efter uafhængigheden. For det første rådede den over fordelingen af goder, hvis betydning snart kunne opveje regionalstyrets: udviklingsbevillinger, u-landshjælp, posterne i den svulmende forbundsadministration. Men dertil kom rådighed over tvangsmidler, der kunne betyde en trussel mod de regionale magtkomplekser, navnlig militær og politi. NPC, der havde været mest mistænksom over for forbundsmagten, lærte snart at værdsætte den som et værdifuldt redskab til at skaffe norden en begunstigelse ved bevillingernes fordeling og til at få et vist overopsyn med sydregionerne. Det hører til det parlamentariske folkestyres paradokser i Nigeria som i andre u-lande, at det indebærer de konservatives magt over de fremskridtsvenlige, de underudvikledes over de udviklede og de fattiges over de rige. Netop derfor blev systemet stadig mere utåleligt for sydboerne.

Under disse omstændigheder blev forbundsregeringsdannelsen af afgørende betydning. Der var tre muligheder. Den første var en samlingsrege-

ring af alle tre partier. En sådan forekom i koloniperioden 1954–59. Det var NPCs forslag, det ville give de regionale magter sikkerhed og skabe borgfred, men samtidig fik nord det afgørende ord på grund af den numeriske overvægt. Den anden mulighed var en blokdannelse med en progressiv sydkoalition af AG og NCNC over for det traditionalistiske nordparti NPC. Denne løsning stemte mere med den britiske parlamentarismes principper med flertal og opposition, og den havde mange tilhængere i syd. Men i et afrikansk regionalpartisystem ville den skærpe de etniske og geografiske modsætninger, den ville medføre, at nogle landsdele herskede over andre og brugte magten til at favorisere sig selv; og partiernes forsøg på at trænge ind i hinandens områder for at sikre sig et vælgerflertal ville indebære en udnyttelse af alle traditionelle modsætningsforhold og en trussel mod nationens enhed. NCNC besindede sig derfor og indgik en koalition med NPC med sardaunaens højre hånd *Abubakar Tafawa Balewa* som premierminister. Også i AG var der stærke kræfter omkring næstformanden *Akintola,* der ønskede at indtræde i regeringen og bevare borgfreden frem for at sætte partiets magtposition i vestregionen på spil i et uvist forsøg på at vinde hele forbundsmagten. Men Awolowo og partiets flertal tog risikoen og gik i opposition. Et vælgerflertal forudsatte imidlertid, at AG vandt tilslutning ud over vestens grænser og appellerede til den dobbelte indre opposition i øst og nord. Partiet radikaliserede derfor sit program i socialistisk og neutralistisk retning for at vinde de utilfredse venstreorienterede i alle lejre. Og det rejste kravet om flere regioner for at imødekomme småstammerne. Men derved angreb man selve grundlaget for de andre partiers magt og provokerede et modangreb fra forbundsregeringen, som AG ikke havde styrke til at forsvare sig imod.

Splittelsen mellem Awolowo-fløjen og Akintola-fløjen gav i 1962 regeringen et påskud til at gribe ind med en aktionsplan i fire led. Først suspenderedes vestregionens selvstyre, og et formynderskab trævlede AG-maskinen op. Dernæst udskiltes fra vesten en ny midtvestregion med NCNC-flertal. AGs krav om flere regioner blev altså vendt mod det selv. Dernæst dannede Akintola et udbryderparti NNDP, som knyttede sig nøje til NPC, og som efter formynderskabsperioden overtog regeringsmagten i vest, hvor det førte en brutal undertrykkelsespolitik over for AG. Endelig anlagdes sag mod AG-lederne Awolowo og Enahoro for korruption og sammensværgelse, og de idømtes langvarige fængselsstraffe.

I 1964 syntes det gamle system af regional ligevægt tilsyneladende genindført, med national samlingsregering på forbundsplan og etpartistyre i regionerne, NCNC i øst og midtvest, NNDP i vest og NPC i nord. Men i virkeligheden dækkede systemet over nordens stadig stærkere overvægt. Akintola var blot en marionet, og NCNC følte sig stadig mere utilpas som samarbejdets lille partner.

4. TOPARTISYSTEM

I 1959 havde NCNC ikke vovet at sætte sin velbjergede position i østregionen på spil, og det fastholdt derfor alliancen med NPC. Men med likvideringen af AG blev det stadig klarere, at det for altid ville stå som den afhængige part i topartikoalitionen. Men man havde et håb, nemlig at den kraftige befolkningstilvækst i syd ville forrykke balancen, så nordregionen ikke mere fik absolut flertal i forbundsparlamentet. Sådan gik det til, at noget så nøgternt som folketællingen i 1964 blev centrum for en lidenskabelig magtkamp. Der blev svindlet eventyrligt i alle lejre, og resultatet viste næsten en fordobling af folketallet på ti år. Men norden bevarede flertallet. »The North shall rule forever«, erklærede sardaunaen selvbevidst. Men NCNC kastede sig ud i et desperat forsøg på at vende udviklingen.

Sammen med den tidligere modstander AG og småpartierne i nord dannedes i 1964 en *United Progressive Grand Alliance,* der skulle samle fremskridtskræfterne i forsøget på at gøre ende på det konservative styre. Som modtræk overskred NPC for første gang sine regionale grænser og dannede sammen med NNDP i vest og nogle småstemmepartier i midtvest og øst en *Nigerian National Alliance.* Dermed var det oprindelige regionale trepartisystem definitivt af et nationalt topartisystem, der byggede på en højre-venstre-modsætning og skar igennem samtlige regioner. Men samtidig var mange velerhvervede positioner sat på spil. NNA rådede imidlertid over regeringsmagtens undertrykkelsesapparat i størstedelen af landet. UPGA havde sat sit håb til en valgsejr i januar 1965, men indså i sidste øjeblik, at det ikke havde nogen chancer, og trak sig ud af valget. Politisk ophidselse, blodige sammenstød og undertrykkelse førte efterhånden til almindeligt kaos og lovløshed. Centralregeringen så til i afmagt, medens opinionen i syd stadig mere højrøstet krævede udrensning, fornyelse og national samling. Styrets anseelse, der længe havde været høj, var nået nulpunktet, da et militært kup væltede det overende 17. 1. 1966.

5. DET FØRSTE STATSKUP. IRONSI-REGIMET

Der er endnu meget dunkelt omkring den sammensværgelse af yngre officerer, der rettede det afgørende slag mod Balewa-regimet. Kuppet var vel tilrettelagt, idet man slog til samtidig over hele landet og ombragte styrets tre nøgleskikkelser, Balewa, Akintola og sardaunaen, premierministre i henholdsvis forbundet, vest og nord, samt størstedelen af de højere officerer. Tilsyneladende udgjorde kupmagerne kun en lille klike af venstreradikale, som måtte bruge meget brutale metoder for at kunne stille nationen over for en fuldbyrdet kendsgerning. I alt fald mislykkedes kuppet. Hærchefen, general *Ironsi,* undslap massakren, og det lykkedes ham snart at få oprøret kvalt

og kuplederne arresteret. De skrækslagne rester af den gamle regering overdrog ham magten, og han besluttede at bevare den indtil videre i et forsøg på at sanere regimet.

Ironsi-styret byggede på tjenestemændenes og officerernes utilfredshed med de hidtidige partipolitikeres uduelighed, korruption og splittelse. Som flere andre militærregimer fik det et teknokratisk præg: en kreds af hæderlige og uvildige mænd måtte nu bringe landet på fode igen, selv om det ville kræve et temmelig autoritært styre. Derfor opløstes alle partier, valgte forsamlinger og regeringer, de erstattedes af et nationale militærråd og militærguvernører i regionerne. Man gav afkald på den folkelige forankring, som partistyret trods alt havde haft. Ironsi-regimet var isoleret, og det ville være det. På den anden side syntes det ikke at have andre principper for fornyelsen end den sanering, en hæderlighed og sagkundskab kan give. Det nedsatte mange sagkyndige kommissioner for at undersøge landets problemer, men det skød beslutningerne fra sig måned efter måned, medens befolkningens forventninger blev til utålmodighed. Det kunne ikke undgås, at styret blev vurderet i lyset af landets traditionelle modsætninger, mellem de tre hovedstammer, mellem fremskridt og tradition, og mellem nord og syd. Mange sydboer hyldede kupmændene som helte og befriere, de betragtede militærstyret som de udvikledes og de progressives endelige sejr over de middelmådige og tilbagestående. I nord blev Ironsi til gengæld mødt med mistænksomhed. Han opnåede ganske vist emirernes og tjenestemændenes samarbejde, men det skete på betingelse af, at nordens grundlæggende interesser blev tilgodeset, navnlig krævede man dom over Abubakars mordere og respekt for føderalismen. Ligesom i 1950erne antydedes muligheden af nordens løsrivelse i tilfælde af et ensidigt sydstyre. Ironsi blev således mødt af modstridende forventninger og havde god grund til at vige uden om stillingtagen. Men efter 5 måneders tøven huggede han knuden over og erklærede forbundsstyret for ophævet og afløst af en enhedsstat.

Dette skridt var logisk ud fra Ironsis grundsynspunkter. Føderalismen havde ført landet ud i splittelse og stammemodsætninger. »Regionalism was the bane of the old regime«, erklærede han. Enhedsstaten ville skabe administrativ effektivitet og ensartethed. Men i nord følte man, at Ironsi nu havde kastet masken. Han havde overtaget NCNCs gamle program, og ligesom i 1950erne frygtede man, at den nationale enhed skulle dække over et ibo-vælde. De gamle NPC-politikere prædikede stammehad for nordens masser. Man antydede, at der stod en ibo-sammensværgelse bag militærkuppet. Kupmændene havde næsten alle været iboer, ofrene for officersmassakren nordboer. Ironsi var Ibo, og han omgav sig vitterlig i stigende grad med ibo-rådgivere. Man sagde, at han havde spillet under dække med kupmagerne, og at det var derfor, at han nu holdt hånden over dem. Da han ophævede føderalismen i maj, brød modstanden mod ham ud på tre

fronter. Emirerne samledes og rettede en indtrængende advarsel til ham om at genindføre forbundsstyret. Samtidig iværksatte hausa-masserne i nordens storbyer massakre mod de ca. 2 millioner iboer, der boede spredt ud over nordregionen som driftige håndværere og handlende, og som måske noget udfordrende havde hilst militærkuppet velkomment. Myrderierne fortsatte i flere bølger til ud på efteråret og kostede op mod 100.000 mennesker livet, medens resten over hals og hoved flygtede hjem til østregionen. For det tredje opstod der en splittelse i selve hæren, hvor en ibogruppe stod over for en nord-gruppe. Den sidste var opbragt over de ustraffede mord på nord-officerer under januarkuppet og over den påståede begunstigelse af iboer ved forfremmelserne. I juli blev Ironsi selv dræbt af mytterister, der derefter iværksatte en klapjagt på ibo-officerer. Regimet var knust med et slag.

6. DET ANDET STATSKUP. GOWON-REGIMET

Et hastigt sammenkaldt møde af militærrådet overlod 29. 7. statsledelsen til oberst *Yakubu Gowon*. Valget var at betragte som en indrømmelse til mytteristerne, for så vidt som han var nordbo, men han tilhørte en af de små mellembæltestammer og var kristen, og man håbede derfor, at han ville blive betragtet som neutral og vinde tillid i alle lejre. Men han stod over for næsten uløselige vanskeligheder. Den gensidige mistillid mellem øst- og nordboer nærmede sig det væbnede opgør, hæren, det eneste mulige grundlag for en stabil statsmagt, var splittet i stridende kliker, disciplinen var gået fløjten, og der indløb foruroligende meddelelser om overgreb mod civilbefolkningen. Meget pegede mod et lignende kaos af stammekampe og soldatervælde som i Kongo 7 år tidligere.

Gowon besluttede straks at rette to af forgængerens fejltagelser. Han genindførte føderalismen, og han optog et samarbejde med dele af den gamle politikerklasse. Ironsi havde villet skyde alt, hvad der tilhørte det tidligere regime, til side, men han havde ikke været i stand til at erstatte det. Gowon erkendte, at vel var den centrale magt styrtet sammen som et korthus, men meget af det regionale magtsystem bestod stadig, og det var bedst at bygge på et samarbejde med dette. Han respekterede emirerne og valgte medarbejdere fra såvel regerings- som oppositionspartiernes kreds, og han lod oprette rådgivende forsamlinger af »spiritual leaders« i regionerne. For at undgå de truende stammesammenstød bestemte han, at hver region skulle have indfødt militærguvernør og så vidt muligt indfødt garnison. Navnlig blev alle ibo-soldater trukket tilbage til østregionen, der ligeledes modtog udrensede embedsmænd fra forbundsadministrationen og flygtninge fra de genopblussede massakrer i nord. Samtidig søgte Gowon ved en række kontaktsmøder at skabe enighed om et grundlag for en hurtig tilbagevenden

til civilt styre. Det viste sig her overraskende, at nordregionens talsmænd var villige til at gå med til en opdeling af norden i mindre enheder: man havde endelig indset, at en regions overvægt over de øvrige var uacceptabel for disse. Til gengæld var det nu østregionen, der stod fast på sin udelelighed.

I øst havde man modtaget meddelelsen om drabet på Ironsi med forfærdelse, der ikke blev mindre, da iboerne blev udrenset fra centraladministrationen, og massakrene i nord atter brød ud med fornyet vildskab. Østens militærguvernør, oberst *Ojukwu* nægtede at anerkende Gowon-regimet, som han anså for resultatet af en anti-ibo-sammensværgelse. Man antydede, at Gowon havde været i ledtog med mytteristerne, og at det var derfor, at disse forblev ustraffede. Der startede en hastigt optrappet erklæringskrig mellem forbundsregering og østregion, og forbindelserne mellem dem blev stadig færre, til sidst nægtede Ojukwu endog at betale skat. Gowon gjorde talrige forsoningsforsøg, men han ville ikke give indrømmelser på de afgørende punkter, og 27. 5. 1967 huggede også han knuden over og dekreterede en nyopdeling af forbundet i 12 regioner, hvoraf de 6 lå i nord og de 3 i øst. Svaret kom prompte: Tre dage senere erklærede Ojukwu med støtte af den rådgivende forsamling østregionen for uafhængig under navnet *Biafra.*

7. LØSRIVELSENS ARGUMENTER

Begrundelsen for løsrivelsen er, at der ikke længere findes noget grundlag for et statsfællesskab. Et forbund må bygge på et minimum af fælles rettigheder, der sikrer enhver borger uanset herkomst sikkerhed og virkefrihed over hele landet. Men i Nigeria kan man straffrit forgribe sig på iboers liv og ejendom. De udrenses fra forvaltningen og officerskorpsene alene på grund af deres stammetilhørsforhold. Statsfællesskabet har påført iboerne større lidelser end nogen anden stamme i Afrika siden uafhængigheden. For dem er der nu kun en udvej tilbage; at skabe sig et nationalt hjem i Biafra. Man sammenligner sig gerne med Israel.

Tidligere havde iboerne været tilhængere af enhedsstaten, fordi de som den mest udviklede stamme ville have fordel af et større spillerum. Nu, hvor de havde mistet den position, de havde opbygget ud over landet i de foregående tiår, blev deres politiske krav, at de i det mindste fik mulighed for at opbygge en ny tilværelse på deres hjemlands jord. Dette indebar ikke, at de modsatte sig ethvert tilhørsforhold til Nigeria, men forbindelsen burde have en mere teknisk end politisk karakter: man ønskede et statsforbund (confederation) med fælles marked og fælles kommunikationssystem. Men på to væsentlige områder insisterer man på at klare sig selv: det militære

og det økonomiske. Det betragtes som betingelser for ibo-stammens overlevelse.

Men vil ikke godtage en forbundshær, da denne ikke vil blive en garanti for iboernes sikkerhed, men en trussel mod denne. Forbundstropperne havde ikke beskyttet iboerne i nord, men deltaget i massakrerne. En forbundshær vil fortsat kunne true iboernes nye nationale hjem i øst. Kun en ren ibohær kan skabe sikkerhed for dette.

Man kræver fuld rådighed over østregionens økonomiske resourcer. Østen var den økonomisk mest udviklede landsdel. Men dertil kom, at nye rige oliefund ville bringe yderligere velstand. Udnyttelsen var lige begyndt, man regnede med på få år at blive verdens femtestørste olieproducent. Samtidig måtte man imidlertid skaffe et nyt livsgrundlag for de 1,8 millioner flygtninge, hvis tilværelse og indsats var tilintetgjort af nigerianerne. Ræsonnementet var simpelt: hvorfor skulle man dele sin rigdom med nordens hausa-masser, samtidig med at disse uhæmmet myrdede løs blandt ens stammefæller?

Men der var et svagt punkt i biafranernes argumentation. Østregionen var lige så lidt som de andre regioner stammemæssigt homogen. Ganske vist var 2/3 af indbyggerne iboer, men resten af befolkningen tilhørte en række mindre stammer: ijo, ibibio, efik m. fl., der var alt andet end begejstrede for ibo-vælde og ofte havde krævet udskillelse af nye regioner. Og oliekilderne lå netop i mindretalsstammernes områder, ligesom de beherskede forbindelsen til havet og til Kamerun. Det var derfor velovervejet, når Gowons forfatning opdelte østregionen i tre dele: der ville ganske vist blive en særlig ibo-region, men uden olieindtægter og omgivet af Nigeria på alle sider ville denne være svag. Derfor stod Ojukwu også fast på kravet om østregionens udelelighed, og derfor fulgte løsrivelsen straks efter forfatningsreformen: hvis opdelingen først blev gennemført, ville enhver mulighed for selvhævdelse være forpasset.

8. GENEROBRINGENS ARGUMENTER

For forbundsstyret var Biafras løsrivelse derimod helt uacceptabel. Hvis først en provins fik lov til at forlade fællesskabet, ville andre snart følge efter. Der var overalt en stærk etnisk og geografisk selvfølelse, og ikke mindst blandt yorubaerne i vest var der mange, der sympatiserede med biafranernes skridt. Andre selvstændighedskrav ville følge iboernes. Men »national selvbestemmelsesret« var en umulighed i et land med 400 stammer. Nigeria ville opløses i småstater uden levedygtghed, indviklet i evige stammefejder. Landets hidtidige økonomiske blomstring og internationale indflydelse ville smuldre bort. Endelig kunne man ikke anerkende Biafras eneret til olieindtægterne. Situationen blev sammenlignet med Katangas løsrivelse

fra Kongo i 1960: et mindretal søger at forbeholde sig selv de naturrigdomme, som rettelig bør komme hele nationen til gode. Man antydede, at udenlandske kapitalinteresser ligesom i Katanga havde tilskyndet til løsrivelsen. Derfor kunne forbundsregeringen ikke give nogen indrømmelser på de afgørende punkter: forbundets udelelighed og militærmagtens enhed.

9. BIAFRA I KRIG

Således begyndte den generobringskrig, der for begge parter er en overlevelseskamp. Ingen af parterne stod rustet til det militære opgør, hærene mangedobledes med nye rekrutter uden erfaring eller disciplin, og der manglede våben. Krigslykken har vekslet. I begyndelsen tog Biafra en kort tid offensiven, det erobrede i august 1967 hele midtvestregionen og trængte ind i nord og vest. Men i det lange løb har Nigeria vist sig stærkest, skridt for skridt er biafranerne drevet tilbage, siden maj 1968 er de helt omringet, og ringen strammes stadig. Forbundshærens overlegenhed skyldes imidlertid hverken antallet af soldater (Biafra har gennem sin generalmobilisering rejst lige så mange som det tolv gange folkerigere Nigeria) eller troppernes kvalitet (den er lav i begge lejre), men de bedre våbenforsyninger fra udlandet. Den råder over tanks, tungt artilleri og fly, medens biafranerne må nøjes med lette og ofte forældede våben, efterhånden producerer de også en del selv. Imidlertid har den materielle overlegenhed ikke skaffet Nigeria nogen let og hurtig sejr. De tunge våben er bedst anvendelige i større slag og i kampen om byerne, og disse er da også faldet en for en, i april 1969 erobredes den sidste større biafranske by Umuahia. Men forbundsstyrkerne er mindre vel rustet til en fremtrængen i junglelandskabet, og deres fremrykning har været uendelig langsom, ofte er man uger om at nå nogle få kilometer, ligesom deres forsyningslinier er temmelig sårbare. De fleste kampe foregår mellem små patruljer i junglen, og her er forbundshærens tunge våben til ringe nytte, tværtimod har biafranerne en fordel ved mobilitet, lokalkendskab, højere kampmoral og støtte fra civilbefolkningen. Kampen antager guerrilla-lignende former, det bliver en krig uden klare frontlinier, forbundshæren behersker byerne, oprørerne er herrer i bushen. Biafranerne kan rette uventede modangreb på de svageste punkter, fx. er de for nylig igen sat over Niger-floden og trængt ind i midtvestregionen. Men de kan vanskeligt besætte større bycentre, da de derved bliver sårbare for fjendens materielle overlegenhed.

Kampen har været ført med al borgerkrigens skånselsløshed, og den har efterhånden opskræmt verdensoffentligheden. Man regner med, at mellem 1 og 1 1/2 million mennesker har mistet livet, 2/3 af disse civile. Det vil sige, at der er tale om langt det blodigste opgør i efterkrigstiden. Det er vanskeligt at holde civilbefolkningen uden for kampzonerne i denne krig uden

fronter. De fremrykkende forbundsstyrker har undertiden foretaget massehenrettelser af befolkningen i de erobrede områder. Iboerne flygter derfor rædselslagne fra landsbyerne, når soldaterne nærmer sig, de lever i hundredetusinder på flugt ad vejene eller skjult i skovene, berøvet deres normale livsgrundlag. Flest ofre kræver imidlertid hungersnøden og mangelsygdommene, der er en følge af den nigerianske omringning og blokade. Når det alligevel lykkes at holde liv i 8 millioner biafranere, skyldes det en imponerende ekspansion af den lokale fødevareproduktion, men ikke mindst de hjælpeforsyninger, som humanitære internationale organisationer bringer ind ad luftvejen.

Den biafranske stat er således blevet til i krigens skygge og under de vanskeligst tænkelige omstændigheder. Når det er lykkedes at overleve indtil nu, skyldes det en eminent dygtig ledelse af militær, økonomi og administration. Det er lykkedes oberst Ojukwu at skabe en effektivt fungerende statsmaskine af de 8 millioner iboer på et ganske lille område, der for få år siden kun rummede 2 millioner. Det er lykkedes at skabe en næsten enstemmig opslutning bag oprørsstyret og at opretholde en urokkelig kampvilje. Krigspropagandaen hamrer fast, at forbundshæren gennemfører et systematisk folkemord med det formål at udslette ibo-stammen, og at der ikke er andre muligheder end at sejre eller dø. Samtidig har man trods forsyningsstoppet formået at opretholde en nogenlunde ernæringstilstand gennem en kraftig intensivering af landbruget, selv om hungersnøden altid lurer om hjørnet. Bemærkelsesværdigt er fordelingssystemet, der sikrer de fleste en vis minimumsration. En primitiv hjemmeindustri har begyndt produktionen af en række varer, som man hidtil har importeret, lige fra whisky til tungt artilleri, og lokale opfindere har skabt talrige erstatningsprodukter. Man udvinder og raffinerer nu selv olie. Men det kan ikke overflødiggøre forsyningerne udefra, og Biafra er stærkt afhængig af de sparsomme ladninger, der hver nat flyves ind til landets sidste flyveplads Uli, våben, medicin, protein o. m. a. Dette er oprørernes virkelig sårbare punkt, som det dog endnu ikke er lykkedes nigerianerne at lamme. Den indre kommunikation og forvaltning fungerer upåklageligt, og biafranerne synes at opretholde deres myndighed over landdistrikterne langt inde bag fjendens linier. Der er altså al udsigt til, at borgerkrigen kan fortsætte i måneder, måske i år.

10. NIGERIA I KAMP

Gowon stod som omtalt over for ganske overvældende vanskeligheder ved sin magtovertagelse, og krigen gjorde ikke situationen lettere. Og dog synes hans reorganisering af Nigeria at være gået over al forventning, bortset naturligvis fra Biafras løsrivelse. Opdelingen i de 12 nye regioner er gået

gnidningsfrit (de tre østlige har først kunnet oprettes, efterhånden som tropperne rykkede frem). I hver region er styret overladt en indfødt militærguvernør og en notabelforsamling. På forbundsplan er militærrådet trådt i anden række, og en civil regering under Gowons ledelse bestående af en minister fra hver region har overtaget magten. Disciplinen i hæren er genoprettet, i norden hersker atter ro, og retssikkerhed og effektiv forvaltning er indført i alle dele af landet. Selv om der opretholdes en omhyggelig regional og etnisk balance, tyder meget på, at magtens tyngdepunkt er flyttet til grupper, der aldrig tidligere har betydet noget i nigeriansk politik: yorubaerne, mindretalsstammerne i øst og nord og den radikale opposition i hausaland. Således finder man i forbundsregeringen de tidligere fængslede AG-ledere Awolowo og Enahoro, småstammeledere som M. S. Tarka og Arikpo og NEPU-formanden Aminu Kano. Den nye forbundsopdeling tager i høj grad hensyn til disse interesser. Medens opdelingen af nord- og østregionerne har undergravet grundlaget for ethvert tilløb til hausa- eller ibo-vælde og imødekommet AGs og småstammernes krav om kulturel føderalisme, så er yorubaernes egen vestregion forblevet udelt. Herefter består forbundet af 4 regioner beboet af hausaer og beslægtede islamiske stammer i nord, 3 yoruba-stater (foruden vest-regionen er der hovedstadsområdet Lagos og Ilorin-regionen i nord), 1 ibo-region og 4 småstammeregioner. Samtidig er det klart, at forbundsregeringens magt bliver større, fordi de små regioner er mindre selvtilstrækkelige, end de store var. Efter NPCs og NCNCs føderationsformler har været prøvet og forkastet, har man nu virkeliggjort AGs. Så meget mere bemærkelsesværdigt er det, at styret har fundet støtte i hausaland, hvor Ironsi mødte kategorisk modstand. Man har træffende sagt om Gowons styre, at det har løst alle det gamle Nigerias problemer, men at det ikke ville indse, at landets hovedspørgsmål var blevet et andet efter ibo-massakrerne, at det nu gjaldt om for enhver pris at gengive iboerne tilliden til fællesskabet.

Som man har set det så ofte før, er der under krigen sket en indre stabilisering i begge lejre. Indre modsætninger skydes til side under den nationale overlevelseskamp. Samtidig er det imidlertid de mest uforsonligste, der har vundet hovedindflydelsen, begge parter er indstillet på at gennemføre krigen til den bitre ende uanset prisen. Men den militære udgang vil netop ikke løse Nigerias problem, at hele nationen igen. Dette bliver sværere for hver dag, en forhandlingsløsning udskydes.

10. OMVERDENENS REAKTION

I de andre afrikanske lande har borgerkrigen i Nigeria skabt opstandelse. I visse lejre har der været sympati for Biafras sag. Iboernes krav på selvbestemmelsesret har vundet støtte hos stammeoppositionen i andre lande.

Men man har også tolket opgøret som udtryk for mere almene modsætninger, mellem muselmænd og kristne og mellem den arabiske kulturkreds og det sorte Afrika. Sådanne betragtninger ligger bag fire mindre staters diplomatiske anerkendelse af Biafra. Men det store flertal af de afrikanske regeringer har været yderst foruroligede over løsrivelsesforsøget. De lever alle med deres egne stammemodsætninger og med frygten for, at branden skal bryde ud hos dem næste gang. Hvis Biafras løsrivelse lykkes, er der skabt et præcedens, som vil tilskynde stammeseparatismen over hele kontinentet, og ingen vil kunne vide sig sikker. Hele det skrøbelige efterkoloniale statssystem i Afrika vil være truet. Perspektivet med flere Katangaer og Biafraer betyder ikke blot en trussel mod de bestående regimer, men at stammer indvikles i gensidige udryddelseskrige, at de magre resultater af den økonomiske udviklingsbestræbelse ødelægges, og at fremmede magter atter får mulighed for at blande sig i indre afrikanske anliggender. Derfor har de afrikanske staters enhedsorganisation gjort talrige mæglingsforsøg, men stadig understreget, at Nigeria må forblive samlet, og bortset fra de fire, som er omtalt ovenfor, støtter alle afrikanske regeringer forbundsstyret.

Borgerkrigen har kastet stormagterne ud i et lignende dilemma. I befolkningerne har der været betydelig sympati for biafranernes udholdenhed og indignation over hungersnøden og massakrerne, som bl. a. har givet sig udtryk i omfattende frivillige hjælpeaktioner. Men for regeringerne har udsigten til et almindeligt opbrud i det afrikanske statssystem været lige så foruroligende som for afrikanerne selv, og ingen har derfor endnu vovet at anerkende eller støtte Biafra. Påstanden om, at olieinteresser skulle have tilskyndet løsrivelsen, virker usandsynlig: ingen har haft større besvær af krigen end netop dem, f. eks. lå produktionen stille i et år.

I begyndelsen overvejede vestmagterne at begrænse fjendtlighederne gennem en våbenblokade, det er den traditionelle sanktion mod krigsførelse i u-landene, jfr. den indisk-pakistanske krig. Dette ville formodentlig have standset krigen efter kort tid, men netop derfor ville det have været til Biafras fordel. Imidlertid så Sovjetunionen her en chance for at vinde fodfæste i et hidtil stærkt vest-orienteret område, og medens England talte på knapperne, iværksatte russerne en hurtig og omfattende forsyning af våben og fly, ligesom de formidlede lejetropper (mest sovjetisk-trænede ægyptiske fly-teknikere). England frygtede nu at blive skilt fra sin vigtigste afrikanske forbundsfælle og genoptog derfor selv våbenleverancerne. Siden har disse to lande klaret Nigerias forsyninger og derigennem skaffet forbundsregeringen den militære overmagt. Borgerkrigen har således givet anledning til et stormagtskapløb om indflydelse og gjort Nigeria afhængigt.

Både afrikanske, vestlige og østlige magter håber på forbundsregeringens snarlige sejr. Støtten til Biafra er kommet fra mere obskure magter, der måske ikke på samme måde har været interesseret i stabilitet i det sorte

Afrika: Portugal, Sydafrika og, in extremis, Kina, som synes at bedømme udsigterne til en guerilla-krig mod en af supermagterne støttet konservativ regering i et globalt perspektiv. Også Frankrigs holdning er i den senere tid blevet flertydig. Ønsker om at udmanøvrere angelsakserne i Afrika, måske også olieinteresser, har ført til en vis moralsk og måske også materiel støtte til Biafra. Oprindelsen, finansieringen og transporten af de biafranske våbenleverancer er stadig en gåde. Meget er givetvis opkøbt på det sorte marked, andet leveret af venligtsindede afrikanske regeringer, men også i den industrialiserede verden må Biafra have mægtige støtter, offentlige eller private. Den franske regering har længe været betragtet som hovedleverandøren, men i den senere tid er østeuropæiske våben strømmet ind i stadig større tal. Nu er Sovjetunionen i forvejen den vigtigste leverandør til forbundsstyrkerne, dens hensigter er foreløbig ret uigennemskuelige, bortset fra at den i alt fald har en interesse i krigens fortsættelse. For selv om forsyningerne er knappe, afstiver de den biafranske modstandskraft, og krigen trækker i langdrag.

KONKLUSION

Der er i almindelighed et misforhold mellem de nye afrikanske staters politiske problemer og de styreformer, som de har arvet efter kolonimagterne. De afrikanske politiske systemer præges af geografiske og etniske gruppers kamp om de goder, der er knyttet til statsmagten, først og fremmest embeder og udviklingsbevillinger. I en sådan situation er flertalsstyre ikke nødvendigvis ideelt: det vil føre til visse stammers og landsdeles magt over andre og udnyttelse af goderne til egen fordel. Samtidig mister de forfordelte landsdele interessen for fællesskabet. Det politiske systems vigtigste opgave bliver den nationale integration, en ligestilling og harmonisering af alle befolkningsdeles interesser, en sikkerhed for, at de alle får deres forholdsmæssige andel af magtens goder. De traditionelle afrikanske styreformer byggede på en sådan integration, og også mange nye etpartisystemer imødekommer dette grundlæggende behov: alle stammer er gerne repræsenteret i regeringen og har derfor den nødvendige kanal op til magtcentret. I Nigeria har kombinationen af flertalsstyre og regionalpartier derimod ført til, at visse landsdele altid har været stillet uden for magten: først vest (1959–64), siden syd (1964–65), siden nord (januar–juli 1966) og nu øst. Føderalismen har været en væsentlig forudsætning for regionaliseringen af den politiske kamp i Nigeria. Og det er ikke det eneste tilfælde, hvor afrikanske forbundsstater splittes: Kongo i 1960 og Uganda i 1966 er eksempler på, at den mest velstående af delstaterne forsøger at bryde ud. Den nationale enhed i de nye stater er spinkel, og de centrifugale kræfter vil udnytte enhver mulighed, systemet giver dem.

Forbundsregeringens sejr synes uundgåelig. Men denne rent militære udgang løser ikke det tilgrundliggende problem, den vil tværtimod rejse det skarpere end nogensinde: Hvordan får man atter helet nationen og gjort iboerne til nigerianere? Det vil kræve forsonlighed og imødekommenhed fra forbundsmyndighedernes side. En række af regimets ledende mænd synes indstillet på at gå vidt for at gengive iboerne deres plads i samfundet, det gælder f. eks. Gowon, Awolowo og Tarka. Men mange flere har draget nytte af iboernes udrensning og overtaget deres pladser på alle trin i samfundspyramiden, i administrationen, i hæren, i handelen og på arbejdsmarkedet. Iboernes tilbagevenden vil betyde en trussel mod disse gruppers sociale og økonomiske stilling, og de vil derfor stå fast på, at oprørerne har forspildt deres rettigheder.

Anvendt litteratur:

Coleman, J. S.: Nigeria, Background to Nationalism, Berkely 1958.
Mackintosh, J. P.: Nigerian Government and Politics, London 1966.
Sklar, R. L.: Nigerian Political Parties, Princeton 1963.
Sklar, R. L.: Nigeria, i Coleman & Rosberg (ed.): Political Parties and National Integration in Tropical Africa, Berkely 1964.
Sklar, R. L.: Nigeria, i Carter, G. (ed.): National Unity and Regionalism in Eight African States, N. Y. 1966.
Sklar, R. L.: Nigerian Political System: Contradictions, Journal of Modern African Studies, aug. 1965.
Sklar, R. L.: Nigerian Politics in Perspective, Government and Opposition, juli 1967.
Post, K. W. J.: Is there a Case for Biafra? International Affairs, januar 1968.
Baptiste, F. a.: Constitutional Conflict in Nigeria: Aburi and After, World Today juli 1967.
Dent, Martin: Nigeria: The Task of Conflict Resolution, World Today juli 1968.
Baker, Ross. K.: The Emergence of Biafra, Orbis 2, 1968.
Akintunde: The Demise of Democracy in the First Republic of Nigeria, Odu juli 1967.
Pedersen, Ole Karup: Selvmodsigelser i Nigerias politiske system, Den ny verden 2, 1968.

LEVESTANDARD OG VÆKST I LIBERIA[1])

POUL BUCH HANSEN

I. INDLEDNING

Et lands eller et områdes levestandard måles ofte ved nationalindkomsten pr. indbygger. At sådanne opgørelser er behæftet med en betydelig statistisk usikkerhed er velkendt. Det er lige så velkendt, at sammenligninger fra land til land byder på store vanskeligheder også af mere teoretisk karakter. Da det er vanskeligt at vurdere et tal, der opgiver nationalindkomsten pr. indbygger til så og så mange $ uden at sammenligne det med tilsvarende tal for andre områder, giver et sådant mål ikke megen fornemmelse af levestandarden. Dertil kommer så, at det er et gennemsnitstal, som ofte dækker over betydelige forskelle mellem forskellige befolkningsgrupper. I det følgende skal det derfor søges belyst mere detaljeret, hvad der ligger bag sådanne opgørelser.

Den vestafrikanske stat Liberia hører med sine godt 1 million indbyggere og et areal omtrent dobbelt så stort som Danmark til gruppen af små udviklingslande. Landet ligger tæt ved ækvator og i sin helhed i det tropiske bælte. Den naturlige vegetation er tropisk regnskov, og store dele af landet er stadig dækket heraf.

Liberia har siden statens oprettelse i 1847 været selvstændig, og området har i modsætning til de fleste andre områder på kontinentet således aldrig været underlagt kolonistyre. Staten blev grundlagt af frigivne slaver fra USA, et forhold, der endnu i dag sætter sit præg på den sociale og politiske struktur. Der har et langt stykke op igennem historien været et skarpt skel imellem indvandrerne og disses efterkommere på den ene side og den oprindelige befolkning i området på den anden. De senere års økonomiske og politiske udvikling har imidlertid sat skub i en integration af de to befolkningsgrupper, og officielt eksisterer sondringen ikke i dag. På denne historiske baggrund er det korrekt at sige, at de to befolkningsgrupper ikke har noget fælles udgangspunkt for det kulturelle og sociale livsmønster, et forhold, som især den nuværende præsident Tubman, har set som en fare for

[1]) Artiklen er baseret dels på forfatterens egne observationer over et 2-årigt ophold i Liberia, dels på offentligt tilgængeligt materiale. Forf. har haft lejlighed til at diskutere et første udkast til de væsentligste dele af nærværende artikkel på et medarbejdermøde ved Økonomisk Institut og er tak skyldig for de forbedringer, diskussionen medførte.

nationens enhed. Lige siden han overtog præsidentposten i 1944, har »unification« været et af de væsentligste elementer i hans indenrigspolitik.

Ud over disse to afrikanske befolkningsgrupper findes der i dag i Liberia to udenlandske befolkningsgrupper, som spiller en væsentlig rolle i økonomisk henseende. Den ene er den gruppe af europæere og amerikanere, der som tekniske og administrative funktionærer arbejder i udenlandsk ejede virksomheder; en gruppe, der er vokset ganske betydeligt i det sidste tiår. Den anden gruppe af udlændinge er libaneserne, der dominerer store dele af handelen. Fra et økonomisk og socialt synspunkt spiller denne gruppe omtrent samme rolle i Liberia som indere og pakistanere i Østafrika og kinesere i Sydøstasien.

I det følgende er det især de afrikanske befolkningsgruppers levestandard, der skal belyses. For at få indkomstfordelingsaspektet med er det imidlertid nødvendigt at forsøge at opdele det afrikanske befolkningselement yderligere i grupper, inden for hvilke levestandarden er nogenlunde ens, og mellem hvilke der er betydelige forskelle. Som udgangspunkt herfor skal produktionsstrukturen og den heraf følgende befolkningsgruppering og indkomstfordeling først nærmere beskrives.

II. PRODUKTION OG INDKOMST

Subsistenssektoren omfatter ca. 2/3 af befolkningen. Det er dog ikke en ren subsistensøkonomi, idet der foregår visse pengetransaktioner mellem denne sektor og de øvrige sektorer. Subsistenssektoren er her defineret som den del af befolkningen, der får sit elementære fødevare- og boligbehov dækket ved direkte produktion, der ikke omsættes på noget marked. Pengeindkomst i denne sektor hidrører dels fra lejlighedsvis beskæftigelse i de øvrige sektorer, dels fra salg af »cash crops« såsom kaffe, kakao og palmekerner. Produktion af disse afgrøder i subsistensøkonomien består væsentligst i plukning fra vildtvoksende træer og tørring i solen. Produkterne transporteres fra landsbyerne – på hovedet, ofte lange strækninger – til lidt større byer, hvor libanesiske købmænd som mellemhandlere mellem farmerne og den udenlandske koncern, der varetager eksporten, aftager dem. Produktionens størrelse er dels bestemt af klimatiske forhold, der er afgørende for, hvor meget de eksisterende træer bærer, dels formentlig af prisens højde; jo højere prisen er, jo længere væk fra landsbyen kan det betale sig at gå efter produkterne. Prisen mellem eksportvirksomheden og mellemhandlerne fastsættes efter verdensmarkedsprisen. Hvilken pris farmerne rent faktisk får vides ikke, men det bør måske fremhæves, at produkterne ofte afhændes som afdrag på og forrentning af gæld tidligere stiftet ved køb af forbrugsvarer.

Den væsentligste del af produktionen i subsistenssektoren er imidlertid

med direkte forbrug for øje. Hovedprodukterne er ris og cassava[2]). Som »staple food« er de nogenlunde ligestillet i kostsammensætningen. Ris betragtes dog som en uundværlig del af den daglige kost, og der er næppe megen prismæssig substitution mellem de to varer. Også fisk og kødprodukter indgår i produktion og forbrug, men er af væsentlig mindre betydning. Kvæghold vanskeliggøres (i de fleste egne umuliggøres) af klima og udbredte kvægsygdomme. Et ernæringsmæssigt vigtigt bidrag til kosten hidrører fra palmeolien, der udvindes af palmefrugtens »kød«.

Det er selvsagt vanskeligt (for ikke at sige umuligt) at opgøre værdien (og også mængden) af produktionen i subsistenssektoren. Nedenstående tal for året 1964 kan derfor højst give en idé om størrelsesordenen:

TABEL 1

Produktion og forbrug i subsistenssektoren 1964

	(mill. $)[3])
Cassava og cassavaprodukter	10
Ris	7
Fisk og kød	2
Andre fødevarer	2
Frugt m. v.	5
Brændsel	4
Tjenester	1
Ialt	31

Kilde: Richard Barkay, *Domestic and National Product of Liberia, 1964.* Office of National Planning. Monrovia 1966.

Produktionsmetoderne er højst enkle. For en stor del består de blot i indsamling fra vildtvoksende planter og træer. Ris og cassava dyrkes på jord, der først »cleares« ved hjælp af huggerter og derefter afbrændes. Plantningen foregår ved hjælp af hakker. Gødskning og overrisling bruges praktisk taget ikke. Høsten foregår manuelt.

Langt den overvejende del af befolkningen får sit udkomme gennem produktionen i subsistenssektoren. Værdimæssigt set vejer denne produktion imidlertid ikke ret meget i den samlede indkomstopgørelse. Det må imidlertid erindres, at opgørelser af denne art er behæftet med stor usikkerhed. I princippet er opgørelsen i tabel 1 baseret på salgspriser.

Værdimæssigt er *udnyttelse af jernmalmforekomster* den vigtigste produktionsaktivitet. Der er i dag fire udenlandsk finansierede virksomheder,

[2]) Cassava (eller maniok) er en rodknold-plante, der i næringsindhold og anvendelse minder om kartofler.

[3]) Liberia's møntenhed er den amerikanske dollar.

der alle opererer under specifikke koncessionsaftaler med den liberianske regering. Malmen er af høj kvalitet og eksporteres i sin helhed, hovedsagelig til Sverige, Vesttyskland og USA. Afsætning og priser er i stor udstrækning fastlagt i langsigtede aftaler til dels med udenlandske virksomheder, der selv på den ene eller anden måde er involveret i finansieringen af de liberianske virksomheder. Det er således vanskeligt at finde frem til de faktiske eksportpriser, omend et enhedsværdiindeks lader sig beregne på grundlag af eksportstatistikken.

Produktionsteknikken er den nyeste og stærkt kapitalintensiv. Den samlede kapitalinvestering i de fire virksomheder tilsammen er omkring $ 450 mill. Dette beløb omfatter foruden de egentlige mineanlæg veje, jernbaner, havneanlæg og funktionærboliger med dertil hørende skoler, hospitaler m. v. Den samlede arbejdsstyrke er omkring 10.000, hvoraf omkring 500 udlændinge. Langt de fleste administrative og tekniske funktionærer er udlændinge, mens så langt hovedparten af de afrikanske arbejdere er ufaglærte. Virksomhederne er efter koncessionsaftalerne forpligtede til en vis oplæring af afrikanere på en række specifikke poster, men meget tyder på, at dette ideal kun i begrænset omfang realiseres.

Den aktivitet, der langt op i 50'erne var den dominerende, *produktion af naturgummi,* er i dag reduceret til den næstvigtigste. Denne branche domineres endnu af en enkelt udenlandsk ejet virksomhed, men en 5–6 nye udenlandske virksomheder har i de senere år foretaget investeringer i nye plantager og dertil hørende vejanlæg. Da der går en 6–7 år fra plantningen af gummitræer til de kan tappes, er produktionen fra disse plantager endnu nogle år uden betydning for den samlede produktion. Det samlede tilplantede areal tilhørende disse nye plantager er ca. 40 % af det eksisterende areal. Også disse virksomheder opererer under særlige koncessionsaftaler. Ud over disse koncessions-virksomheder eksisterer der omkring et par tusinde små liberiansk ejede plantager. Arealmæssigt er disse ikke uden betydning, men tilsyneladende bliver kun en mindre del af træerne faktisk tappede. Mindre end 10 % af den samlede produktion og eksport hidrører fra disse plantager. De ejes i stor udstrækning af højere embedsmænd, politikere og større forretningsmænd bosiddende i hovedstaden Monrovia.

Mekaniseringsgraden er relativ lav også på de store plantager. Selve tapningen foregår naturligvis manuelt, men også transporten til de forskellige opsamlingssteder er »manuel«; den aftappede flydende gummi bæres over ret lange afstande i spande. Der er praktisk taget ingen yderligere forarbejdning, før det størknede rågummi eksporteres. Den eneste store producerende plantage er placeret ved udmundingen af en flod. Rågummiet transporteres herfra på mindre kystbåde til Monrovia, hvor det indskibes for eksport.

På trods af produktionens arbejdsintensitet og de relativt lave lønomkostninger, har de senere års prisfald på naturgummi skabt vanskeligheder. Årsagen må først og fremmest søges i, at store dele af de eksisterende plantager består af sorter med et relativt lavt udbytte pr. træ. De store producenter af gummi i verden har i stor udstrækning nyplantet arter med større udbytte pr. træ. Uden en sådan nyinvestering kan konkurrenceevnen over for syntetisk gummi næppe holdes i det lange løb. De koncessionerede virksomheder er begyndt i denne retning (det gælder naturligvis særlig de nye virksomheder), men de små plantager har ikke den fornødne kapital. Denne »prisklemme« er formentlig forklaringen på, at en så stor del af de små plantager ikke bliver tappede.

Hele produktionen af jernmalm og rågummi eksporteres. Omvendt udgør disse to varer alene over 90 % af den samlede eksport. Knapt 50 % af de samlede faktorindkomster uden for subsistenssektoren hidrører fra salg af disse eksportprodukter. De resterende godt 50 % hidrører fra produktion for hjemmemarkedet.

Kun en mindre del af disse indkomster kommer fra vareproduktion. Langt det meste kommer fra servicefag (tjenesteydelser), hvoraf handel og transport er de vigtigste. *Handelen* er i meget stor udstrækning handel med im- og eksportvarer. På eksportsiden er ikke medregnet handelsavancer på de to vigtigste eksportprodukter, jernmalm og gummi. De store koncessioner varetager selv eksportvirksomheden. (Dette gælder i nogen udstrækning også importen – i hvert fald af investeringsvarer). Tilbage bliver på eksportsiden kun én virksomhed, der varetager eksporten af »cash crops«. Importvirksomheden varetages af omkring et halvt hundrede virksomheder, hvoraf en halv snes er dominerende. Disse er alle udenlandsk ejede. Imellem importørerne og forbrugerne findes engros-handel, detailhandel og gadehandel (»peddling«). Engros- og detailleddet er også domineret af udenlandsk ejede virksomheder. Kun gadehandelen varetages af afrikanere, og kun gennem disse omsættes lokale produkter af betydning først og fremmest landbrugsprodukter, der købes af den lokale befolkning. Indkomsterne fra gadehandel er godt 15 % af de samlede indkomster i denne sektor.

Handelsleddet er præget af det libanesiske befolkningselement. Detailleddet består således hovedsagelig af enkeltmands- (eller familie-) forretninger med libanesiske indehavere. Også i engrosleddet er der ved siden af de store europæiske og amerikanske virksomheder en del større libanesiske virksomheder. Når bortses fra gadehandelen er afrikanere næsten udelukkende beskæftiget som lagerarbejdere, kontormedhjælpere og butiksmedhjælpere.

For *transportområdet* gælder som for handelsområdet, at de store eksportkoncessioner selv varetager disse funktioner. Hele jernbanetransporten og en del af vejtransporten er således inkluderet i disse virksomheders pro-

duktionsværdi. Søtransport er for praktiske formål begrænset til im- og eksport og foregår udelukkende på udenlandske skibe. Resten af transportområdet, taxaer, busser og lastbiltransport er ved lov forbeholdt liberianske statsborgere. Dette er da også et af de få områder, hvor en egentlig lokal investering finder sted. Der er en del større foretagender med en stor vognpark, men mange taxaer og busser ejes af chaufføren selv. I de tilfælde, hvor hyret arbejdskraft anvendes, er organisationsforholdet oftest, at chaufføren forpligter sig til dagligt at betale en fastsat sum til ejeren. Chaufføren betaler selv benzin (men ikke reparationer m. v.), og overskuddet er hans aflønning. Meget tyder på, at dette er en god forretning for begge parter.

Foruden de to store service-områder er der naturligvis en lang række værdimæssigt mindre betydningsfulde tjenesteydelser, hvis værdi bør medregnes ved en opgørelse af landets samlede produktionsværdi. Kun to af disse skal nærmere omtales her, nemlig offentlige ydelser og *boligydelser.*

Ejendomsret til fast ejendom er ifølge lov forbeholdt liberianske statsborgere, og den samlede boligbestand er således liberiansk ejet. Her er et andet af de få områder, hvor lokal investering finder sted. Ca. halvdelen af den beregnede samlede lejesum er beregnet »egen-leje«, mens den anden halvdel hidrører fra udlejningsejendomme. Huslejer i Monrovia varierer pr. måned fra $ 5–10 for »skure« i Monrovia's slumkvarterer over $ 75–150 for lejligheder i murede huse til 300–350 for »villaer« med toilet og badeværelse.

Ved *offentlige ydelser* forstås værdien af den »produktion«, det offentlige foretager og gratis stiller til befolkningens rådighed (gratis i den forstand, at disse ydelser ikke sælges. Men naturligvis »betaler« befolkningen i form af skatter). Ser man på den indkomst, der skabes, må den, i lighed med tilsvarende betragtninger for den private sektor, tilfalde de faktorer, som medvirker i produktionen, herunder også det offentliges kapitalapparat. I praksis er det imidlertid overordentlig vanskeligt at opgøre værdien af denne produktion og fordele den skabte indkomst mellem løn- og restindkomster (dette gælder også for industrilande). I praksis opgør man derfor oftest værdien af det offentliges produktion som den udbetalte lønsum. Dette gælder også opgørelsen for Liberia, som fremgår af nedenstående tabel 2.

Byggesektoren, der ekskluderer bygge- og anlægsvirksomhed i de store eksportkoncessioner, er den vigtigste vareproduktion for hjemmemarkedet alene. Den domineres af nogle få store, udenlandsk ejede virksomheder, men der findes en lang række små enkeltmandsvirksomheder, der dog også oftest er libanesiske eller europæiske. En del virksomheder i denne branche kommer til Liberia for et bestemt projekt og trækker sig ud igen, når arbejdet er fuldført.

25–50 % af det samlede bygge- og anlægsvolumen er for offentlig regning

i form af veje, broer, skoler etc. Resten fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem beboelse og forretnings- og industribyggeri. Arbejdsstyrken er i nogen grad afrikansk »faglært«. Uddannelsen er som hovedregel »learning-by-doing« i de større udenlandske foretagender under opsyn af udenlandske arkitekter og teknikere.

De råmaterialer, der anvendes i bygge- og anlægssektoren, er kun til dels lokalt producerede. Det gælder således skærver til vejbygning, træ, sand og i mindre udstrækning cementblokke og vinduesrammer. Ved større projekter er de tekniske specifikationer imidlertid af en sådan karakter, at lokale materialer ikke kan tilfredsstille kravene, og der benyttes derfor importerede materialer.

Industrien omfatter en lang række produktionsaktiviteter, hvoraf langt de fleste i en dansk produktionsstatistik ville blive kaldt håndværk. Der er kun tale om ganske få virksomheder af egentlig industriel karakter, hvilket her vil sige virksomheder med mere end 25–50 arbejdere, eller som anvender et moderne kapitalapparat. Sektoren er endvidere karakteriseret ved, at praktisk taget hele produktionen afsættes på hjemmemarkedet. Et vist indtryk af disse aktiviteter fås af nedenstående specifikation:

(1) Håndværk og reparation: Bilværksteder, snedkerier m. v.
(2) Byggematerialer: Mursten, cementblokke og -rør m. v.
(3) Fødevarer: Brød, kafferistning, konsumis m. v.
(4) Drikkevarer: Øl, vand og forskellige alkoholiske drikke.
(5) Fodtøj og beklædning: Enkeltmandsskræddervirksomheder, plastic- og gummifodtøj.

Som hovedregel gælder, at de små enkeltmandsvirksomheder (f. eks. skræddere og cementblokfremstilling) er liberianske, men det er ikke sjældent at finde udlændinge også her (libanesere f. eks.). De store er oftest udenlandsk ejede, men der er enkelte liberiansk ejede imellem. I nogle få tilfælde er der tale om »joint ventures« med liberianske forretningsmænd og i et par tilfælde med den liberianske regering.

Den største virksomhed er et bryggeri, der benytter moderne produktionsteknik og anvender importeret råstof. Virksomheden beskæftiger knapt 200 personer, hvoraf ca. 10 % udlændinge. Kapaciteten er på knapt 4 millioner liter om året, men den er kun ca. halvt udnyttet. Prisen på en lokalt produceret flaske øl (normalt indhold) er 25 cent, hvoraf 5 cent er indenlandsk afgift. For importeret øl er prisen 35 cent, hvoraf ca. 20 cent er told. Den næststørste industrielle virksomhed er en fodtøjsvirksomhed også udstyret med moderne kapitalapparat. Den beskæftiger ca. 100 personer og producerer gummifodtøj og plasticsandaler. Der er ca. 50 % told på importerede plasticsandaler (fra Hongkong).

En *sammenfatning* af ovenstående beskrivelse af produktionsstrukturen i Liberia fås af nedenstående tabel 2, der viser bruttofaktorindkomst i pengesektoren samt beskæftigelsen i denne sektor fordelt på erhverv:

TABEL 2

Beskæftigelse og bruttofaktorindkomst fordelt på erhverv 1964

	Beskæftigelse (antal personer)	Bruttofaktorindkomst (mill $)		
		Afrikanere	Udlændinge	Total
Landbrug m. v.	37.000	27,2	15,2	42,4
heraf gummi	(33.000)	(12,0)	(12,6)	(24,6)
Minedrift	10.000	12,9	53,4	66,3
Industri	4.000	7,9	3,4	11,3
Bygge- og anlægsvirksomh.	16.000	5,9	10,5	16,4
Transport		13,0	1,8	14,8
Handel	8.000	9,4	20,1	29,5
Servicefag iøvrigt		17,7	2,1	19,8
heraf boligydelser	–	(13,2)	(–)	(13,2)
Offentlige ydelser	13.000	23,1	6,0	29,1
Ialt	88.000	117,1	112,5	229,6

Kilde: Som tabel 1 og *Annual Report*. Office of National Planning. Monrovia 1965.
Note: Beskæftigelsestallene vedrører i princippet medio 1965. Tallene er skønnede og højst usikre.

III. INDKOMSTFORDELINGEN

Som det fremgår af tabel 2, tilfalder knapt halvdelen af den samlede bruttofaktorindkomst udlændinge. Det skal hertil bemærkes, at en del af disse er udlændinge bosiddende i Liberia og beskæftiget i erhvervslivet. Det libanesiske befolkningselement er i denne sammenhæng henregnet til udlændinge.

Ved opgørelser af et lands indkomster skelner man normalt mellem to begreber bruttonationalprodukt og bruttonationalindkomst. Betragtningen er den, at en del af de samlede indkomster »skabt« inden for et lands grænser tilfalder udlændinge bosiddende i udlandet i form af renter og dividender af udenlandsk kapital. Disse indkomster indgår ikke i det videre økonomiske kredsløb i landet, de transfereres til udlandet. Skal man danne sig et indtryk af den i landet bosiddende befolknings indkomster, må man således anvende bruttonationalindkomstbegrebet. For Liberia's vedkommende er bruttonationalproduktet pr. indbygger ca. $ 255, men bruttonationalindkomsten er kun ca. $ 180. Er man kun interesseret i de afrikanske befolkningsgrupper, bliver tallet $ 135[4]).

[4]) For en opgørelse af nationalproduktet for årene 1960 og 1964 se R. M. Barkay, op. cit. – Ved opgørelsen af per capita indkomsten er regnet med en befolkning på 1,1 million.

Det libanesiske befolkningselement indtager en slags mellemstilling. Medens andre udlændinge typisk opholder sig i landet i 3–4 år, er det tilsvarende åremål for libanesere måske 20 år. Hører de med til områdets befolkning eller ej? Meget få af dem er født i Liberia, og meget få af dem dør der; desuden er liberiansk statsborgerskab begrænset til personer af negroid afstamning. Dette er den væsentligste begrundelse for, at de i tabel 2 er henregnet til udlændinge, men det er naturligvis en arbitrær afgørelse. I det følgende er det de afrikanske befolkningsgruppers indkomster, der skal belyses, og udgangspunktet er således en gennemsnitlig årlig *penge*indkomst på $ 106.

Ovenstående betragtninger antyder, hvor væsentligt det er at specificere nøje, hvilket begreb man opererer med. For Liberia's vedkommende kan gennemsnitsindkomsten således variere fra $ 255 til $ 135, alt efter hvilke befolkningsgrupper man inkluderer. Noget kunne tale for at inkludere Libaneserne, men ikke andre udlændinge. I så fald ville tallet blive $ 150–160.

I det følgende analyseres nærmere pengeindkomstens fordeling mellem afrikanske befolkningsgrupper.

Den *funktionelle fordeling* af indkomsten på lønindkomst og restindkomst (dvs. indkomst tilfaldende alle andre faktorer end arbejdskraft) fremgår af tabel 3.

Godt 2/3 af afrikanernes samlede indkomster er *lønindkomster,* og heraf

TABEL 3

Den funktionelle fordeling af bruttofaktorindkomsten 1964

(millioner dollars)

	Afrikanere			Ialt		
	Løn	Rest	Total	Løn	Rest	Total
Landbrug m. v.	26,6	0,6	27,2	28,8	13,6	42,4
heraf gummi	(11,5)	(0,5)	(12,0)	(13,5)	(11,1)	(24,6)
Minedrift	8,4	4,5	12,9	18,8	47,5	66,3
Industri	6,4	1,5	7,9	7,3	4,0	11,3
Bygge- og anlægsvirks.	5,4	0,5	5,9	9,8	6,6	16,4
Transport	4,4	8,6	13,0	5,9	8,9	14,8
Handel	6,4	3,0	9,4	13,4	16,1	29,5
Servicefag iøvrigt ..	3,7	14,0	17,7	4,8	15,0	19,8
heraf boligydelser	(–)	(13,2)	(13,2)	(–)	(13,2)	(13,2)
Offentlige ydelser ..	20,5	2,6	23,1	26,5	2,6	29,1
Ialt	81,8	35,3	117,1	115,3	114,3	229,6

Kilde: R. M. Barkay op. cit.

udbetales ca. 1/4 over det offentliges budget til offentligt ansatte. Det bemærkes desuden af tabel 3, at der ikke er så stor forskel på lønsummerne i de øvrige erhverv, som man måske skulle have forventet. Minedrift og gummi ligger dog lidt højere end de øvrige private erhverv.

Det er besnærende at sammenholde lønsummerne i tabel 3 med beskæftigelsestallene i tabel 2 for derved at få et indtryk af de gennemsnitlige lønindkomster i de forskellige erhverv. Det skal straks tilføjes, at sådanne beregninger ikke umiddelbart er gyldige, og de giver, som det vil fremgå, højst absurde resultater i enkelte tilfælde. Der er i hvert fald to grunde hertil. For det første er begge talrækker højst usikre, hvortil kommer at beskæftigelsestallene i princippet vedrører medio 1965, mens indkomsttallene er opgjort for kalenderåret 1964. Andre oplysninger tyder på, at aktiviteten (og formentlig dermed beskæftigelsen) var højere i 1965 end i 1964. Dette gælder især for byggeriet. For det andet kan der udmærket være væsentlige indkomstforskelle inden for de enkelte erhverv, således at en gennemsnitsberegning ikke umiddelbart giver noget dækkende udtryk for lønsatserne.

Det er dog muligt at supplere sådanne betragtninger med de spredte oplysninger, der foreligger, om lønsatser i forskellige erhverv og for forskellige grupper af arbejdskraft. Derved kan man få et nogenlunde rigtigt billede af nogle typiske lønindkomster. Ved at sammenholde med tabel 2 og 3 kan man desuden få indtryk af, hvor stor en del af henholdsvis beskæftigelse og indkomstsum disse typiske indkomster dækker.

I gummiplantagedriften får en tapper 8–10 cent i timen på de store plantager. Dertil kommer fri bolig, hospitals- og lægehjælp samt i nogen udstrækning ris. Skønsmæssigt beløber disse indirekte lønomkostninger sig til 2–3 cent i timen. På årsbasis bliver dette til omkring $ 250 i direkte løn og $ 100–150 i indirekte løn. På de mindste plantager er lønnen formentlig noget lavere (hvorfor de også har vanskeligheder med at sikre den fornødne arbejdskraft). Skønsmæssigt er lønnen her opgjort til omkring $ 150 om året, og der er ingen eller kun små indirekte lønomkostninger. De store plantager beskæftiger omkring 25.000 af de 33.000 ansatte i plantagedriften og de små de resterende 8000. Over 90 % af lønsummen er således repræsenteret af den typiske indkomst for en tapper på omkring $ 250 om året.

En ufaglært arbejder i de store jernminer får omkring 15 cent i timen. Også her er der indirekte lønomkostninger, som igen beløber sig til knapt en tredjedel af den direkte løn. På årsbasis får en minearbejder således ca. $ 400 plus $ 100–150. Dette er, som det fremgår af tabel 2 og 3, ikke tilstrækkeligt til at forklare den samlede lønsum. En del af arbejdsstyrken består da også dels af »mellemteknikere«, »formænd« o. lign. med en noget højere løn, dels af kontor- og administrationspersonale i stillinger, der

giver $ 1200–1800 om året. Disse to grupper tilsammen udgør dog formentlig højst et par tusinde.

I bygge- og anlægssektoren findes der, som tidligere omtalt, en del faglærte murere, tømrere, elektrikere, blikkenslagere osv. Lønnen for denne gruppe synes at variere en hel del. Det typiske synes dog at være omkring 30 cent i timen. Antallet er til gengæld næppe mere end nogle få tusinde. Er disse oplysninger korrekte, falder knapt halvdelen af lønsummen på denne gruppe. Af teknisk og administrativt personel er der næppe mere end nogle få hundrede. Resten af lønsummen tilfalder derfor stort set den ufaglærte del af arbejdsstyrken. Disse får omtrent samme løn som den ufaglærte minearbejder. Dette er der imidlertid ikke »plads« til i den opgivne lønsum, hvilket antyder, at beskæftigelsen er skønnet for højt (eller indkomsttallene for lavt). Sættes antallet af ufaglærte til 8000 og faglærte til 3000, går regnestykket nogenlunde op, men den samlede beskæftigelse i byggesektoren bliver herved kun omkring 12.000 mod de 16.000, der er vist i tabel 2.

Går man til den industrielle sektor, bliver det endnu vanskeligere at få blot nogenlunde overensstemmelse mellem beskæftigelsestal og lønsum. Da dette er en lille gruppe, skal en yderligere specifikation ikke forsøges; det skal blot tilføjes, at de spredte oplysninger, man har om lønnen for ufaglært arbejdskraft på de større industrielle virksomheder, tyder på, at niveauet er det samme som for en ufaglært minearbejder.

På transportområdet er den dominerende gruppe chauffører. Det skønnes, at de kan tjene $ 80–100 om måneden, hvilket på årsbasis giver $ 1000–1200. Der skønnes at være godt 3000 beskæftigede, hvilket forklarer den væsentligste del af lønsummen.

I handelssektoren er den store gruppe butiks-, kontor- og lagermedhjælpere. Også her er der så store variationer i lønsatsen, at en gennemsnitsregning næppe har større mening. Det skal understreges, at der væsentligst er tale om medhjælpere, hvorimod egentligt butikspersonale, handelspersonale og bogholderipersonale i meget stor udstrækning er udlændinge. Det gælder naturligvis først og fremmest for de større import- og engrosfirmaer, men også i detailleddet er det egentlige butikspersonale oftest indehaveren selv. Den typiske løn for butiks- og kontormedhjælpere er formentlig $ 40–50 om måneden eller $ 500–600 om året. For kontorpersonale med mere selvstændige arbejdsopgaver ligger lønnen betydeligt højere, $ 100–150 om måneden, men denne gruppe er lille i denne sektor.

En ganske væsentlig del af lønsummen i handelssektoren er nettoavancer af gadehandel, der her er henregnet under løn. Det er skønnet, at der er omkring 2000 personer beskæftiget med en gennemsnitlig årlig indkomst på op mod $ 2000. Dette tal virker umiddelbart overraskende, men det stemmer med flere uafhængige iagttagelser.

I servicefag i øvrigt (bank, forsikring o. lign. samt private skoler og hospitaler) er der bl. a. en lille gruppe kontorpersonale med en månedlig indkomst på formentlig $ 100–200 samt en lidt større gruppe lærere ved de private (missions-) skoler. For denne sidste gruppe er lønnen næppe over $ 100 om måneden.

Den offentlige sektor er som tidligere nævnt den største enkelte lønudbetaler. De offentligt ansatte udgør naturligvis langtfra en homogen gruppe. Godt 1/3 af de ca. 13.000 ansatte er i det store og hele stillet som den ufaglærte arbejder, omend den direkte udbetalte løn er lidt større. Denne gruppe omfatter f. eks. almindeligt kontorpersonale, kontorbude, chauffører og formentlig store dele af politiet og hæren.

Lidt bedre stillet er kontorpersonale med en vis uddannelse på området (maskinskrivning, stenografi). En god kontordame kan formentlig få op til $ 150–200 om måneden. Lærere ved de offentlige skoler er en anden af de talmæssigt mere betydende grupper. Det almindelige indtryk er, at disses løn ligger en del under kontordamers, måske omkring $ 75–150. Til denne gruppe kan også regnes sygeplejersker, jordemødre m. v., der dog ligger i den nederste del af intervallet.

Akademisk uddannet personale (ofte med en B. A. fra amerikanske universiteter) samt administrativt personale i »underordnede« stillinger udgør ligeledes en forholdsvis stor gruppe. Lønnen i denne gruppe er af størrelsesordenen $ 3000–4000 om året. Den sidste og højst lønnede gruppe er »overordnede« embedsmænd, ministre, kongresmedlemmer m. fl.

Restindkomsterne i tabel 3 udgør en mere broget gruppe af indkomster. Generelt gælder, at der er tale om bruttostørrelser, dvs. at de inkluderer beregnede afskrivninger; desuden er de opgjort før skat, således at eventuelle skatter (direkte selskabsskatter f. eks.) skal udredes af de anførte beløb.

Denne gruppe af indkomster er højst fiktiv og udgør kun i ringe omfang *udbetalt* indkomst. I det omfang, der er tale om udbetalt indkomst (som i handel og boligydelser), er det husleje tilfaldende de øverste indkomstintervaller.

Den *personelle indkomstfordeling,* dvs. fordelingen af det samlede antal indkomster efter indkomstens størrelse, foreligger der ingen statistik for. På grundlag af det foregående er det imidlertid muligt at udskille nogle få relativt homogene grupper dækkende det meste af den samlede befolkning og en væsentlig del af den samlede indkomstmasse. Det, der har interesse, er imidlertid ikke så meget de enkelte indkomster, men den samlede indkomst for en husstand inden for de forskellige indkomstgrupper.

Som tidligere anført er den direkte produktion i *subsistenssektoren* opgjort til 31 millioner. Hertil må lægges pengeindkomster på formentlig op mod $ 15 millioner hidrørende dels fra salg af »cash crops« (kaffe og pal-

mekerner til eksport og ris og andre landbrugsprodukter til hjemmemarkedet) dels fra »overførsler« fra pengesektoren (jfr. ovenfor). Den samlede indkomst i subsistenssektoren bliver derfor omkring $ 45–50 millioner om året eller $ 60–70 pr. capita, idet subsistenssektoren omfatter knapt 700.000 personer.

En *plantagearbejders* indkomst blev ovenfor opgjort til ca. $ 400. Heraf er en del beregnet værdi af fri lægehjælp etc. I kontant løn plus ris er beløbet måske $ 300–350 om året. Består en husstand af 6 personer, bliver pr. capita-indkomsten således omtrent den samme som i subsistenssektoren. Når bortses fra de indirekte goder, er lønnen for en tapper-husstand således snarere lavere end i subsistenssektoren. Betænker man samtidig, hvad en familie giver afkald på i henseende til trygheds- og samhørighedsfølelse ved at flytte fra et stammesamfund til en plantage, kan det næppe undre, at plantagerne i lange perioder har haft svært ved at skaffe tilstrækkelig med arbejdskraft. Antallet af beskæftigede i denne gruppe er opgjort til godt 30.000. Er en husstand på gennemsnitligt 6 personer, falder således knapt 200.000 personer i denne gruppe.

I den lidt højere indkomstgruppe $ 600–800 om året (inklusive indirekte goder) falder de ca. 10.000 *minearbejdere* ved de fire store miner uden for Monrovia samt et lignende antal *ufaglærte* væsentligst i Monrovia i industri, byggeri samt handelsfaget (lager- og butiksmedhjælpere). Beregnet som ovenfor bliver det samlede antal personer i denne gruppe omkring 70.000–80.000. Antallet af »afhængige« personer for hver bekæftiget er betydeligt lavere i end uden for Monrovia.

Den næste indkomstgruppe, som bliver af størrelsesordenen 30.000, har fra $ 800–1200 om året. Det er *faglærte* i byggesektoren, *chauffører* i transportsektoren, *almindeligt kontorpersonale* i statsadministration samt en stor del af lærerne såvel i offentlige som private skoler.

I indkomstgruppen 1200–2400 om året falder uddannet *teknisk og administrativt personale*. Den største gruppe er her formentlig kontorpersonale først og fremmest i staten, men også i mindre udstrækning i private liberale erhverv. Der er næppe meget over fem tusinde ansatte i denne kategori.

Antallet af personer i højere indkomstgrupper er meget lille, og da der inden for denne gruppe er ganske store indkomstvariationer, skal en yderligere specifikation ikke forsøges.

IV. REALINDKOMSTEN

Langt den største del af befolkningen får deres udkomme fra *subsistenssektoren,* der omfatter omkring 700.000 af de godt 1,1 million indbyggere i Liberia. Den samlede indkomst i denne sektor blev tidligere opgjort til $ 45–50 millioner, hvoraf $ 10–15 millioner er pengeindkomst hidrørende

fra salg af cash crops og lejlighedsvis beskæftigelse uden for sektoren, mens resten er den beregnede værdi af »subsistensproduktionen«. Forskellige oplysninger tyder på, at subsistenssektoren ikke er fuldstændigt selvforsynende med ris, men netto anvender nogle få millioner til køb af ris (import). Antager man, at dette sammen med »subsistensproduktionen« dækker det elementære fødevarebehov, bliver der godt $ 10 millioner tilovers til andre formål, eller omkring $ 15 pr. person pr. år. Heraf betales måske i gennemsnit godt én dollar i skat (»hut tax«). Nogle dollars om året går hurtigt til forskellige andre føde- og drikkevarer, når man betænker, at en coca-cola koster 10 cents, en lokal øl 25 cents, en dåse sardiner 25 cents, en rulle kiks 10 cents og en pakke cigaretter 45 cents. Køkkengrej lægger også beslag på en del af pengeindkomsten; de traditionelle lerkrukker er i stor udstrækning erstattet af emaillegryder og -vandfade. Et vandfad, der koster $ 1,50, er stærkt udsat for rust i det fugtige klima og holder næppe flere år. Det er absolut ikke urimeligt at antage, at disse »småfornødenheder« lægger beslag på mere end 5 af de 15 dollars om året, selv om der går flere personer på en husstand, som er fælles om køkkengrej og skatter. Resten strækker kun til til beklædning. Et par shorts koster $ 1,00, et par plastic sandaler 75 cents, et par benklæder $ 2,00 og en »lappa«[5]) $ 2–3. Textilerne er af en forholdsvis dårlig kvalitet og er stærkt udsat for slid på grund af hyppig vask.

Noget bedre stillet er en *minearbejderhusstand*. Den samlede indkomst for sådan en husstand, der formentlig typisk er på 6–7 personer, er omkring $ 600 om året, hvoraf $ 150 er beregnet værdi af bolig, tilskud af ris samt hospitals- og lægeadgang. Den væsentligste forskel i levestandard mellem en minearbejderhusstand og en husstand i subsistenssektoren ligger i, at den første må købe ris, cassava og andre elementære fødevarer. Antager man, at forbruget pr. person er omkring 300 lbs. om året[6]), er en husstands årlige forbrug omkring 2000 lbs. à $ 10 pr. 100 lbs., hvilket vil sige, at ris alene lægger beslag på knapt halvdelen af pengeindkomsten. Skatten er lidt højere i denne gruppe, 2 % af indkomsten, og opkræves ved løntilbageholdelse i virksomhederne. Når skatten og de elementære fødevarefornødenheder er dækkede, bliver der omkring $ 150–200 tilbage, hvilket er knapt dobbelt så meget som for en husstand af samme størrelse i subsistenssektoren.

Hvilken vægt man skal tildele denne forskel, lader sig ikke afgøre objek-

[5]) En »lappa« er dels betegnelse for et stykke textil på 2 yards, dels på kvindernes traditionelle klædningsstykke, der kræver to yards. I byerne er de forarbejdede til kjoler i forskellige faconer, der har ligheder med den traditionelle dragt, og alle betegnes »lappa'er«.

[6]) Dette svarer til det gennemsnitlige forbrug i subsistenssektoren og stemmer med andre mere direkte iagttagelser.

tivt, men det er næppe urimeligt at antage, at forbrugsmønstret (»behovsstrukturen«) stort set er det samme. Gør man det, og går man ud fra, at »nytten« af de elementære livsfornødenheder er den samme for de to grupper, leder det til, at realindkomsten for en minearbejder ligger en 20–30 % over niveauet for subsistenssektoren.

En *plantagearbejderhusstand* er næppe væsentligt bedre stillet end en husstand i subsistenssektoren. Indkomsten for en sådan husstand blev opgjort til omkring $ 450 om året, hvoraf $ 100–150 er indirekte løn. Af pengeindkomsten på $ 300–350 om året må ca. $ 200 anvendes til elementære fødevarer.

De øvrige befolkningsgrupper er langt mere heterogene, og en detailleret beskrivelse af realindkomsten bliver hasarderet. Der er imidlertid så væsentlige faktorer involveret, at selv meget grove indicier forekommer at være af værdi. Som illustration kan tjene en *funktionær* (bogholder, bankassistent etc.) i den private sektor eller almindeligt kontorpersonale i statsadministrationen. Lad lønnen være $ 150 om måneden eller $ 1800 om året. Kun undtagelsesvis kan denne gruppe formodes at bo i »tribal communities«, og uden for disse er huslejen høj. Dertil kommer elektricitetsregningen, der også er stor. Det er ikke usædvanligt, at disse to poster tilsammen løber op i $ 100 om måneden. Men dertil skal så føjes, at der typisk er mindst to indkomstmodtagere i en husstand. Den, der tjener $ 150 om måneden, vil oftest være den højst lønnede i en sådan husstand og må formodes at bære mere end halvdelen af den samlede udgift til husleje og elektricitet. Sæt beløbet til $ 800 årligt. Er det en statsansat, påhviler der ham (hende) ekstra skattebyrder på 1–1½ måneds løn, der opkræves ved løntilbageholdelse. Lægges som skat $ 200 til de $ 800, og trækkes denne sum fra den årlige indtægt på $ 1800, fås $ 800 til rest, eller et beløb tæt ved en minearbejders løn. Det skal tilføjes, at transport og beklædning lægger ekstra beslag på indkomst i denne gruppe sammenlignet med en minearbejder.

Der er næppe grund til at betvivle, at den sidste gruppe føler sig bedre stillet realindkomstmæssigt end de øvrige grupper. Det skal ikke forsøges at opgøre hvor meget; det væsentlige er, at det umiddelbare indtryk, som indkomsttallene giver, langt overdriver forskellen. Og den egentlige grund hertil er, at det ikke er relevant at benytte det samme prisindeks som deflator for de forskellige grupper.

V. DEN ØKONOMISKE VÆKST

Liberias økonomiske vækst har i *perioden efter 2. verdenskrig* været af en betydelig størrelsesorden både absolut og relativt til væksten i andre lande. I perioden op til 2. verdenskrig var Liberia et stationært samfund.

Om befolkningen har været voksende eller aftagende, ved man meget lidt om. Det antages almindeligvis, at befolkningen i dag vokser med omkring 1 1/2 % om året. Men hvad enten befolkningen i tidligere perioder har ændret sig eller ej, kan det forsvares at tale om et stationært samfund, for så vidt som alt tyder på, at befolkningsændringer kun vil have påvirket den totale produktion i subsistenssektoren gennem udvidelser og indskrænkninger i det opdyrkede areal. Produktionen per capita kan derimod formodes at have været nogenlunde konstant.

En ikke ubetydelig ændring i denne tilstand kom med Firestone's etablering af en gummiplantage i 1926, hvilket var den første udenlandske private investering af betydning i Liberia's historie. Det tager imidlertid omkring 7 år, før nyplantede gummitræer kan tappes, og krisen i 30'erne bevirkede, at produktionen ikke nåede op på maksimum før umiddelbart før 2. verdenskrig. På dette tidspunkt beskæftigede Firestone omkring 18.000 arbejdere, næsten udelukkende ufaglærte. Det tilplantede areal er siden vokset noget, og arbejdsstyrken er steget, men næppe mere end godt en halv snes procent siden 1940. Firestone's investeringer i de senere år har først og fremmest haft til hensigt at forøge produktiviteten gennem nyplantning af sorter med højere ydelser, snarere end at forøge det tilplantede areal og dermed den permanente beskæftigelse.

Ved afslutningen af 2. verdenskrig var Liberia således stadig et stationært samfund. Der eksisterede ganske vist nu en lille pengesektor, omfattende måske 100.000 personer (de 18.000 beskæftigede hos Firestone med tilhørende familier) eller omkring 10 % af befolkningen. Det er ingen hemmelighed, at Firestone i disse første år benyttede sig af »forced recruitment« med regeringens mellemkomst eller i hvert fald billigelse. Heraf kan man formentlig slutte, at lønnen ikke har været højere end svarende til realindkomsten i subsistenssektoren, snarere mindre, og virkningen af denne første investering på realindkomsten i Liberia som helhed har været beskeden. I det store og hele har den blot bevirket, at 100.000 mennesker mere eller mindre permanent er blevet »trukket« ud af subsistenssektoren – oven i købet i stor udstrækning ufrivilligt.

Monrovia var i 1946 en by på omkring 12.000 indbyggere. Beskæftigelsesmulighederne var, bortset fra virksomhed tilknyttet Firestone, næsten begrænset til den offentlige sektor. Statsindtægterne var »hut taxes« og told til et samlet beløb af $ 2.3 mill. Firestone begyndte først at betale indkomstskat i 1951.

Det er først fra begyndelsen af 50'erne, at ændringerne tager fart. USA byggede i 1944 en moderne havn i Monrovia til et samlet beløb af $ 20 mill., og et amerikansk-liberiansk selskab (amerikansk kapital) påbegyndte investeringer i Liberia's første jernmine. I 1951 afskibedes den første ladning jernmalm fra Monrovia, og først hermed fik havnen en civil be-

tydning. I løbet af 50'erne kom produktionen af jernmalm op på fuld kapacitet, svarende til en total beskæftigelse på omkring 2500, væsentligst ufaglærte arbejdere. I samme periode påbegyndte andre udenlandske foretagender at investere i beskedent omfang i gummiplantager. Stigningen i prisen på naturgummi på verdensmarkedet i slutningen af 50'erne gav yderligere stimulans.

Også prisen på jernmalm var stigende, hvilket kan have været en medvirkende årsag til intensivering af udforskningen af andre jernmalmforekomster, der gav til resultat, at yderligere 3 jernminer blev åbnet i første halvdel af 60'erne. Den samlede investering i disse nye miner beløber sig til omkring $ 400 mill., fordelt over perioden 1959–1964. Selv om en stor del af disse investeringer var direkte import af kapitalgoder, var den umiddelbare indkomstvirkning betydelig, og et betydeligt antal personer forlod subsistenssektoren. Ved slutningen af denne investeringsperiode blev hovedparten af disse uden beskæftigelse, og de vendte i stor udstrækning tilbage til subsistenssektoren. Om egentlig arbejdsløshed i vestlig forstand var der ikke tale, i hvert fald kun i meget beskedent omfang. Den mere permanente virkning af disse nye investeringer er dels en forøgelse af statsindtægterne, dels en varig forøgelse i beskæftigelsen i pengesektoren, svarende til kapaciteten i de nye virksomheder, dvs. omkring 7000 personer, igen væsentligst ufaglærte.

Der må imidlertid også have været mere sekundære virkninger. Den i dag eksisterende servicevirksomhed (handel, transport og øvrige servicefag), må i meget stor udstrækning være vokset op som resultat af tilførslen af udenlandsk privat kapital i eksportsektoren. Også statsindtægterne er vokset, dels som følge af den direkte indkomstbeskatning, dels som følge af stærkt stigende toldindtægter, og med det resultat, at antallet af offentligt ansatte er steget og at det offentliges investeringsvirksomhed har kunnet øges. Den større investeringsaktivitet er formentlig også grunden til, at der i dag eksisterer en egentlig bygge- og anlægssektor med en permanent arbejdsstyrke på over 10.000 personer.

Der findes ingen gode statistiske oplysninger om omfanget af investeringsaktiviteten år for år i den beskrevne periode og slet ingen for perioden før 1961. Det er skønnet, at investeringerne i midten af 50'erne i årligt gennemsnit har ligget på omkring $ 20 mill. Dette tal dækker de omtalte investeringer i gummiplantager, i servicevirksomheder af forskellig art og i beskedent omfang investeringer i veje. Investeringsaktiviteten siden 1961 fremgår af omstående tabel 4.

Til trods for disse tals usikkerhed antyder de styrken i den investeringsaktivitet, som begyndte i 1959 med de nye jernmineinvesteringer, og som på trods af nedgangen i 1963/64 stadig ligger på et væsentligt højere niveau end i midten af 50'erne. At det har været muligt at opretholde et

TABEL 4

Investeringsomfanget 1961–1965

(mill. dollars)

	1961	1962	1963	1964	1965
Private	...	...	...	51	31
Offentlige	...	...	...	9	22
I alt	90	122	86	60	53

så relativt højt investeringsniveau, skyldes blandt andet, at de højere statsindtægter, som er en permanent virkning af den øgede kapacitet i eksportsektoren, muliggør større offentlige investeringer. I den sammenhæng skal det bemærkes, at de offentlige investeringer er flere gange så store som den offentlige opsparing. Grunden hertil er, at den officielle u-landshjælp i form af lån og gaver ikke indgår i statsbudgettet. Kan Liberia på statsbudgettet skabe et overskud på f. eks. $ 5 mill. til fornuftige offentlige investeringsprojekter, har man hidtil uden større vanskeligheder kunnet få 4–5 gange dette beløb i u-landshjælp (lån og gaver), dels bilateralt (USA, Vesttyskland m. fl.), dels multilateralt (Verdensbanken).

Virkningerne af disse senere års økonomiske aktivitet antydes af tallene i tabel 5.

Tallene viser klart, at der er tale om ganske voldsomme ændringer over en kort periode. Spørgsmålet er, om der er tale om en lige så markant forbedring af realindkomsten for de store befolkningsgrupper. Det er næppe tilfældet. Der er dog på den anden side næppe tvivl om, at der både for subsistenssektoren og for de grupper, der over perioden har forladt denne, er tale om realindkomstforbedringer på 3–5 % årligt. Dette er absolut set ikke ubetydelige forbedringer, men sammenlignes det med den gennemsnitlige vækstrate på omkring 10 % årligt, kan det måske nok synes beskedent. En stor del af den reale vækst er blevet absorberet af øgede transfereringer til udenlandske investorer, men også indkomstfordelingen afrikanske befolkningsgrupper imellem er blevet mere skæv.

Stort set kan man vel sige, at væksten indtil nu for de store befolkningsgrupper har vist sig derved, at hjemmelavet køkkengrej, småværktøj og beklædningsgenstande er blevet erstattet af importerede. En vis forbedring af boligstandard og helbredsforhold er vel også sket, men den er ikke markant. At væksten også har betydet øgede forhåbninger om en bedre tilværelse i byerne for de nye generationer er vel også givet, men hidtil synes disse ikke indfriet i væsentligt omfang.

TABEL 5

Eksport, nationalindkomst, statsindtægter og antal personer i den monetære sektor 1950, 1960 og 1964

	1950	1960		1964
Eksport (mill. $)[1]	27.6	82.6		131.8
heraf: gummi	(18.8)	(39.1)		(29.5)
jernmalm	(–)	(34.6)		(86.8)
Bruttonationalprodukt (mill. $)[2]	58.0	172.8	222.1	280.2
Bruttonationalindkomst (mill. $)[2]	48.2	138.2	174.3	201.4
Bruttofaktorindkomst (mill. $)[2]	45.4	122.5	158.6	181.8
heraf: subsistenssektor	(22.2)	(18.1)	(31.0)	(31.0)
pengesektor	(23.2)	(104.4)	(127.6)	(150.8)
Statsindtægter (mill. $)[3]	3.9	32.4		40.1
heraf: told	(2.2)	(10.7)		(16.6)
selskabsbeskatning (koncessioner)	(0.8)	(14.3)		(10.3)
Antal personer (i 1000)[4]	1000	...		1100
i: subsistenssektoren	900	...		700
pengesektoren	100	...		400

[1]) *Kilde:* Robert Clower m. fl., *Growth Without Development.* Northwestern Univ. Press 1966, samt *Annual Report,* Office of National Planning, Monrovia 1965.
[2]) *Kilde:* Robert Clower m. fl., op. cit. samt R. M. Barkay, *Domestic and National Product of Liberia,* Monrovia 1966. Året 1960 findes opgjort i begge kilder, og tallene er ikke helt samstemmende; den væsentligste forskel er, at subsistensproduktionen og transfereringer til udlandet er ansat højere af Barkay.
[3]) *Kilde: Annual Report,* op. cit.
[4]) Skøn. Det er antaget, at befolkningen er vokset i gennemsnit godt 1 % om året fra 1950 til 1964.

Som det er fremgået af det foregående, har udenlandske private investeringer været den helt afgørende drivkraft bag *vækstprocessen.* Det er en nærliggende approximation at antage, at stigningen i nationalproduktet udelukkende er bestemt af omfanget af den udenlandske kapitaltilførsel. Hvor stor en stigning i nationalproduktet, der følger af en given kapitaltilførsel, lader sig estimere, hvis man tør tro på tallene ovenfor. Det er imidlertid klart uden større beregninger, at stigningen i nationalproduktet pr. dollar kapitaltilførsel i høj grad er afhængig af arten af de udenlandske investeringer. For perioden 1950–60, hvor mineinvesteringerne var meget små, får man en kapitalkoefficient på 2, mens man for perioden 1960–64 kommer tæt på 6.

Hvor realistisk en model af den antydede karakter end forekommer at være, når det gælder om at forklare væksten i den samlede nationalindkomst siden 2. verdenskrig, er den lidet anvendelig for en vurdering af Liberia's fremtidige muligheder og antyder intet om Liberia's udviklings-

problematik. Helt bortset fra vanskelighederne ved at afgøre, hvilken kapitalkoefficient man skal regne med i fremtiden, forudsætter dens anvendelse, at man kan skønne over den fremtidige kapitaltilførsel – og det kan man næppe. Naturligvis kan man forsøge at vurdere de muligheder, der endnu er tilbage i form af uudnyttede naturlige ressourcer (jernmalm, andre metaller og træ), men det er højst usikkert. Man kan dog formentlig slutte, at der ikke kan forventes en kapitaltilstrømning i forbindelse med udnyttelse af naturlige ressourcer over de næste ti år af nær samme størrelse som i det foregående tiår. Det vil være sikrere i en mere langsigtet planlægning at gå ud fra, at den nuværende situation ikke vil blive væsentligt ændret ved en ny kraftig kapitaltilførsel fra private udenlandske investorer.

Går man ud fra denne antagelse, kan man spørge, om der da ikke i fremtiden vil ske yderligere stigning i realindkomsten. Tror man på den skitserede model, der som sagt forekommer realistisk for perioden siden 2. verdenskrig, må svaret blive nej. Man kan endog gå det skridt videre at sige, at der heller ikke i denne periode har været tale om egentlig vækst. Realindkomsten er ganske vist steget, men ikke som resultat af en »indre dynamik«; den er steget, fordi Liberia's naturlige ressourcer pludselig bliver solgt på verdensmarkedet. Så længe der er malm, vil realindkomsten stort set forblive på det niveau, den har i dag, og den vil falde igen den dag, jernlejerne er udtømte. Den kan stige yderligere, hvis det skulle vise sig, at flere naturlige ressourcer kan udnyttes med tilstrækkelig høj fortjeneste til at tiltrække udenlandsk kapital, men derudover er der ingen »dynamik« i realindkomsten. Det eneste, Liberia kan gøre, er at håbe på, at der skal vise sig flere profitable naturressourcer, og i øvrigt gennem beskatning etc. gøre de allerede kendte så tiltrækkende som muligt. Det er sket.

For at tale om vækst må der findes en eller anden »dynamik«. I moderne økonomiske teorier for vækst er denne »dynamik« oftest ganske enkel. Af en given indkomst opspares; opsparingen benyttes til kapitalinvestering, der forøger indkomsten osv. Det er en enkel dynamik, som medfører stadig kapitalakkumulation og stadig stigning i indkomsten. I Liberia's tilfælde har denne hidtil været næsten fuldstændig fraværende. For de store befolkningsgrupper er opsparingen nul, og det gælder også i ret stor udstrækning for de mindre grupper med høj indkomst. Virksomhedernes profit kunne tænkes opsparet, men når bortses fra den del, der betales i skat, transfereres den til udlandet og fører altså ikke direkte til nogen yderligere kapitalinvestering i Liberia.

Den del af profitterne, der betales i skat, kunne tænkes opsparet over statsbudgettet. Det er kun i ringe grad sket hidtil; stigningen i statsindtægterne har ført til øget offentligt forbrug (bl. a. øgede lønudgifter) og kun i mindre udstrækning til øget opsparing og investering. Som tidligere nævnt

bliver det dynamiske element af offentlig opsparing og investering imidlertid væsentligt forstærket af den omstændighed, at offentlige lån og gaver fra udlandet hidtil har kunnet opnås for 80 % af de offentlige investeringer. Der er ingen tvivl om, at det er ad denne vej, den stærkeste tendens til vækst kunne komme, og det er ad denne vej – væsentligst – at realindkomsten skal forøges i fremtiden, hvis man ser bort fra yderligere udenlandske investeringer i eksportsektoren. Liberia er imidlertid traditionelt erklæret tilhænger af »the free entreprise system«, og man skal derfor næppe forvente, at det offentlige vil investere i nye virksomheder. Kun i det omfang, de offentlige investeringer (i form af veje, hospitaler, uddannelse m. v.) vil »inducere« yderligere private investeringer, kan man forvente stigninger i indkomsten som resultat. Allokeringen af offentlige ressourcer er således her – som i de fleste udviklingslande – af central betydning.

Der er andre virkninger af den højere realindkomst, som kunne tænkes at medføre vækst på lidt længere sigt. Den væsentligste er vel det højere forbrug, som i det store og hele tilfredsstilles af øget import. Det kunne tænkes at føre til øget lokal investering og produktion som substitution for importen, men det er hidtil kun sket i ubetydeligt omfang. Årsagerne hertil er mange, hvoraf den for de fleste udviklingslande velkendte mangel på foretagere måske er den vigtigste. Også mangelen på kvalificeret arbejdskraft og risikovillig kapital er væsentlige.

Hvor store muligheder, der ligger i importsubstitution, er vanskeligt at sige, men der er grund til at pege på landets størrelse som en afgørende begrænsende faktor. Desuden er der formentlig meget få af de varer, der i dag importeres, der kan produceres billigere inden for landets egne grænser. Etablering af sådanne aktiviteter medfører derfor i hvert fald i begyndelsen en realindkomstnedgang for visse befolkningsgrupper. Skal dette retfærdiggøres, må det sandsynliggøres, at det »fører mere med sig«, på ikke alt for langt sigt. I denne sammenhæng er det måske interessant at pege på en ikke urealistisk problemstilling. Textiler er et af de vareområder, hvor man kunne tænke sig at tilskynde til en indenlandsk produktion som substitution for import. Denne – som de fleste industrielle aktiviteter i udviklingslandene – er forbundet med en betydelig usikkerhed og relativt høje omkostninger, i hvert fald i begyndelsen. Dette fører ofte til den konklusion, at toldbeskyttelse er nødvendig, og derved stiger textilprisen. Hvad enten textiler kan produceres billigere i udlandet eller ej på længere sigt, vil realiseringen af et sådant projekt i en (lang?) overgangspriode betyde lavere realindkomst for store befolkningsgrupper. Risikotillægget og de høje initialomkostninger (f. eks. udenlandsk arbejdskraft, som kun efter en periode kan erstattes af indenlandsk – i bedste fald) finansieres så at sige gennem en lavere realindkomst for store befolkningsgrupper. Isoleret betragtet er virkningen således i det væsentlige en indkomstomfordeling.

Det skal også nævnes, at det højere aktivitetsniveau medfører, at der efterhånden skabes en permanent lønmodtagergruppe, for hvem subsistenssektoren efter nogle generationer ikke længere vil være et attråværdigt alternativ til lønnet beskæftigelse. »Learning-by-doing«-processen kan også føre til øget kvalificeret arbejdskraft og måske til en gruppe af foretagere. De højere statsindtægter medfører, at også uddannelsessystemet kan udvides. Virkningerne af disse faktorer bliver ikke nødvendigvis først og fremmest økonomiske. Disse virkninger kan siges at være nødvendige forudsætninger for f. eks. importsubstitution, men de er ikke tilstrækkelige. Men det er væsentligt, at der foregår en proces, og viser den sig ikke i første omgang i flere produktive aktiviteter, viser den sig måske ad politisk vej.

Til slut skal produktiviteten i landbruget som et element i vækstprocessen nærmere omtales. Det hævdes ofte, at øget produktivitet i landbruget er en nødvendig forudsætning for stærkere vækst, fordi det er herfra, fødevarebehovet for den stigende befolkning i byerhvervene skal dækkes. Antages det, at produktiviteten i byerhvervene er større end i landbruget – og det er vel begrundelsen for at »overføre« arbejdskraft fra landbruget til byerhvervene – er det ensbetydende med, at de herved skabte indkomster er »store nok« til at »betale« for fødevarerne gennem import. Dette gælder også, selv om et land – i modsætning til Liberia – har sin egen møntfod og dermed risiko for valutavanskeligheder.

Man kunne tænke sig en vækstproces, hvorved byerhvervene stadigt udvides, f. eks. i takt med den naturlige befolkningstilvækst i byerne, og med stadig stigende arbejdsproduktivitet. Herved ville realindkomsten i byerhvervene stige, men ikke i subsistenssektoren, der ville vokse befolkningmsæssigt svarende til den naturlige befolkningstilvækst. I en sådan situation ville man måske føle sig presset til at gøre noget for subsistenssektoren; man ville forsøge at give den andel i fremgangen. Dette kunne ske ved kunstigt (f. eks. gennem told på ris) at forhøje fødevarepriserne i byerne og samtidig forøge produktiviteten i risproduktionen i subsistenssektoren. Men kun hvis subsistenssektoren kan producere billigere end svarende til importprisen, vil det kunne ske uden en nedgang (eller mindre vækst) i realindkomsten i byerhvervene.

Denne situation er næppe relevant for Liberia, endnu i hvert fald. Og de fleste undersøgelser og eksperimenter tyder på, at ris ikke kan produceres til konkurrencemæssige priser. Stigning i realindkomsten i subsistenssektoren skal derfor søges ikke i øget produktivitet i produktionen af ris (og andre fødevarer), men i etablering af nye cash crops, som f. eks. palmekerner. Det har ikke mening at forøge produktiviteten i subsistenssektoren, medmindre den øgede produktion kan afsættes uden for sektoren, eller medmindre den derved frigjorte arbejdskraft på anden måde kan anvendes til at forøge levefoden, f. eks. øget fangst af fisk.

VI. AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Det er blevet påstået, at de sidste 20 år i Liberia's historie har været karakteriseret ved »growth without development«[7]). Man vil lige så vel kunne hævde, at der er sket en udvikling, men ingen egentlig vækst. Det har imidlertid ikke megen mening at diskutere, om det ene eller det andet er tilfældet. Økonomisk vækst og udvikling er én proces, hvori økonomiske, sociale og politiske faktorer indgår udadskilleligt. Det, der er sket i Liberia, er, at realindkomsten er steget, fordi verdensmarkedet for jern og gummi har gjort det profitabelt at udnytte og sælge Liberia's naturlige ressourcer. Det er ikke egentlig vækst, men det har givet anledning til en proces, som vel kan kaldes udvikling, og som indebærer sociale og politiske forskydninger, der er lige så afgørende for realindkomstudviklingen i fremtiden for de forskellige befolkningsgrupper som de mere økonomiske aspekter. Dette forekommer at være væsentligt, ikke blot for Liberia. I de fleste udviklingslande er udviklingsprocessen ensbetydende med så betydelige ændringer i den sociale og politiske struktur, at de forudsætninger om uændrede institutionelle forhold og adfærdsmønstre, som en økonomisk vækstmodel mere eller mindre explicit må bygge på, ikke engang med tilnærmelse er opfyldt.

---

[7]) Robert W. Clower, m. fl., *Growth without Development. An Economic Survey of Liberia*. Northwestern University Press 1966.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

Udviklingen i den amerikanske økonomi 1966-69

1. Den amerikanske økonomi har siden 1961 med mindre fluktuationer været præget af en stærk økonomisk vækst, der i de senere år har bragt den tæt op til fuld beskæftigelsesniveauet. Der er formentlig tale om den længste kontinuerte opgangsperiode, USA overhovedet har oplevet. Dette har medført en ændret situation for den amerikanske økonomiske politik, der tidligere primært havde til opgave at stimulere den samlede efterspørgsel, mens den i de senere år i langt højere grad har haft som mål at sikre overensstemmelse mellem udviklingen i den samlede efterspørgsel og kapacitetstilvæksten. Den tidligere opgave, at virke som stimulator, er for så vidt lettere at løse end den nuværende opgave, at føre en fleksibel økonomisk politik, der kan sikre en økonomisk ligevægt. Det er den fulde beskæftigelses problemer, USA i de seneste år har måttet løse. Udviklingen frem til årsskiftet 1965–66 er skildret i Økonomi og Politik 1965 nr. 4. Denne oversigt skal kort skitsere udviklingen frem til 1968 og noget grundigere belyse det økonomiske forløb i 1968.

2. Det karakteristiske for de senere års amerikanske økonomiske udvikling har været vanskelighederne ved at tilvejebringe en tilstrækkelig fleksibel økonomisk politik til imødegåelse af de hyppige ændringer i den totale efterspørgsel dels som følge af en meget uregelmæssig lagerudvikling dels som følge af stærke svingninger i den personlige opsparingskvote, hvortil kommer de stærkt stigende militærudgifter, hvis ekspansionstakt i høj grad har været en funktion af udviklingen i sydøstasien. Udviklingen har været præget af en efter amerikanske forhold usædvanlig høj beskæftigelse og et heraf følgende pres på priser og lønninger. Dette har bragt Philips-kurve problematikken, dvs. sammenhængen mellem relative ændringer i beskæftigelsen og relative løn- og prisændringer, i centrum for den amerikanske økonomiske politik.

Udviklingen i 1966 var præget af en meget kraftig økonomisk vækst – ikke mindst på grund af de stigende militærudgifter – der tenderede at skabe flaskehalse og prispres. Denne udvikling var for så vidt allerede påbegyndt i sidste halvdel af 1965, og diskontoforhøjelsen i december 1965 må

derfor ses som den første restriktive foranstaltning. Samtidig strammedes finanspolitikken i foråret 1966 gennem forøgelse af visse skatter, udsættelse af allerede vedtagne skattereduktioner og mindskelse af de offentlige udgifter til ikke-militære formål. Denne finanspolitiske stramning og den af pengepolitisk vej tilvejebragte rentestigning, der medførte en betydelig mindskelse af boligbyggeriet, resulterede i en vis afdæmpning af aktiviteten i årets sidste halvdel.

Denne politik er for så vidt ikke i overensstemmelse med de intentioner, der prægede den demokratiske administration. Disse intentioner gik nemlig ud på en fleksibel anvendelse af finanspolitikken med en efterfølgende »fine tuning« via pengepolitikken; men 1966 prægedes netop af en kraftig monetær stramning, hvilket viste sig i virkningerne på boligbyggeriet. Der var da også røster fremme for en tidligere og mere generel anvendelse af indkomstskatterne. Ligeledes ville en tidligere suspension af investeringsskat-kreditten (der suspenderedes i september) have mindsket investeringspresset i de sektorer, hvor kapaciteten var stærkt udnyttet.

Den første halvdel af 1967 karakteriseredes af en temporær afmatning, hvilket i høj grad var sammenhængende med en tilpasning af lagerbeholdningerne til salget. Den totale efterspørgsel var, som det ovenfor påpegedes, allerede noget afsvækket i sidste halvdel af 1966, men da produktionen fortsat øgedes kraftigt, førte dette til en stærk lagerakkumulation. Tilpasningen i lagrene fra fjerde kvartal af 1966 til første kvartal 1967 er iflg. OECD's Survey 1967 den kraftigste siden 1949.

Den økonomiske politik indrettedes på grundlag af en forventning om en aktivitetsneddæmpning i første halvår af 1967 og en kraftigere udvikling i sidste halvdel. Derfor lod man i årets første halvdel de offentlige udgifter vokse, ligesom investeringsskat-kreditten genindførtes i marts måned, hvorfor der i årets første halvdel udvikles et ekspansivt budgetunderskud. Samtidig foreslås en ekstraskat på selskabs- og personlige indkomster gennemført omkring årets midte for at dæmpe den forventede ekspansion i årets sidste kvartaler. Denne skatteændring lykkedes det imidlertid ikke at føre gennem kongressen. Den vedtages først i juli 1968, hvilket formentlig har været en for sen »timing« af denne foranstaltning jf. drøftelsen af udviklingen i 1968. Ud over den ekspansive effekt fra de offentlige finanser i årets første kvartaler lettedes også i slutningen af 1966 pengepolitikken, og diskontoen nedsættes i april 1967. Denne lettere kreditadgang fører til en fornyet stigning i boligbyggeriet.

De sidste kvartaler af 1967 prægedes af den forventede aktivitetsstigning. Væksten i de offentlige udgifter mindskedes i nogen grad, ligesom det private konsum udviste en forholdsvis moderat stigningstakt; men disse effekter mere end kompenseredes af et stigende boligbyggeri, ligesom lagerinvesteringerne øgedes en del.

TABEL 1

Ændringer i bruttonationalproduktets sammensætning

Procentvise ændringer (årsrate)

	1967 II / 1966 IV	1967 IV / 1967 II	1968 II / 1967 IV	1968 I / 1967 IV	1968 II / 1968 I	1968 III / 1968 II
Personligt konsum	5,1	1,3	6,3	10,3	2,4	7,5
Varige forbrugsgoder	6.5	÷1,9	16,8	25,7	8,5	19,5
Ikke varige forbrugsgoder	4,8	2,0	4,3	7,3	1,3	5,1
Faste investeringer (excl. boligbyg.)	÷5,5	1,9	1,4	14,2	÷10,1	11,8
Boligbyggeri	5.6	47.4	1,8	5,4	÷1,7	÷8,5
Eksport af goder og tjenester	6,5	1,0	13,8	21,6	6,5	28,6
Import af goder og tjenester	7,6	10,5	23,2	35,2	12,3	13,9
Off. udgifter (føderale)	22,3	1,3	12,3	13,9	10,6	÷3,0
Off. udgifter (lokale)	8,4	1,2	8,3	12,6	4,2	9,0
Final Sales	5,8	2,1	5,9	10,4	1,6	7,1
Lagerinvestering	÷4,9	1,7	0,6	÷3,5	4,6	÷1,8
BNP	0,6	3,8	6,4	6,5	6,3	5,2

Kilde: Survey of Current Business.

Det langsommere vækstempo i årets første halvdel havde lettet presset på ressourcerne, og kapacitetsudnyttelsen var faldet en del i forhold til det foregående år. Samtidig hermed registreredes en mindre stigning i arbejdsløshedsprocenten, men i årets sidste del øgedes efterspørgslen efter arbejdskraft på ny. Som følge heraf steg arbejdsomkostningerne betydeligt mere end stigningen i arbejdsproduktiviteten, hvorfor tendenserne til prisstigninger, der var mindsket i årets første halvdel, på ny blev fremherskende.

Sammenfattende var den økonomiske politik i 1967 ekspansiv, idet dog kreditpolitikken strammedes gennem en diskontoforhøjelse i forbindelse med den engelske devaluering i november.

3. Mens den amerikanske økonomi som ovenfor omtalt var præget af en vis afdæmpning i den økonomiske vækst i særdeleshed i første halvdel af 1967, og som følge heraf var udsat for et mindre efterspørgselspres, kan man i 1968 konstatere en fornyet aktivitetsekspansion, der fortsætter tendensen fra sidste halvår af 1967, men aftager en smule i sidste kvartal. Væksten i bruttonationalproduktet overstiger på årsbasis kapacitetstilvæksten.

I første kvartal af 1968 indtræder en kraftig stigning i den samlede efterspørgsel, ikke mindst forårsaget af en meget kraftig vækst i det personlige konsum, der i forhold til sidste kvartal af 1967 steg med ca. 10 pct. Denne konsumstigning modsvaredes af et kraftigt fald i opsparingskvoten.

TABEL 2

Konjunkturindikatorer for U. S. A. 1968

	1967	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Industriproduktion (1957–59 = 100) ...	158,1	161,2	162,0	163,0	162,5	164,2	165,8	166,0	164,6	165,1	165,7	167,4	168,9
Detailomsætning (sæsonudjævnet mldr. dollars)	26,1	26,9	27,5	28,1	27,7	28,1	28,5	28,8	29,0	28,9	28,7	29,0	28,3
Arbejdsløshed (sæsonudjævnet pct.)	3,8	3,5	3,7	3,6	3,5	3,5	3,8	3,7	3,5	3,6	3,6	3,3	3,3
Timeløn i industrien (1957–59 = 100) ..	131,5	136,1	136,9	137,5	138,2	138,6	138,8	139,1	139,8	141,2	141,7	142,5	143,4
Engrospriser (1957–59 = 100)	106,1	107,6	108,0	108,2	108,3	108,5	108,7	109,1	108,7	109,1	109,1	109,6	109,8
Konsumentpriser (1957–59 = 100)	116,3	118,6	119,0	119,5	119,9	120,3	120,9	121,5	121,9	122,2	122,9	123,4	
Bruttonationalprodukt (mldr. dollars kvartalsvis)	789,7		831,2			852,9			871,0			887,8	
Personlige konsumudgifter (mldr. dollars)	492,2		519,4			527,9			541,1			546,3	
Brutto private hjemlige investeringer	114,3		119,7			127,3			127,1			136,1	
Nettoeksport af goder og tjenester	4,8		1,5			2,0			3,3			3,0	

Kilde: Economic Indicators, januar 1969.

Som det fremgår af tabel 1 falder stigningen i komsumet især på de langvarige forbrugsgoder. Samtidig kan man registrere en forholdsvis kraftig stigning i de offentlige udgifter i forhold til forrige år, jf. senere omtalen af den finanspolitiske udvikling. Dette er overvejende en konsekvens af forøgede forsvarsudgifter som følge af krigsførelsen i Vietnam, men også på andre områder indtræder der en ekspansion i de offentlige udgifter. Dertil kommer en vis forøgelse i eksporten og de faste investeringer i forhold til foregående halvår, hvorimod væksttempoet i boligbyggeriet mindskedes noget. Denne stigning i flere efterspørgselselementer førte til en stigning i »final sales« på godt 10 pct. Idet lagerdannelsen mindskedes noget, fører udviklingen i det første kvartal til en årsvækstrate i bruttonationalproduktet på ca. 6,5 pct., hvilket kan sammenlignes med den estimerede kapacitetstilvækst på 4 pct. p. a.

Andet kvartal prægedes af en fortsat vækst i de offentlige udgifter, hvorimod efterspørgselsstigningen i andre sektorer reduceredes betydeligt. Opsparingskvoten var på ny stigende. Lagerdannelsen var imidlertid i dette kvartal så kraftig, at bruttonationalproduktets vækstrate på årsbasis kun reduceredes ubetydeligt, nemlig til 6,3 pct.

I tredje kvartal forøgedes bruttonationalproduktet med ca. 16 mldr. dollars til en sæsontilpasset størrelse af 694 mldr. Samtidig steg de personlige skatter med ca. 9,5 mldr. dollars hovedsagelig som følge af de skattelove fra juli måned, vi senere skal omtale. De disponible indkomster forøgedes således kun ca. 6,5 mldr. dollars, hvilket er mindre end gennemsnittet for såvel 1967 som første halvår af 1968. På trods af denne mindre stigning i de disponible indkomster, spores i tredje kvartal ingen tendens til, at skatteforhøjelserne har influeret nævneværdigt på forbruget. Tværtimod steg forbrugsudgifterne med 13,5 mldr. dollars eller 7,5 pct. i forhold til foregående kvartal, en størrelse, der, siden 1950, kun er overgået af stigningen i første kvartal af 1968. Den stærkeste stigning i forbruget registreredes for de varige forbrugsgoder. Som følge heraf mindskedes den personlige opsparing, og opsparingsraten faldt tilbage til niveauet for 1966. Heraf kan man imidlertid ikke konkludere, at opsparingsraten vil forblive på dette niveau, og at skatteforhøjelserne fra juli derfor blot vil blive modvirket gennem et fald i den personlige opsparing. Man må være opmærksom på, at det almindeligvis tager nogen tid for konsumenterne at tilpasse deres forbrug til en ændret disponibel indkomst, i særdeleshed når de personlige disponible indkomster ændres i nedadgående retning. Det er således karakteristisk, at hovedvægten i forbrugsudvidelsen i tredje kvartal ligger på de langvarige forbrugsgoder, hvis køb formentlig i højere grad er påvirket af indkomsten i den foregående periode. Samtidig må det understreges, at der på overgangen fra andet til tredje kvartal var forventninger om prisstigninger på automobiler, der udgør en stor andel af salget af langvarige forbrugsgoder.

Man har således kunnet registrere, at salget af ikke varige forbrugsgoder faldt i september i forhold til de foregående måneder. De finanspolitiske foranstaltninger må derfor ventes at slå igennem i fjerde kvartal. De faste investeringer steg i tredje kvartal efter faldet i andet kvartal; men samtidig faldt boligbyggeriet overvejende som følge af en monetær stramning i årets første halvdel jf. senere. Tredje kvartal medførte et fald i lagrene overvejende som følge af den stigende konsument efterspørgsel. Såvel engros som detaillagrene viste en betydelig stigning i andet kvartal, da konsumenternes indkøb var af mindre omfang. Disse lagre var omtrent uændrede i tredje kvartal, hvor lagernedgangen i høj grad var koncentreret om automobillagrene.

Ser man på udviklingen fra tredje til fjerde kvartal, synes der at være en vis tendens til afdæmpning af aktiviteten. Man bemærker således et fald i detailomsætningen og en i forhold til tidligere meget moderat stigning i de personlige konsumudgifter, hvilket er udtryk for, at faldet i den personlige opsparing er blevet bragt til ophør.

4. Det stærke efterspørgselspres i 1968 ledsagedes naturligvis af en stigning i priser og omkostninger. Som det fremgår af tabel 2 vil arbejdsløshedsprocenten på årsbasis for 1968 komme til at ligge omkring 3,5 pct., hvilket er den laveste arbejdsløshedsprocent på årsbasis, USA endnu har oplevet. Man har da også for 1968 registreret en forholdsvis kraftig stigning i index for timelønnen i industrien, der langt overstiger produktivitetsstigningen. Stigningen i detailprisindexet er også stor, amerikanske forhold taget i betragtning. Efterspørgselssituationen har således gjort det lettere at lade omkostningsforøgelser slå igennem på priserne, ligesom profitmarginalerne formentlig på en række områder er blevet udvidet. Prisstigningen er den stærkeste siden Koreakrigen. Til sammenligning med stigningen i detailprisindexet i 1968 med ca. 4,5 pct. kan anføres, at de gennemsnitlige årlige prisstigninger for perioden 1961–66 androg ca. 1,3 pct.

5. Disse prisstigningstendenser og tendenserne til en ugunstig udvikling på handelsbalancen i slutningen af 1967 førte til såvel penge- som finanspolitiske indgreb i løbet af 1968.

Den første pengepolitiske stramning indtræder i januar måned, hvor man forhøjer mindstereservesatserne med 1/2 pct. En sådan ændring i reservesatserne er et af Federal Reserve Boards traditionelle pengepolitiske midler. Formålet med en forhøjelse af mindstereservesatserne er naturligvis, når banksystemet råder over en overskudsreserve af en given størrelse, da at indskrænke dets muligheder for at yde kredit. En ændring i disse reservesatser foretages med ikke for korte mellemrum, da en hyppig anvendelse af dette middel bringer et forstyrrende usikkerhedselement ind i bankernes adfærd.

Forhøjelsen af reservesatserne understøttedes yderligere af to successive diskontoforhøjelser i marts og april måned, der bringer diskontoen op fra 4,5 til 5,5 pct. Under hele perioden foretager Federal Reserve Board »open market« operationer for også ad denne vej at mindske bankreserverne. Vi ser således, at stramningen af den økonomiske politik i årets første halvdel er foretaget gennem simultan anvendelse af de traditionelle pengepolitiske midler, der fører til stigende rentesatser. Årsagen til denne anvendelse af pengepolitikken må søges i vanskelighederne ved at gennemføre relevante finanspolitiske foranstaltninger.

6. Udgangspunktet for finanspolitikken må søges helt tilbage i januar 1967, da administrationen, som skildret ovenfor, foreslår en ekstraskat på selskabs- og personlige indkomster på 6 pct. gennemført fra midten af 1967 for derigennem at afdæmpe den ventede kraftige acceleration i den økonomiske udvikling i årets sidste del.

I august 1967, da tegnene på en begyndende forceret vækst viser sig, foreslås skatten gennemført, men nu på et højere niveau, nemlig 10 pct., men kongressen modvirker gennemførelsen. I stedet søger man i slutningen af 1967 at reducere den forventede vækst i de offentlige udgifter i 1968.

På trods af tydelige tegn til hastig vækst og kapacitetspres i foråret 1968 modarbejder kongressen stadig ekstraskatten, da den på ny forelægges i januar måned, og der rejser sig stærke røster for yderligere reduktioner i de offentlige udgifter. Administrationen presser imidlertid fortsat på ikke mindst under hensyn til guldkrisen i marts (jf. Økonomi og Politik 1968 nr. 4) og forringelsen af handelsbalancen. I maj måned nås et kompromis baseret på visse udgiftsreduktioner og gennemførelse af de forhøjede skatter fra juli måned.

Man ser af tabel 3 en ekspansiv finanspolitisk udvikling i andet halvår af 1967, der kun reduceres i begrænset omfang i første halvår af 1968, hvorimod virkninger af de i juni gennemførte foranstaltninger viser sig i en

TABEL 3

Udviklingen i de føderale finansers virkning

(mldr. dollars sæsonudjævnede årstal)

	1967 III	1967 IV	1968 I	1968 II	1968 III	1968 IV
Udgifter	165.1	168.6	175.1	181.9	184.9	186.8
Indtægter	152.2	156.4	166.6	171.8	182.1	
Saldo	÷12.9	÷12.2	÷8.5	÷10.1	÷2.8	

Kilde: Economic Indicators, januar 1969.

kraftig reduktion af udgiftssaldoen på de føderale finanser i tredje kvartal af 1968, hvor konsumenterne samtidig reagerer på skatteforhøjelserne gennem et fald i opsparingskvoten jf. ovenfor. Det er givetvis virkningerne af de finanspolitiske foranstaltninger, man sporer i den mindskede aktivitet i fjerde kvartal 1968, og der er næppe tvivl om, at den restriktive finanspolitiks virkninger fortsat vil gøre sig gældende i den første del af 1969.

Denne skildring af en finanspolitisk foranstaltnings fødsel viser, hvor vanskeligt det er at føre en fleksibel økonomisk politik. Ethvert økonomiskpolitisk indgreb indebærer spørgsmålet om det rette tidspunkt for indgrebet og spørgsmålet om indgrebets størrelse. Ud over det informationsproblem af statistisk karakter fastlæggelse af det relevante indgrebstidspunkt rejser, ser man i den givne skildring, hvordan en politisk beslutningsprocedure i væsentlig grad kan forsinke indgrebets virkning, hvilket i meget uheldige situationer kan føre til, at indgrebet først foretages, efter at konjunktursituationen er ændret, så det kommer til at virke mod sin hensigt. Man ser

TABEL 4

U.S.A.s betalingsbalance

(mldr. dollars)

	1967				1968	
	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.	2. kv.
Eksport	7.7	7.7	7.6	7.5	7.9	8.3
Import	÷6.7	÷6.6	÷6.5	÷7.2	÷7.9	÷8.3
Handelsbalance	1.0	1.1	1.1	0.3	0.0	0.0
Transfereringer under militære kontrakter	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4
Militære udgifter	÷1.1	÷1.1	÷1.1	÷1.1	÷1.1	÷1.1
Nettorejser	÷0.3	÷0.5	÷0.5	÷0.3	÷0.3	÷0.4
Andre tjenesteydelser	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3	0.4
Investeringsindkomster	1.0	1.0	1.3	1.3	1.1	1.2
Tjenestebalance	0.3	0.2	0.3	0.5	0.3	0.5
Transfereringer	÷0.7	÷0.9	÷0.8	÷0.6	÷0.6	÷0.7
Balance på de løbende poster	0.6	0.4	0.5	0.2	÷0.3	÷0.3
Transaktioner i priv. aktiver	÷1.0	÷1.1	÷1.8	÷1.6	÷0.7	÷1.2
Transaktioner i fremmede aktiver i U.S.A.	0.9	1.2	0.8	0.4	1.4	2.2
Transaktioner i off. aktiver	÷0.7	÷0.6	÷0.5	÷0.6	÷0.8	÷0.7
Fejl og udeladelser	÷0.3	÷0.5	0.2	÷0.03	÷0.3	÷0.2
Balance på likviditetsbasis	÷0.5	÷0.5	÷0.8	÷1.7	÷0.7	÷0.2

Kilde: Economic Survey, U.S.A., december 1968.

ligeledes sammenhængen mellem indgrebstidspunktet og størrelsen af indgrebet, idet indgrebets størrelse alt andet lige kan være mindre, jo hurtigere man griber ind.

7. Som det allerede er nævnt, og som det fremgår af tabel 4, øges underskuddet på den amerikanske betalingsbalance i andet halvår af 1967, hvilket fører til en række økonomisk-politiske indgreb, der sigter på at mindske kapitaludstrømningerne.

Man indfører en egentlig kontrol med udviklingen i de direkte investeringer, der tidligere kontrolleredes gennem et frivilligt program. Således bringes de direkte investeringer i den kontinentale del af Vesteuropa praktisk talt til ophør, mens investeringerne i England begrænses betydeligt, og samtidig indføres en øvre grænse for den andel af indtjeningen på allerede gennemførte investeringer, der må reinvesteres. Sideløbende hermed foretages betydelige reduktioner i de offentlige hjælpeprogrammer til udlandet. Fra den danske dagspresse vil man formentlig erindre den heftige debat om restriktioner på rejsevirksomheden for derigennem at bringe nettoudgiften på denne post til ophør; men disse foranstaltninger nægtede kongressen at gennemføre. Endelig letter man eksportens finansieringsmuligheder for derigennem at stimulere eksporten og retablere det traditionelle forholdsvis store handelsbalanceoverskud, der var mindsket på grund af en stærk importforøgelse, der oversteg den forholdsvis gode vækst i eksporten.

Af tabel 4 ses, at foranstaltningerne i første halvdel af 1968 har ført til en formindskelse af underskuddet på likviditetsbasis, mens forringelsen på den løbende balance fortsattes overvejende som følge af en ugunstig udvikling på handelsbalancen, der imidlertid mere end kompenseredes af en mindskelse i nettoudstrømningen af langsigtet kapital.

Det karakteristiske for udviklingen på handelsbalancen har været en meget stærk importforøgelse, der med undtagelse af 1967 har præget udviklingen i de senere år. Dette må i høj grad ses som en konsekvens af den stærke økonomiske aktivitet i USA i disse år, hvilket også forklarer, hvorfor 1967, der prægedes af en temporær afmatning, falder uden for det almindelige stigningsmønster. Udenlandske udbydere har kunnet forøge deres markedsandel på det amerikanske konsumgodemarked dels som følge af det i det sidste år relativt stærkt stigende indenlandske detailprisniveau og dels som følge af energiske eksportfremstød på det amerikanske marked.

J. H. P.

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

Den økonomiske politik må vurderes dels ud fra de økonomiske mål, der forfølges, og dels ud fra de rammer, som de ydre vilkår sætter for mulighederne for at realisere målene.

Den internationale økonomi har været præget af to hovedforhold. Dels har nogle af de betydeligste vestlige lande i de senere år haft en ugunstig udvikling på betalingsbalancen, og dels har der været tale om en ret stærk uro på det internationale valutamarked.

Det er især forringelser på den amerikanske og den engelske betalingsbalance, der i de senere år har influeret på den økonomiske udvikling, men efter krisen i foråret 1968 i Frankrig, med de deraf følgende kraftige forhøjelser af løn- og omkostningsniveauet, indtrådte der også en forringelse af dette lands betalingsbalance, ledsaget af kraftig uro omkring francens og D-markens paritetskurser. I modsætning til i 1967 skete der dog ikke i 1968 ændringer i den officielle paritetskurs for nogen af de ledende valutaer. Derimod skete der, hvad man kan betegne som en maskeret devaluering af francen og en maskeret revaluering af D-marken.

De kontraktive foranstaltninger, der blev foretaget i England og USA i foråret 1968, har ikke påvirket den samlede økonomiske vækst i helt så stort omfang som forventet. Således skønnes bruttonationalproduktet for OECD-området som helhed at være øget med knap 5,5 pct. fra 1967 til 1968 mod ca. 3,5 pct. året før. Og selv om væksten i England og USA som følge af de kontraktive foranstaltninger har været en del mindre i andet halvår 1968 end i første halvår, har dette ikke reduceret den samlede vækst i OECD-området, der tværtimod har været lidt større i andet halvår end i første halvår. Afgørende for denne udvikling har især været en kraftig stigning i Tysklands nationalprodukt i andet halvår 1968 (ca. 8 pct.).

I øvrigt gælder det for de engelske og amerikanske indgreb, at nok har de virket bremsende på den økonomiske vækst og efterspørgselsudviklingen, men i et betydeligt mindre omfang end tilsigtet. Og det varede ganske længe, inden de gunstige virkninger med hensyn til betalingsbalancen, som var forventet efter den engelske devaluering, begyndte at indfinde sig. I årets første halvdel skete der faktisk en forringelse af både den engelske og den amerikanske betalingsbalance. Og for USA's vedkommende gælder det, at overskuddet på vare- og tjenestebalancen for 1968 som helhed var væ-

sentlig mindre end i de forudgående år. Til gengæld skete der en gunstig udvikling på kapitalposterne, således at USA's valutariske likviditetsstilling for første gang siden 1957 blev forbedret.

Den egentlige årsag til den uro, der har været på valutamarkedet, er den uligevægt, der har været på betalingsbalancerne, dels de engelske og amerikanske »underskud« og modsat de store overskud i Tyskland og Italien. Og da tilpasningen gik såre langsomt, blev disse uligevægtstendenser styrket af betydelige kortfristede kapitalbevægelser, som dels i første omgang bevirkede, at USA hørte op med at forsyne det private guldmarked med guld til en fast pris og indskrænkede sit salg til kun at omfatte salg til andre centralbanker. (Således at guldprisen på det private guldmarked siden har været ca. 40 $ pr. ounce mod en »officiel pris på 35 $). Og senere opstod der spekulative kapitalbevægelser ud fra forventningen om devaluering af francen eller revaluering af D-marken, der som nævnt førte til maskeret devaluering henholdsvis revaluering.

Der er i løbet af 1968 truffet forskellige betydningsfulde foranstaltninger i retning af at øge den internationale likviditet. Dels er de såkaldte swapaftaler, der består af gensidige kortfristede kreditarrangementer, som Federal Reserve System har indgået med en række andre centralbanker og Den internationale Betalingsbank i Basel, blevet udvidet med ca. 2,5 mia $ fra ca. 7,0 mia $ til ca. 10,5 mia $.

Dernæst vil man søge i løbet af de næste år at få indført et system af særlige trækningsrettigheder i tilknytning til Valutafonden, således at man herigennem kan sikre en regelmæssig forøgelse af den internationale likviditet og på den måde bl. a. formindske guldets rolle i det internationale betalingssystem.

Hovedtendenserne i den udenlandske konjunkturudvikling kan derfor sammenfattes, som følger. Den samlede vækst i OECD-områdets bruttonationalprodukt var en del stærkere fra 1967 til 1968 end året før, nemlig 5,5 pct. mod 3,5 pct., og stærkere i anden halvdel af 1968 end i første halvdel. Væksten i USA og England var dog mindre i anden halvdel af 1968 end i første halvdel. De forholdsregler, der blev foretaget for at opnå en bedre tilpasning af de forskellige landes betalingsbalancer bar ikke frugt i årets første halvdel, men synes at være begyndt at gøre sig gældende i årets anden halvdel. Den manglende tilpasning af betalingsbalancerne er i perioder blevet forstærket af kortfristede kapitalbevægelser og deraf følgende uro omkring paritetskurserne. Denne uro synes imidlertid ikke i væsentlig grad at have påvirket den realøkonomiske udvikling, men har medført flere ændringer på valutamarkedet. Dels er der sket en adskillelse af det private og det monetære guldmarked. Dernæst er der sket en udvidelse af de kortfristede kreditarrangementer mellem forskellige landes centralbanker. Og

endelig er der taget indledende skridt til forøgelse af den internationale likviditet ved indførelse af særlige trækningsrettigheder (Special Drawing Rights) i tilknytning til Valutafonden. Denne aftale er endnu ikke trådt i kraft, men forventes i løbet af 1969 at blive tiltrådt af et tilstrækkeligt antal medlemslande.

Dilemmaet i dansk økonomisk politik har traditionelt bestået i et prioriteringsvalg mellem de betalingsbalancemæssige interesser og hensynet til den indenlandske efterspørgsel og bedst mulige udnyttelse af produktionsressourcerne.

Det var da også den problemstilling, der var den helt centrale, da den nye regering tiltrådte i begyndelsen af 1968 og skulle formulere sin økonomiske politik. De planer, man lagde frem, var ret traditionelle og kan skitseres som en betydelig stramning af finanspolitikken. Sigtet med denne stramning kan rubriceres i tre hovedformål.

Dels ønskede man at dæmpe den indenlandske efterspørgsel, og dernæst tilsigtede man at afdæmpe stigningen i pris- og omkostningsniveauet. Begge disse formål tilsigtede, at man herved skulle opnå en forbedring af betalingsbalancen. De ønskede begrænsninger af efterspørgsel og pris- og omkostningsstigninger må stort set siges at være opnået i løbet af 1968, men den forbedring, der som følge heraf skulle fremkomme på betalingsbalancen, er i det store og hele udeblevet.

For det tredje tilsigtede man med den stramme finanspolitik at kunne lette penge- og kreditpolitikken. Også dette formål må siges at være opnået, men næppe med helt så heldige konsekvenser som forventet, idet lettelsen af penge- og kreditpolitikken dels er gået hurtigere end måske tilsigtet og dels videre end måske tilsigtet.

Dette har bevirket fremkomsten af i hvert fald to nye problemer for den økonomiske politik. For det første har det lavere renteniveau og de lettere lånemuligheder i indlandet, sammenholdt med et stigende renteniveau i udlandet, skabt potentielle valutalikviditetsproblemer via den indflydelse, forskellen mellem de indenlandske og udenlandske lånevilkår har på de kortfristede kapitalbevægelser.

Dernæst har den ret kraftige likviditetsforøgelse, der er sket, sammenholdt med tendenserne til stigende efterspørgsel og beskæftigelse og den stort set uændrede betalingsbalance, skabt nervøsitet, dels med hensyn til om der overhovedet i løbet af 1969 vil kunne opnås en betalingsbalanceforbedring, og dels for at den økonomiske ekspansion måske vil blive for kraftig.

Dette har bevirket visse tendenser til tilbagevenden til de kvantitative reguleringsmekanismer på kreditmarkedet, det netop var lykkedes at blive fri for. Tilsyneladende kan det vanskeligt accepteres af en liberal regering, at den lange rente også er en pris og – i hvert fald i et vist omfang – kan be-

nyttes til regulering af efterspørgslen. Den almindelige indstilling til renteniveauets højde er tilsyneladende fuldstændig entydig: jo højere, desto værre.

Betalingsbalancen

Det samlede underskud på betalingsbalancens løbende poster er for 1968 anslået til ca. 1,6 mia kr., således at der er tale om en forbedring på ca. 250 mill. kr. i forhold til underskuddet i 1967.

Disse tal er dog behæftet med en betydelig usikkerhed, hvilket blandt andet belyses, af, at Danmarks Statistik har ændret sit skøn over betalingsbalanceunderskuddet i 1967 fra ca. 2050 mill. kr. til ca. 1850 mill. kr.

Af forbedringen af betalingbalancen på ca. 250 mill. kr. fra 1967 til 1968 skyldes de ca. 200 mill. kr. merindtægter fra kursfortjenester opnået ved effektuering i 1968 af valutaterminsforretninger, der var indgået før de-

Betalingsbalancen

	Helårstal		Halvårstal			
			1967		1968	
	1967	1968	1.	2.	1.	2.
			mill. kr.			
Eksport (ekskl. skibe og fly)	16.560	18.680	8.056	8.504	8.986	9.694
Import (ekskl. skibe og fly)	21.055	23.125	10.510	10.545	11.086	12.039
Handelsbalanceunderskud (ekskl. skibe og fly)	4.495	4.445	2.454	2.041	2.100	2.345
Nettoimport af skibe og fly	108	287	46	62	229	58
Handelsbalanceunderskud	4.603	4.732	2.500	2.103	2.329	2.403
Fragtindtægter, netto	1.626	1.765	750	876	865	900
Turistindtægter, netto	÷43	24	÷17	÷26	÷27	51
Andre tjenester og renter, netto .	1.124	1.123	502	622	546	577
Kursfortjeneste på valutaterminsforretninger	33	227	–	33	177	50
Underskud på den løbende betalingsbalance	1.863	1.593	1.265	598	768	825
Statens og hypotekbankens nettolåntagning i udlandet	55	394	÷22	77	2	392
Kommunernes, telefonselskabernes og elværkernes nettolåntagning i udlandet	153	200	133	20	199	1
Privat nettokapitalimport samt fejl og udeladelser, netto	1.379	926	766	613	98	828
Forbedring af valutastillingen[1]) .	÷276	÷73	÷388	112	÷469	396

[1]) Ekskl. kursgevinster ved de private bankers og nationalbankens statusopgørelser samt i forbindelse med devalueringen i november 1967.

valueringerne i november 1967. Hvis der ses bort fra denne engangsindtægt, har betalingsunderskuddet været stort set uændret fra 1967 til 1968.

Det er ikke alene det samlede underskud på betalingsbalancens løbende poster (ekskl. fortjenesten på valutaterminsforretninger), der har været stort set uforandret fra 1967 til 1968, men det samme gælder stort set også saldiene på de enkelte poster, der indgår i de løbende poster. Således er handelsbalanceunderskuddet, når man ser bort fra nettoimporten af skibe og fly, hvis tidsmæssige fordeling er ret tilfældig, kun faldet med 50 mill. kr. fra 4495 mill. kr. til 4445 mill. kr., idet såvel importen som eksporten er steget med ca. 2,1 mia kr. Hvis der tages hensyn til nettoimporten af skibe og fly, fås en forringelse af den samlede handelsbalance på godt 100 mill. kr. fra et underskud på 4603 mill. kr. i 1967 til 4732 mill. kr. i 1968. Dette modsvares stort set af en forbedring på fragtbalancen på godt 100 mill. kr. fra 1626 mill. kr. i 1967 til 1765 mill. kr. i 1968. Denne forbedring af fragtbalancen forklares hovedsagelig ved den øgede efterspørgsel efter skibstonnager, der opstod allerede i andet halvår af 1967 efter Suez-kanalens lukning. Dertil kommer en vis forøgelse af handelsflåden.

Stigningen i de samlede valutaindtægter skyldes først og fremmest den kraftige forøgelse af industrieksporten, idet det internationale konjunkturopsving sammenholdt med kronens devaluering i november 1967 bevirkede en væsentlig forøgelse af den danske industris afsætningsmuligheder i udlandet. Og da den indenlandske efterspørgsel har været svag i 1967, havde industrien ledige produktionsressourcer til at kunne udnytte de udenlandske afsætningsmuligheder.

Den samlede industrieksport er blevet forøget med 1750 mill. kr. eller knap 22 pct. fra 1967 til 1968. Heraf skyldes kun 4–5 pct. stigende eksportpriser, medens ca. 17 pct. skyldes forøgelse af de eksporterede mængder. Særlig har stigningen i industrieksporten til EFTA-landene, fællesmarkeds-

Forskydninger i betalingsbalancens løbende poster fra 1967 til 1968

Stigning i:	
Nettoeksport af landbrugsvarer m. v.	200 mill. kr.
Eksport af industrivarer	1.750 mill. kr.
Eksport af fiskeriprodukter og pelsskind	240 mill. kr.
Nettoeksport af tjenesteydelser	330 mill. kr.
I alt valutaindtægter	2.520 mill. kr.
Vareimport til byerhverv	2.140 mill. kr.
Vare- og tjenesteindtægter (ekskl. skibe og fly)	380 mill. kr.
Nettoeksport af skibe og fly	÷ 180 mill. kr.
Nettoindtægter af renter, gaver, valutaterminsforretninger	70 mill. kr.
I alt forbedring af betalingsbalancens løbende poster	270 mill. kr.

landene samt USA og Canada været stor. De i forbindelse med Kennedyrunden stedfundne toldnedsættelser i 1968 har her bl. a. spillet en rolle.

Landbruget har ikke som industrien kunnet høste fordel af det internationale konjunkturopsving. Ganske vist er de eksporterede mængder af landbrugsvarer steget med ca. 3 pct., men til gengæld har prisudviklingen været ugunstig, således at værdien af landbrugseksporten er faldet med omkring én pct. eller knap 100 mill. kr. Den ugunstige prisudvikling skyldes bl. a., at landbrugets hovedmarked, England, devaluerede ca. dobbelt så meget som Danmark.

På grund af den gode høst i 1968 og den i almindelighed stigende kornproduktion samt nedgangen i besætningerne er landbrugets råvareimport imidlertid faldet med henved 15 pct. eller ca. 200 mill. kr., ligesom der har været et fald på ca. 17 pct. i importen af landbrugmaskiner, hvorved fås, at landbrugets nettoeksport trods faldet i den samlede værdi af landbrugseksporten er blevet forøget med ca. 200 mill. kr. fra 1967 til 1968.

Den samlede importværdi er som nævnt steget med ca. 2,1 mia kr. fra 1967 til 1968 eller med ca. 10 pct. Af denne stigning skyldes kun de ca. 3 pct. forøgelse af de importerede mængder, medens den øvrige del af stigningen kan henføres til stigende importpriser, hovedsagelig på grund af devalueringen og de højere oliepriser efter krisen i Mellemøsten.

Underskuddet på betalingsbalancens løbende poster er stort set blevet dækket af kapitalimport, således at den samlede forringelse af valutastillingen i 1968 kun androg ca. 75 mill. kr.

Af den samlede kapitalimport udgjorde den offentlige lånoptagelse godt 900 mill. kr. i 1968 mod ca. 600 mill. kr. i 1967. Herefter andrager det offentliges samlede gæld til udlandet – bortset fra lån med under 5 års oprindelig løbetid – ca. 6,4 mia kr. mod ca. 1,5 mia kr. i 1962. Af den samlede gæld er de 2,4 mia kr. statsgæld, medens de øvrige 3 mia kr. er lånt af hypotekbanker, kommuner, telefonselskaber, elværker og lign.

Denne stigning i de offentlige gældsposter har naturligt bevirket væsentligt forøgede udgifter til renter og afdrag i de senere år. Afdragene udgjorde således i 1968 ca. 200 mill. kr. og vil være stigende i de kommende år, da en del af lånene har været afdragsfrie i de første år af deres løbetid. Således vil afdragene af den nuværende gæld i 1973 udgøre ca. 550 mill. kr. Dertil kommer renteudgifterne, som nu udgør ca. 300 mill. kr. om året (af den nuværende gæld) og vil være faldende i takt med afdragene til ca. 250 mill. kr. i 1973. Dvs., at de samlede udgifter til renter og afdrag – selv om man hypotetisk antager, at der ikke vil blive optaget yderligere lån – vil være stigende fra de nuværende 500 mill. kr. til ca. 800 mill. kr. i 1973.

På grund af usikkerheden omkring de ikke registrerede kapitalbevægelser kan den samlede private kapitalimport kun anslås med stor usikkerhed, men

skønsmæssigt er der tale om et fald fra 1300–1400 mill. kr. i 1967 til godt 900 mill. kr. i 1968 eller med ca. 450 mill. kr. Denne forskydning dækker dog over ret forskelligartede udviklingstendenser.

Således androg nettokapitalimporten i forbindelse med direkte investeringer og koncernlån i 1968 ca. 650 mill. kr. mod ca. 350 mill. kr. i 1967. Denne forøgelse skyldes dog hovedsagelig konvertering af varegæld til langfristede koncernlån i forbindelse med den endelige finansieringsordning for et af olieraffinaderierne. Ses der bort fra disse beløb, har der ikke været tale om større ændringer for de direkte investeringer.

For de øvrige registrerede kapitalbevægelsers vedkommende – som for langt størstedelens vedkommende består af forretningsmæssige kreditter – var der i 1968 tale om en nettokapitaludførsel på knap 250 mill. kr. mod en kapitalimport på ca. 350 mill. kr. i 1967. Det kan i denne forbindelse nævnes, at de lempelser, der pr. 1. juli 1968 skete i dansk erhvervslivs muligheder for at optage lån i udlandet til finansiering af indenlandsk virksomhed (lånene skal andrage mindst 100.000 kr. ad gangen og må højst andrage 1 mill. kr. pr. år) tilsyneladende ikke har vundet større udbredelse. Der er således i 1968 kun optaget 40 lån på tilsammen ca. 25 mill. kr.

Denne beskedne lånoptagelse forklares formodentlig på samme måde som de øvrige tendenser til fald i den private kapitalimport med det faldende indenlandske renteniveau og lempeligere kreditvilkår, sammenholdt med den stigende rente på de internationale penge- og kapitalmarkeder. Dertil kommer, at den uro, der har været omkring valutakurserne, i perioder ret stærkt har øget omkostningerne til terminssikring og derved reduceret den rentefordel, der måtte have været ved lånoptagelse i udlandet.

Danmarks samlede status over for udlandet er ved udgangen af 1968 en nettogæld på ca. 10 mia kr. mod ca. ½ mia kr. ved udgangen af 1958. Hvis man i stedet for nettogælden betragter bruttostørrelserne, kommer visse interessante aspekter frem.

Nettogælden på 10 mia kr. fremkommer således som forskellen mellem et bruttotilgodehavende på ca. 15 mia kr. og en bruttogæld på ca. 25 mia kr. Og af bruttogælden på 25 mia kr. skønnes ikke mindre end halvdelen at forfalde inden 12 måneder efter forpligtelsernes indgåelse, medens ca. 3/4 af de samlede bruttotilgodehavender skønnes at være kortfristede.

Dvs., at der er tale om en kortfristet nettogæld på 1–1½ mia kr. Sammenholdes dette beløb og det forhold, at det er differencen mellem ganske betydelige bruttostørrelser, med de aktuelle valutareserver, som ved årets slutning car ca. 3 mia kr. og svarer til omkring 1½ måneds indførsel, fås en fornemmelse af, hvor sårbar Danmark egentlig er likviditetsmæssigt med hensyn til ændringer i erhvervslivets betalingssædvaner, ændringer i den relative rente i Danmark og udlandet og lign.

Denne problemstilling er derfor ret afgørende for vurderingen af udviklingen i den private kapitalimport. I 1968 er tendenserne til nedgang i den private kapitalimport nogenlunde blevet opvejet af øget offentlig låntagning, således at valutareserverne har været nogenlunde uforandret. Imidlertid er problemstillingen blevet skærpet i de første måneder af 1969, idet faldet i den private kapitalimport synes at være fortsat med ret kraftige fald i valutabeholdningen til følge.

For handelsbalancens vedkommende har der i de første måneder af 1969 ikke været tale om større ændringer i forhold til 1967. Den samlede eksport er for januar og februar under ét øget med 485 mill. kr. fra 1968 til 1969, medens den tilsvarende importstigning er 444 mill. kr. Dvs., der har været tale om et beskedent fald i merimporten på 41 mill. kr.

Eksportstigningen fordeler sig på de forskellige varegrupper nogenlunde svarende til stigningen i 1968. Således er værdien af landbrugseksporten stort set uforandret, medens industrieksporten er steget med 435 mill. kr. eller godt 27 pct. Endvidere er eksporten af kød- og mælkekonserves faldet med ca. 9 pct. Forøgelsen i den samlede eksport fra 2934 mill. kr. til 3419 mill. kr. svarer til en stigning på 16–17 pct.

Trods den stort set uforandrede handelsbalance er der imidlertid sket et fortsat fald i valutabeholdningen. I januar formindskedes valutareservern således med ca. 90 mill. kr., i februar med omkring 270 mill. kr. og også i marts måned var der tale om et fald på ca. 270 mill. kr. Dvs., at valutatabet for januar kvartal under ét er på mere end 600 mill. kr., således at valutareserverne ved udgangen af marts kun udgør 2.2 mia kr., hvilket er det laveste niveau siden 1965.

Denne udvikling må ses som et udslag af en økonomisk politik, der klart har haft til formål at ændre vægtfordelingen i den økonomiske politik fra pengepolitik til finanspolitik. Men tilsyneladende har man i forbindelse med denne omlægning – som jo stort set er lykkedes – ikke i tilstrækkeligt omfang haft opmærksomheden henledt på den indflydelse, lavere rente og lettere indenlandske lånemuligheder ville have på den kortfristede kapitalimport. Specielt da det udenlandske renteniveau samtidig har været stærkt stigende.

Nedgangen i valutabeholdningen førte til, at diskontoen pr. 31. marts 1969 forhøjedes fra 6 til 7 pct., idet Nationalbanken samtidig proklamerede, at den ikke havde til hensigt at lade denne forhøjelse af den korte rente få indflydelse på obligationsrenten. Diskontoforhøjelsen må i den givne situation for Danmark som debitorland betragtes som både naturlig og nødvendig, og selv om forhøjelsen virker drastisk, er det nok snarere et spørgsmål, om den er tilstrækkelig, når man tager de ganske betydelige forskydninger i det relative renteniveau i Danmark og i udlandet i betragtning.

Produktion og beskæftigelse

Det gennemsnitlige antal arbejdsløse var 35.000 i 1968 mod ca. 21.000 i 1967. Udtrykt i procent af antal arbejdsløshedsforsikrede var der tale om en stigning fra 2,7 pct. i 1967 til 4,6 pct. i 1968.

I årets første halvdel var ledigheden korrigeret for sæsonbevægelser nogenlunde konstant, medens der i anden halvdel var tale om et svagt fald i ledigheden.

Relativt var stigningen i arbejdsløsheden størst i områder med forholdsvis lille arbejdsløshed, som f. eks. hovedstadsområdet og Østjylland, medens områder med forholdsvis betydelig arbejdsløshed, som f. eks. Nordjylland og Vestjylland, havde relativ svagere opgang i ledigheden.

I de første måneder af 1969 har ledigheden været lidt mindre end i den tilsvarende periode i 1968. Således var ledighedsprocenten i februar 1969 7,6 pct. mod 7,7 pct. i februar 1968. Og i marts 1969 6,5 pct. mod 6,7 pct. i marts 1968.

Et udtryk for udbuddet af arbejdskraft får man ved at se på antallet af arbejdsløshedsforsikrede. Det gennemsnitlige samlede antal arbejdsløshedsforsikrede i perioden februar 1968–januar 1969 var 777.000, hvilket er 14.000 mindre end året før. Det er først og fremmest antallet af arbejds-

Den gennemsnitlige ledighed ifølge de ugentlige opgørelser

	Arbejdsmænd		Byggefag		Andre mænd		Kvinder		I alt	
	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.
1968:										
Jan.	40	16,6	6	13,6	14	4,4	6	3,7	66	8,6
Febr.	35	14,6	5	11,1	13	4,3	5	3,1	59	7,7
Marts	29	11,9	4	9,0	13	4,1	5	3,2	51	6,7
April	20	8,3	3	5,9	11	3,5	6	3,7	40	5,2
Maj	12	5,1	1	2,8	9	2,7	5	2,6	26	3,4
Juni	10	4,0	1	1,9	7	2,3	4	2,3	22	2,8
Juli	10	4,1	1	1,4	7	2,3	3	2,0	21	2,7
Aug.	10	4,1	1	1,7	7	2,2	4	2,3	22	2,8
Sept.	9	3,8	1	1,5	7	2,3	4	2,5	22	2,8
Okt.	14	5,6	2	3,6	8	2,6	5	3,1	29	3,7
Nov.	15	6,1	2	4,4	8	2,6	6	3,2	31	3,9
Dec.	34	14,0	7	14,7	16	5,0	13	7,4	71	9,0
1969										
Jan.	36	14,8	6	11,4	12	3,8	7	4,0	61	7,8
Febr.	37	15,0	6	11,4	11	3,5	7	3,9	61	7,6
Marts	31	12,7	4	7,7	10	3,1	7	38	52	6,5

De enkelte ugeopgørelser

Dato for opgørelsen		Antal ledige				Ledighedsprocent for samtlige forsikrede	
		Arbejdsmænd		Byggefag			
1968	1969	1968	1969	1968	1969	1968	1969
						Pct.	
10/1	8/1	43.347	37.565	7.798	6.314	9.2	8,2
17/1	15/1	43.767	36.520	6.868	5.239	9,1	7,8
24/1	22/1	36.831	36.369	5.348	5.169	7,9	7,7
31/1	29/1	36.255	35.176	5.310	5.617	7,9	7,5
7/2	5/2	36.175	31.401	5.228	4.191	7,9	6,8
14/2	12/2	31.992	35.982	4.693	5.707	7,2	7,5
21/2	19/2	36.243	38.855	5.761	5.867	7,9	8,0
28/2	26/2	35.546	41.153	5.099	6.540	7,7	8,3
6/3	5/3	34.230	35.960	5.054	4.924	7,6	7,4
13/3	12/3	29.366	31.563	4.257	3.608	6,8	6,6
20/3	19/3	28.602	32.654	4.065	4.032	6,7	6,8
27/3	26/3	22.911	24.743	3.468	2.558	5,7	5,4
3/4	2/4	21.911	24.400	3.133	2.331	5,4	5,3
10/4	9/4	23.588	16.360	3.292	1.993	6,1	4,1

løshedsforsikrede kvinder, der er faldet, nemlig med ca. 25.000 fra 196.000 til 171.000. Dette er en videreførelse af en nedgang, der også var til stede fra 1966 til 1967, men nedgangen er blevet forstærket fra 1967 til 1968, formodentlig fordi en del kvinder som følge af de dårligere beskæftigelsesmuligheder midlertidigt eller permanent har trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet. Denne udviklingstendens for de i industri og håndværk beskæftigede kvinder står i en vis kontrast til den forøgede tilgang af kvinder til det samlede arbejdsmarked, der har været i en længere periode.

For den mandlige arbejdskrafts vedkommende har der derimod været tale om stigninger i antallet af arbejdsløshedsforsikrede. Antallet af forsikrede arbejdsmænd er således vokset med knap 5000 fra 237.600 til 242.200 og antallet af forsikrede i byggefagene med godt 2000 fra 45.600 til 48.000. For den øvrige mandlige arbejdskrafts vedkommende har der været tale om en stigning på ca. 4000 fra 312.100 til 316.000.

Hvis man betragter antallet af beskæftigede i industrien, har der også her været tale om en stigning i løbet af 1968. Specielt var der en kraftig stigning omkring arbejdstidsforkortelsen den 1. juni. Denne udviklingstendens er ret modsat udviklingen i de senere år, hvor det samlede antal beskæftigede har været faldende, og dette fald har så godt som udelukkende omfattet de beskæftigede arbejdere, medens antallet af beskæftigede funktionærer har været ret konstant. Trods den stigende beskæftigelse i industrien i løbet af 1968 var det samlede antal beskæftigede dog først henne

omkring årets slutning større end beskæftigelsen den tilsvarende måned året før, og det gennemsnitlige antal beskæftigede i industrien i 1968 var ca. 8000 mindre end i 1967.

Væksten i pengeindkomsten i 1968 var ifølge den økonomiske årsoversigt knap 10 pct. og svarer således næsten til stigningen i de forudgående år. Yderpunkterne er landbrugets indkomster, der kun forøgedes svagt, og overførselsindkomsterne, der forøgedes med mere end 20 pct. På den anden side er stigningen i de selvstændige landmænds indkomster større end i de forudgående år, hvor der var tale om et fald. Og omvendt er stigningen i overførselsindkomsterne på mere end 20 pct. mindre end stigningen i 1967. Der er altså for disse yderligt liggende indkomstgrupper sket en moderat svækkelse af tendenserne til ændring i indkomstfordelingen.

For de selvstændige i byerhvervene har indkomstforbedringen været svagere end i 1967 og også været mindre end indkomstforbedringen for lønmodtagerne. Stigningen i bruttofortjenesten for selvstændige i byerhvervene anslås således at have været omkring 5 pct., og stigningen i nettoindkomsten har været lidt mindre som følge af en stærkere stigning i omkostningerne. Udviklingen har dog været noget forskellig for de forskellige grupper af selvstændige. Således antages det, at der har været tale om vigende indtægter for selvstændige i byggebranchen som følge af svækkelsen af byggeaktiviteten og den deraf følgende skærpede konkurrence. Og også for betydelige dele af handelen antages indkomststigningen at have været moderat. Derimod antages industriens indtjening at være steget en del hurtigere, især eksportindustriens.

De samlede lønindtægter er steget med godt 11 pct. i forhold til niveauet året før. For arbejdere, der er omfattet af overenskomsten mellem LO og Arbejdsgiverforeningen, lå ugelønnen gennemsnitligt 10 pct. over 1967-niveauet. Stigningen i timelønnen var som følge af den gennemførte forkortelse af den ugentlige arbejdstid lidt større, nemlig knap 12 pct.

Bruttofaktorindkomsten fordelt på erhverv[1])

Mill. kr.	1967	1968	1967	1968
	årets priser		1955-priser	
Landbrug og gartneri	6.921	7.255	5.627	6.045
Industri	15.800	17.050	10.725	11.200
Bygge- og anlægsvirksomhed	7.695	8.455	4.195	4.125
Andre erhverv	35.910	38.455	21.233	21.870
Boligbenyttelse	4.425	5.060	2.149	2.250
Offentlige ydelser	11.294	13.145	4.618	4.885
Bruttofaktorindkomst i alt	82.045	89.440	48.547	50.375

[1]) Tallene for 1968 er foreløbige.

Over for stigningen i pengeindkomsterne på knap 10 pct. i 1968 står en opgang i de direkte skatter på omkring 2,5 mia kr. eller ca. 17 pct., således at de disponible indkomster, dvs. pengeindkomsterne efter fradrag af direkte skatter, kun steg med godt 8 pct.

Endvidere var der fra 1967 til 1968 tale om en stigning i forbrugerpriserne på ca. 8 pct., hvoraf de 4 pct. skyldes forhøjelse af den indirekte beskatning, dels fordi meromsætningsafgiften, der blev indført midt i 1967, virkede gennem hele 1968, og dels fordi denne afgift blev forhøjet med 2,5 pct. pr. 1. april 1969. Af andre prisstigninger er det særlig huslejestigninger, der har haft betydning. Således skyldes de stigninger, der er sket i reguleringspristallet i 1968 i ret høj grad huslejestigningen, og disses indflydelse på prisniveauet er ikke blevet mindre af, at boligposten i reguleringspristallet nu reguleres to gange om året mod tidligere én gang. Men bortset fra stigningen af de indirekte skatter og boligpostens forhøjelse har 1968 været kendetegnet ved en meget udpræget prisstabilitet, som for så vidt er ganske overraskende, når man tager devalueringen i slutningen af 1967 i betragtning. Hovedforklaringen må være den afdæmpede indenlandske efterspørgsel og pris- og avancestoppet.

Det private forbrug har været stærkt påvirket af de højere direkte og indirekte skatter og er for året som helhed kun forøget med 1–2 pct. mod ca. 4 pct. i de forudgående år. Specielt i første halvdel af året var forbruget i udpræget grad præget af stagnation, medens der ved årets slutning var tendens til en stærkere opadgående bevægelse i de private forbrug. Udviklingstendensen er således nogenlunde den samme som for de private investeringer.

Investeringer

De samlede private investeringer var i udpræget grad stagnerende fra 1967 til 1968, medens de offentlige investeringer som i de forudgående år var præget af vækst.

Det samlede antal påbegyndte lejligheder i 1968 var ca. 45.000, hvilket er samme niveau som i 1967. Det samme gælder om antallet af fuldførte lejligheder, der både i 1967 og 1968 var ca. 44.000.

Bag det uændrede samlede byggeri skjuler sig dog visse ændringer i byggeriets sammensætning. Således voksede byggeriet med offentlig støtte med ca. 4000 lejligheder fra 15.000 i 1967 til 19.000 lejligheder i 1968. Og omvendt skete der et tilsvarende fald i det ustøttede byggeri fra 30.000 lejligheder i 1967 til 26.000 lejligheder i 1968. Dette fald fordeler sig på en reduktion af antal påbegyndte parcelhuse med 3000 og et fald i etagebyggeriet uden offentlig støtte på ca. 1000 lejligheder.

Faldet i det ustøttede byggeri kan til dels skyldes vanskeligere finansieringsmuligheder. Således var ventetiden med hensyn til opnåelse af obliga-

Påbegyndte antal lejligheder i byer m. v.

	Med støtte		Uden støtte	
	1967	1968	1967	1968
1. kvartal	3.450	3.825	4.125	3.375
2. kvartal	3.350	4.000	7.125	5.500
3. kvartal	4.375	6.175	7.750	5.425
4. kvartal	3.475	4.175	4.175	5.075
I alt	14.650	18.175	23.175	19.375

tionslån stigende i årets første halvdel på grund af obligationsrationeringen, hvilket også bevirkede en øget tilbageholdenhed fra bankernes side med hensyn til ydelse af byggelån. Dette forhold ændredes ved obligationsrationeringens ophævelse i løbet af sommeren 1968, ligesom det i efteråret 1968 stedfundne rentefald har virket stimulerende på byggeaktiviteten.

Af andre forhold må også den almindelige afdæmpning af forbrugsefterspørgslen have haft betydning. En sådan afdæmpning virker normalt stærkt på langvarige forbrugsgoder, og efterspørgslen efter parcelhuse i almindelighed har da også været præget af stagnation og ret stabile priser, således at den prisstigningsbølge, der har været for parcelhuse i mange år, er blevet brudt. Specielt for parcelhuse, hvor den reelle husleje er under stærk indflydelse af mulighederne for skattebesparelser, må den forventede indførsel af kildeskat fra 1. januar 1970 også antages at have dæmpet efterspørgslen, idet mulighederne for skattebesparelse ved kildeskattens indførelse bliver skudt ca. 1½ år frem og således løser et væsentligt likviditetsproblem for potentielle parcelhuskøbere.

Faldet i byggeriet af ustøttede etagelejligheder med 1000 lejligheder eller ikke mindre end 25 pct. har sikkert været påvirket af, at det, trods boligsikringsordningen, er blevet stedse vanskeligere at udleje de relativt ret dyre nybyggede lejligheder, således at der her rent faktisk har været et ganske betydeligt antal ledige lejligheder.

Også byggeriets geografiske fordeling er i nogen grad blevet ændret, idet antallet af påbegyndte lejligheder på Sjælland er faldet med ca. 13 pct., medens der i det øvrige land skete en vækst på ca. 10 pct.

For de øvrige private investeringer har der antagelig været tale om et fald i forhold til 1967. Udviklingen har været præget af en ganske betydelig investeringstilbageholdenhed i årets første halvdel og især et kraftigt fald i det påbegyndte erhvervsbyggeri, hvorimod investeringerne i anden halvdel af 1968 udviste en stigende tendens.

På baggrund af investeringsaktivitetens vigende tendens blev der i foråret 1968 foretaget forskellige ændringer af afskrivningsreglerne for at stimulere

investeringerne. Således blev den knap ét år forinden gennemførte regel om, at man i det første år kun kunne afskrive 15 pct. på maskiner og lign., lempet, således at investeringer, der er foretaget i første halvdel af et kalenderår, igen kan afskrives med 30 pct. Endvidere opgav man også den tidligere vedtagne nedsættelse af afskrivningssatsen for lagre fra 30 til 28 pct. som led i en aftrapning ned til 10 pct. Og afskrivningsgrundlaget for bygninger blev udvidet til også at omfatte forskellige bygninger, der ikke tidligere havde kunnet afskrives på, f. eks. butikker og lagerbygninger.

De bedre afskrivningsmuligheder samt de lempelser, der endvidere er sket på kredit- og kapitalmarkedet, har dog ikke været tilstrækkelige til at hindre et fald i de private investeringer, men kan muligvis have virket stimulerende på investeringsopsvinget i årets sidste halvdel. I øvrigt må også den kommende indførelse af kildeskat antages at have virket hæmmende på omfanget af de private investeringer.

For de offentlige investeringers vedkommende er stigningstakten fortsat nogenlunde uforandret fra de forudgående år. Regnet i faste priser har der været tale om en stigning på henved 10 pct. i forhold til 1967. Særlig har de kommunale bygningsinvesteringer – skoler, hospitaler osv. – været stærkt stigende, ligesom der har været en kraftig vækst i statens vejinvesteringer.

Penge- og kreditmarked

Den stramme finanspolitik i 1968 muliggjorde en lempelse af kreditpolitikken. Denne lempelse gav sig dels udslag i ophævelsen af forskellige kvantitative reguleringer og i en relativ betydelig likviditetsforøgelse med deraf følgende lavere renteniveau. De primære faktorer, der har påvirket likviditeten, har været statens og Nationalbankens ud- og indbetalinger.

Hvis man deler året op i to halvår, har Nationalbankens og statens likviditetspåvirkning i de to halvår haft modsat fortegn. I første halvår skete der således en betydelig likviditetsforøgelse på knap 1,2 mia kr. via statsfinanserne. Dette blev i et vist omfang modvirket af, at Nationalbanken solgte for ca. 350 mill. kr. obligationer. I andet halvår var det derimod Nationalbanken, der virkede ekspansivt. Således blev obligationsporteføljen forøget med ikke mindre end næsten 2 mia kr. Denne likviditetsforøgelse modvirkedes så af en likviditetsopsugning via statsfinanserne på ca. 450 mill. kr.

Statens kraftige likviditetsudpumpning i 1. halvår af 1968 skyldes i væsentlig grad omlægningen fra engrosomsætningsafgift til meromsætningsafgift, idet der herved skete en betydelig stigning i de udestående afgiftsbeløb. Således skete der i de 12 måneder før merværdiafgiftens indførelse en likviditetsopsugning over statsfinanserne på godt 800 mill. kr., medens der i de første 12 måneder efter afgiftens indførelse skete en likviditetsudpumpning på henved 1300 mill. kr.

Likviditetsudviklingen

	1967		1968	
	1.	2.	1.	2.
Likviditetsforøgelse gennem:				
Statens nettoudbetalinger	71	98	1.182	÷ 445
Postgirokontorets obligationskøb og udlån ..	55	83	67	106
Forbedring af valutastillingen	÷ 367	÷ 88	÷ 370	38
Nationalbankens obligationskøb, netto	157	842	÷ 352	1.956
Nettoudstedelse af skibskreditobligationer ..	÷ 39	234	257	194
Nationalbankens salg af 1–5 årige indlånsbeviser	–	–	–	÷ 827
Diverse udbetalinger fra Nationalbanken ...	20	÷ 232	÷ 29	÷ 129
I alt ændring af likviditeten	÷ 103	937	755	893
Stigning i seddelomløb og postgiroindestående	280	122	206	515
Ændring i pengeinstitutternes likviditet	÷ 383	815	549	378

Nationalbankens likviditetspåvirkninger må i et vist omfang betragtes som afledt af dels likviditetsvirkninger via statsfinanserne og dels indkomstvirkninger via statsfinanserne. Det er naturligt, at Nationalbanken i nogen grad rent likviditetsmæssigt bevæger sig modsat af staten for derved at modvirke dennes likviditetspåvirkning, da statens ind- og udbetalinger normalt ikke hovedsageligt er motiveret med deres likviditetsvirkninger, uanset hvor stor vægt der i øvrigt lægges på størrelsen af kasseoverskuddet i den økonomiske debat.

Dertil kommer, at det har været et erklæret mål for Nationalbanken at lempe pengepolitikken, idet man har anset statens finanspolitik for værende tilstrækkelig effektiv til, at dette ville være rimeligt, dels fordi man har forventet, at denne stramme finanspolitik ville give sig udslag i en ret betydelig forbedring af betalingsbalancen, og dels fordi man har anset det naturligt via pengepolitikken at stimulere den som følge af finanspolitikkens vigende efterspørgsel. Disse betragtninger træder klart frem i de erklæringer, der har ledsaget de tre diskontosænkninger på ½ pct., der blev gennemført i 1968. At der så alligevel ikke blev tale om nogen væsentlig forbedring af betalingsbalancen, og at lempelserne af pengepolitikken som følge af udviklingen på de udenlandske penge- og kapitalmarkeder fik langt større følger for de kortfristede kapitalbevægelser, end man antagelig nogensinde havde drømt om, er en anden sag.

Ganske vist forklares Nationalbankens store obligationskøb normalt ved det store udbud af obligationer, der er fremkommet efter obligationsrationeringens ophævelse. Og købene starter da også lige netop omkring septem-

ber måned. Således øges Nationalbankens obligationsbeholdning fra knap 3,7 mia kr. ultimo august 1968 til 5,9 mia kr. ultimo december 1968. Og købene er fortsat i første kvartal 1969, således at Nationalbankens obligationsbeholdning ultimo marts 1969 udgør ca. 7,6 mia kr. Dvs., at der i løbet af 7 måneder har været tale om mere end en fordobling af Nationalbankens obligationsbeholdning.

Det er imidlertid et spørgsmål, om man ikke lige så vel som partielt at forklare købene ud fra det store udbud af obligationer kan anskue købene ud fra den synsvinkel, at en likviditetsudpumpning af denne størrelse simpelt hen var nødvendig for at neutralisere pengeopsugningen via statsfinanserne og fastholde det lave renteniveau, idet stigningen i pengemængden ellers ville have været utilstrækkelig. Det centrale spørgsmål skulle således først og fremmest have været at stille tilstrækkelig med likviditet til rådighed for den private sektor.

Og ved at binde knap 1 mia kr. af pengeinstitutternes kasse ved aftalen om køb af 1–5 årige indlånsbeviser, har man oven i købet indskrænket den private likviditet og dermed gjort den likviditet, der skal udpumpes via obligationskøb, endnu større. Og samtidig afskæres pengeinstitutterne fra at anbringe denne del af deres kasse i obligationer.

Den nære sammenhæng, der er mellem pengemængde og renteniveau, synes ikke rigtig at få lov at udfolde sig, da Nationalbanken tilsyneladende har inkonsekvente målsætninger med hensyn til det ønskelige renteniveau og den ønskelige pengemængde.

Den nævnte binding af knap 1 mia kr. af bankernes kasse i 1–5 årige indlånsbeviser blev aftalt med pengeinstitutterne i november 1968, da pengeinstitutternes likviditet voksede kraftigt som følge af Nationalbankens store obligationsopkøb. Tegningen af indlånsbeviserne skete i perioden indtil den 31. januar 1969, og der blev i alt tegnet for 952 mill. kr., hvoraf størstedelen – 827 mill. kr. – var tegnet inden årets udgang. De 952 mill. kr. fordeler sig med 683 mill. kr. tegnet af bankerne og 269 mill. kr. tegnet af sparekasserne. Indlånsbeviserne infries med 1/5 i hvert af årene 1969–73. De kan ikke ved belåning danne grundlag for udlån, men skal kun kunne belånes i tilfælde af almindelig kreditstramning, eller hvor det enkelte pengeinstitut kan fremføre særlig tungtvejende grunde herfor.

Via ændringer i valutastillingen udgik der i årets første halvdel en kontraktiv virkning på 350–400 mill. kr. på pengeforsyningen, medens valutastillingen i andet halvår stort set ikke har påvirket pengeforsyningen.

Den stærke likviditetsforøgelse satte sit præg på pengeinstitutternes likviditet, som blev kraftigt forøget. Samtidig var udlånsekspansionen i 1968 stærkt afdæmpet i forhold til de forudgående år, dels på grund af den almindelige afdæmpning af den økonomiske aktivitet, men også på grund af den likviditetslettelse, erhvervslivet opnåede ved omlægningen af den indi-

rekte beskatning. Disse tendenser bevirkede, at bankerne og sparekasserne i 1968 tilsammen købte for ca. 950 mill. kr. obligationer, hvilket er en betydelig forøgelse i forhold til de forudgående år, hvor pengeinstitutterne, bortset fra de fuldt likvide skibskreditobligationer, har været nettosælgere af obligationer.

Til bedømmelse af bankernes likviditetssituation hører ud over aftalen med Nationalbanken om binding af likviditet i 1–5 årige indlånsbeviser også de ændringer, der i løbet af 1968 skete i deponeringsaftalen. Hovedreglen er, at bankerne (sparekasserne har lidt afvigende regler) skal deponere 20 pct. af deres indlånsstigning efter aftalens indgåelse i februar 1965 enten ved indbetaling på bunden konto i Nationalbanken, ved deponering af kortfristede obligationer i Nationalbanken eller ved forbedring af nettomellemværendet med udlandet. De særlig højt forrentede indlån på 12 måneders opsigelse, der indførtes i foråret 1968, blev i første omgang fritaget for deponeringspligt for at undgå højere udlånsrente. Endvidere blev muligheden for at deponere kortfristede obligationer også udvidet i foråret 1968 til at kunne dække hele indlånsstigningen, medens de tidligere kun havde kunnet dække deponeringspligten for indlånsstigningen efter november 1966.

I august blev det vedtaget, at deponeringen kun skulle udgøre 10 pct. af den indlånsstigning, der fandt sted efter den 31. august 1968, og samtidig blev stigningen i indlån på 12 måneders opsigelse inddraget under deponeringspligten.

Bankernes deponeringspligt blev i 1968 forøget med 354 mill. kr. til 1364 mill. kr. Når væksten i deponeringspligten ikke blev større, til trods for at bankernes indlån voksede med mere end 4 mia kr., skyldes det blandt andet, at indlån på 12 måneders opsigelse var fritaget for deponeringspligt indtil udgangen af august. Der blev nemlig i årets løb indsat betydelige beløb på disse konti, især i den første tid efter indførelsen. Ved årets udgang indestod der i alt 1941 mill. kr. på disse 12 måneders konti, fordelt med 1175 i bankerne og 766 mill. kr. i sparekasserne, eller svarende til 9 pct. af de samlede opsigelsesindskud i bankerne og 7 pct. af opsigelsesindskuddene i sparekasserne. For størstedelens vedkommende fremkommer disse indskud ved overflytning fra andre opsigelseskonti. Stigningen i de samlede indskud har dog bevirket, at også indlånsformer med kortere opsigelse end 12 måneder er blevet forøget.

Der er i løbet af 1968 sket en ændring i den måde, hvorpå bankerne har dækket deres deponeringspligt. Således er den udvidede adgang til at deponere kortfristede obligationer blevet udnyttet til en forøgelse af disse med 110 mill. kr. Endvidere har den højere forrentning af tilgodehavender i udlandet bevirket, at bankerne har kunnet dække ca. 310 mill. kr. af deres deponeringspligt via forbedring af deres nettovalutastilling. Dvs., at bankerne – da deres samlede deponeringspligt kun er vokset med ca. 350

mill. kr., har kunnet reducere deres indestående på deponeringskonto i Nationalbanken med ca. 70 mill. kr.

Sparekasserne har mulighed for at dække deres deponeringspligt ved anbringelse i tredjeprioritetsobligationer eller ved tredjeprioritetslån i nyt boligbyggeri. Denne form for dækning steg i løbet af 1968 med ca. 70 mill. kr. Endvidere udnyttede også sparekasserne den udvidede adgang til deponering af kortfristede obligationer og øgede denne post med ca. 130 mill. kr. Da den samlede deponeringspligt kun voksede med omkring 140 mill. kr., vil det sige, at sparekasserne har kunnet reducere deres indestående på deponeringskonto i Nationalbanken med ca. 60 mill. kr.

NCN
20-4-1969

POLITISK KRONIK

UDLANDET

Januar 1969

1. – Året begynder med nye voldsomme sammenstød i Nordirland mellem de katolske borgerrettighedsforkæmpere og de yderliggående protestanter under en borgerrettighedsmarch fra Belfast til Londonderry. Forinden prøver indenrigsminister William Long at få arrangørerne til at aflyse marchen, men forgæves, og der udstedes ikke forbud mod dens afholdelse. – 5. Premierminister O'Neill kritiserer arrangørerne af marchen og erklærer, at regeringen kan blive nødt til at træffe yderligere sikkerhedsforanstaltninger, hvis de stridende minoriteter ikke kommer til fornuft. – 6. Regeringen meddeler, at indenrigsminister Long har fået bemyndigelse til at forstærke politiet. – 15. Premierminister O'Neill giver meddelelse om en række foranstaltninger til bekæmpelse af uroligheder og om nedsættelse af en uafhængig kommission, der skal undersøge årsagerne til uroligheder og fastslå de implicerede gruppers sammensætning, handlemåde og formål. – 24. Beslutningen om at nedsætte en undersøgelseskommission medfører, at handelsminister Brian Faulkner indgiver sin afskedsbegæring, idet han erklærer, at regeringen selv bør afgøre, hvad der skal gøres. – 30. 13 medlemmer af den unionistiske parlamentsgruppes 37 medlemmer kræver gruppen indkaldt til et møde for at drøfte spørgsmålet om en ny leder i stedet for O'Neill.

Czekoslovakiets nye forfatning (se 3.–4/10 1968) træder i kraft. Czekoslovakiets hidtidige ministerpræsident Oldrich Cernik fortsætter som chef for den føderale regering, der består af omtrent lige mange czeker og slovakker. Udenrigsministerposten, der har været ubesat siden Jiri Hajek i september 1968 tog sin afsked efter sovjetisk pres, besættes med Jan Marko. Foruden Cernik fortsætter bl. a. general Martin Dzur og Jan Pelnar i deres hidtidige embeder som henholdsvis forsvars- og indenrigsminister. – 2. Den slovakiske socialistiske Republiks første regering udnævnes; den består af 19 ministre med Stefan Sadovsky i spidsen. – 4. Det czekoslovakiske kommunistpartis centralkomités præsidium advarer mod at fortsætte kampagnen for, at præsidenten for nationalforsamlingen under den tidligere forfatning, den meget populære Josef Smrkovsky, skal fortsætte som præsident for den nye forbundsforsamling, og det siges, at ultimative krav og strejketrusler ikke fører til målet. – 8. Den czekiske socialistiske Republiks første regering kommer til at bestå af 21 medlemmer med Stanislav Razl som ministerpræsident. Det czekoslovakiske partipræsidium udpeger viceministerpræsident i den føderale regering, den slovakiske professor Petr Colotka til præsident for den nye forbundsforsamling og støtter valget af Josef Smrkovsky som første vicepræsident for forbundsforsamlingen og som præsident for dennes andetkammer, folkekammeret. – 16. En 21-årig czekisk student Jan Palach sætter som protest mod de seneste måneders udvikling ild på sig selv og afgår 19/1 ved døden som følge af svære forbrændinger. I de følgende dage kommer det i Praha og andre byer til demonstrationer, som dog forløber uden større episoder. 20/1 appellerer præsident Svoboda til befolkningen om at bevare roen og ikke styrte

landet ud i kaos. – 16.–17. På et plenarmøde i det czekoslovakiske kommunistpartis centralkomité advarer førstesekretær Alexander Dubcek mod ekstreme kræfter, der ved småborgerlig radikalisme vil bringe partiet bort fra den vej, det har betrådt siden august. – 28. Den nye forbundsforsamlings to kamre, folkekammeret og nationskammeret, træder sammen til konstituerende møder. Josef Smrkovsky vælges til præsident for folkekammeret. – 29. Forbundsforsamlingen vælger Petr Colotka til præsident og Josef Smrkovsky til første vicepræsident.

FN's sikkerhedsråd har enstemmigt vedtaget en fordømmelse af Israel for repressalieangrebet på libanesiske fly i Beirut lufthavn (se 4/12 1968). Præsident de Gaulle fordømmer Israels handling som en overdreven reaktion og farlig for freden. – 2. rapporteres, at Sovjetunionen har forelagt USA, Storbritannien og Frankrig forslag til løsning af krisen i Mellemøsten. – 7. Det franske telegrambureau bekræfter, at Frankrig har indført totalt forbud mod eksport af våben til Israel. – 8. Den franske informationsminister le Theule udtaler, at Frankrig ikke vil tilbagebetale 160 mill. dollars, som Israel har betalt for endnu ikke leveret krigsmateriel. Næsten hele den franske presse fordømmer våbenembargoen. – 15. Den franske regering meddeler, at den i den nærmeste fremtid ønsker et møde af de fire stormagter om gennemførelsen af FN's sikkerhedsråds resolution af 22/11 1967 og om de af Sovjetunionen i slutningen af december 1968 i et memorandum forelagte forslag, som den franske regering i det store og hele er indforstået med. – 17. En talsmand for det franske udenrigsministerium meddeler, at den franske regering har foreslået de tre andre stormagters regeringer, at de fire landes delegationschefer ved FN skal forsøge at finde veje til en retfærdig og varig fred i Mellemøsten. – 21. meddeler udenrigsminister Debré, at Sovjetunionen allerede har erklæret sig indforstået med det franske forslag. – 28. Præsident de Gaulle erklærer, at kun en international intervention kan forhindre en eskalation af konflikten i Mellemøsten.

Det nationale revolutionsråd i Congo (Brazzaville) udnævner major Marien Ngouabi til statsoverhoved i stedet for major Alfred Raoul. Ngouabi beholder posten som chef for hæren. Major Raoul fortsætter som regeringschef. Det nationale revolutionsråds medlemstal er ifølge officiel meddelelse 13/11 1968 formindsket fra 42 til 30, idet alle medlemmer, som på den ene eller den anden måde havde samarbejdet med ekspræsident Massemba-Débat enten i regeringen eller i partiet, Mouvement national de la revolution (MNR), er fjernet.

4. – I Fez underskrives en overenskomst, hvorved den spanske provins Ifai, en enklave på Marokkos Atlanterhavskyst, overdrages til Marokko. Ifai har en befolkning på 40.000, heraf over 10.000 europæere.

5. – Richard Nixon udpeger den nuværende ambassadør i Bonn Henry Cabot Lodge til leder af USA's delegation ved Vietnamforhandlingerne i Paris, når Nixon 20/1 tiltræder præsidentposten. Han afløser Averell Harriman. Hans stedfortræder bliver Lawrence Walsh, der afløser Cyrus Vance. – 18. Efter 77 dage afsluttes forhandlingerne om procedurespørgsmål (se 8/12 1968) med et kompromis, og de egentlige forhandlinger kan begynde.

7. – Libanons premierminister Abdullah al-Yafi (se 9/10 1968), der 12/11 i forbindelse med studenteruroligheder i Beirut havde indgivet sin afskedsbegæring, men 24 timer senere tager den tilbage, demissionerer på grund af voksende kritik af, at regeringen ikke havde formået at beskytte Beiruts internationale lufthavn mod det israelske commando raid 28/12 1968 (se 4/12 1968). – 8. Præsident Helou anmoder Rashid Karami, lederen af den demokratiske front, der har 30 medlemmer i parlamentet, om at danne ny regering. – 15. Rashid Karami, der har været pre-

mierminister 6 gange i de sidste 14 år, danner national koalitionsregering med deltagelse af de fleste grupper i parlamentet. Karami, der selv overtager udenrigsministeriet, betragtes som Nassertilhænger. Af regeringens 16 medlemmer er 8 medlemmer af eller sympatisører med Karamis parti, medens 7 tilhører »triplealliancen«, der består af falangisterne under Pierre Gemayel, den nationale blok under Raymond Eddé og ekspræsident Chamouns nationalliberale parti. – 17. Efter et møde, hvor »triplealliancens« ledere enes om ikke at deltage i Karamis regering, medmindre den også har en repræsentant for ekspræsident Chamouns nationalliberale parti, indgiver finansminister Gemayel og minister for offentlige arbejder Eddé deres afskedsbegæring, og deres eksempel følges af to andre ministre. – 23. Rashid Karami omdanner regeringen. Han overtager selv finansministeriet, medens Yussuf Salam bliver udenrigsminister. – 30. Deputeretkammeret giver Karamis omdannede regering et tillidsvotum med 60 stemmer mod 30, 9 undlader at stemme. En 24 timers generalstrejke iværksat af de højreorienterede partier forløber i ro.

7.–15. – Ved den 17. Commonwealth-konference i London er Rhodesiaspørgsmålet et af hovedemnerne. De fleste af deltagerstaterne (undtagelser er foruden Storbritannien Australien, New Zealand, Malta og Malawi) kræver, men forgæves, at premierminister Harold Wilsons tilbud af oktober 1968 (se 9/10 1968) skal tages tilbage, og at hans tidligere løfte om ingen selvstændighed for Rhodesia, før flertalsstyre er indført, skal stå ved magt. Et andet spørgsmål, som der er uenighed om på konferencen, er immigrationen inden for Commonwealth-landene. Det drejer sig om de afrikanere af indisk oprindelse, som de østafrikanske stater Kenya, Uganda, Tanzania og Zambia har udvist, og som den britiske regering kun i ringe grad har givet opholdstilladelse i Storbritannien.

8. – I Vestpakistan danner 8 oppositionspartier et demokratisk aktionsudvalg, der fremsætter krav om en forfatningsreform med afskaffelse af systemet med indirekte valg (»basic democracy«) af præsident, nationalforsamling og provinsforsamlinger, ophævelse af undtagelsestilstanden, der blev indført i 1965 under krigen med Indien, afskaffelse af restriktionerne på pressens frihed og fuld selvstyre for Østpakistan i en føderation med Vestpakistan. Forud er i november 1968 gået studenteruroligheder, der forstærkedes, efter at den tidligere udenrigsminister og leder af det venstreorienterede folkeparti Zulfiqar Ali Bhutto 15/11 var blevet arresteret anklaget for at ophidse studenterne til vold, og i december spredte sig til Østpakistan.

8.–9. – På det svenske højres landsmøde vedtages med 151 stemmer mod 51 at ændre partiets navn til det moderate samlingspari, forkortet m. – 14. Indenrigsminister siden 1957 Rune Johansson indgiver sin afskedsbegæring til statsminister Erlander. Til ny indenrigsminister udnævnes 24/1 jordbrugsminister Erik Holmqvist, og den socialdemokratiske gruppeleder i andetkammer Ingemund Bengtsson bliver jordbrugsminister.

10. – Den svenske udenrigsminister Torsten Nilsson meddeler i et brev til Nordvietnams udenrigsminister Nguyen Duy Trinh, at efter at forhandlingerne i Paris er ved at gå ind i en fase, der forhåbentlig vil føre til fred i Vietnam, synes tiden at være inde til at oprette diplomatiske forbindelser mellem Sverige og Nordvietnam. I brevet henvises også til, at behovet for officielle forbindelser er vokset på grund af planerne om massiv nordisk efterkrigshjælp til Vietnam. En talsmand for den amerikanske regering udtaler, at Sveriges beslutning ikke vil fremme fredens sag i Sydøstasien.

18. – To russiske bemandede rumskibe, Sojuz 4 og Sojuz 5, har under en jordomkredsning foretaget vellykkede forsøg med sammenkobling af de to rumskibe.

20. – Richard M. Nixon indsættes som USA's 37. præsident. – 27. På sin første pressekonference som præsident gør Nixon sig til talsmand for amerikansk-russiske samtaler om begrænsning af den nukleare kaprustning og erklærer, at han gerne ser, at der i forbindelse hermed også drøftes andre politiske spørgsmål som f. eks. situationen i Mellemøsten.

Israels arbejderparti og det venstresocialistiske Mapam (det forenede arbejderparti) danner fællesfront i parlamentet (Knesset), kommunalbestyrelser og Histradut (den faglige organisation). Israels arbejderparti er en sammenslutning (21/1 1968) af Mapai, Ahdut Avoda og Rafi. Forsvarsminister, general Dayan (tidligere Rafi) og hans tilhængere går imod alliancen med Mapam. Tilsammen har de to partier et lille flertal i Knesset, 62 af i alt 120 medlemmer.

23. – Dr. Eugen Gerstenmaier (kr. dem.) meddeler, at han trækker sig tilbage fra posten som præsident for den vesttyske forbundsdag, som han har beklædt siden november 1954. Hans tilbagetræden er en følge af, at det er kommet frem, at han i 1968 lod sig udbetale en stor erstatning af midler, der er stillet til rådighed for tyskere, der blev forfulgt af nazisterne, fordi han ikke i sin tid blev udnævnt til professor.

24. – Den spanske regering erklærer 3 måneders undtagelsestilstand og genindfører pressecensuren. En talsmand for regeringen begrunder foranstaltningerne med de vedvarende studenteruroligheder. Der foretages talrige arrestationer især blandt studenterne.

27. – Den landvarige regeringskrise i Luxembourg (se 15/12 1968) løses ved, at Pierre Werner, det kristelig-sociale parti, danner koalitionsregering af det kristelig-sociale parti og det liberale parti, efter at forhandlingerne om en fornyelse af koalitionen mellem det kristelig-sociale parti og socialisterne er strandet på spørgsmålet om statsskoler og arbejdernes deltagelse i virksomhedernes ledelse. De to nye koalitionspartier råder tilsammen over 32 af i alt 56 mandater i deputeretkammeret.

30. – USA's forsvarsminister Laird udtaler, at spørgsmålet om en udbygning af det begrænsede raketforsvarssystem vil blive afgjort efter rådslagninger med Sovjetunionen om begrænsning af rustningerne.

Februar 1969

1. – Under indtryk af de fortsatte uroligheder i Pakistan (se 8/1) tilbyder præsident Ayub Khan forhandlinger med ansvarlige oppositionsledere om forfatningsændringer. – 3. Det demokratiske aktionsudvalg beslutter ikke at modtage tilbuddet, medmindre undtagelsestilstanden ophæves, alle politiske fanger frigives, og borgerrettighederne genindføres. – 5. Præsident Ayub Khan frafalder betingelsen, at han kun vil forhandle med ansvarlige partier og overlader til aktionsudvalget at indbyde, hvem de ønsker til at deltage i forhandlinger i Rawalpindi 17/2. – 10. Zulfiqar Ali Bhutto løslades af fængslet, men skal underkaste sig husarrest, så længe undtagelsestilstanden varer. I de følgende dage løslades talrige andre oppositionsledere samt over 100 andre politiske fanger, der er blevet arresteret under de foregående måneders uroligheder. – 17. Undtagelsestilstanden ophæves. I de følgende dage afviser aktionsudvalget flere gange indbydelser fra regeringen til forhandlin-

ger. – 21. Præsident Ayub Khan meddeler, at han ikke vil genopstilles ved præsidentvalget i marts 1970, og opfordrer oppositionen til forhandlinger om et nyt valgsystem. – 26. Lederne af de 8 politiske partier i aktionsudvalget og 2 uafhængige politikere mødes med præsident Ayub Khan i Rawalpindi. Møderne udsættes til 10/3.

2. – Præsident de Gaulle meddeler, at der i foråret vil blive afholdt folkeafstemning om en forfatningsreform, hvorved landets 21 regioner vil få større beføjelser og senatet miste sine lovgivende funktioner.

3. – Nordirlands premierminister Terence O'Neill meddeler, at guvernøren har samtykket i at opløse parlamentet og udskrive valg til 24/2. Den yderliggående protestantiske leder Ian Praisley har meddelt, at der vil blive opstillet modkandidater i alle valgkredse, hvor en tilhænger af premierminister O'Neill er opstillet. – 24. Ved valget til det nordiske parlament får det unionistiske parti 36 (1965: 36) mandater af i alt 52. Samtlige regeringsmedlemmer genvælges, premierminister O'Neill dog med ret kneben majoritet over Ian Paisley. Af de 13 medlemmer af den unionistiske parlamentsgruppe, der 30/1 undsagde O'Neill, genvælges de 9.

Den libanesiske oppositionsleder Pierre Gemayel (se 7/1) meddeler, at oppositionspartierne har besluttet at iagttage 2 måneders borgfred over for Karamis regering.

5. – Den vesttyske forbundsdag vælger Kai-Uwe von Hassel (kr. dem.), der er flygtningsminister i forbundsregeringen, til præsident for forbundsdagen i stedet for dr. Eugen Gerstenmaier (se 23/1). – 7. Von Hassels post i forbundsregeringen besættes med Heinrich Windelen.

Den amerikanske regering meddeler den franske regering, at den er rede til at deltage i firemagtsforhandlinger inden for FN's rammer om løsningen af konflikten i Mellemøsten. Ifølge det amerikanske udenrigsministerium skal rådslagningerne understøtte FN-ambassadøren Gunnar Jarrings bestræbelser og forberedes ved bilaterale samtaler.

6. – Præsident Nixon meddeler, at han 25/2 rejser til Europa, hvor han vil besøge London, Bonn, Rom og Paris og også Vestberlin.

10. – Det meddeles, at Australiens udenrigsminister Paul Hasluck ved udgangen af april skal afløse den nuværende generalguvernør Lord Casey. Den nye udenrigsminister bliver den nuværende luftfartsminister Gordon Freeth.

14. – Ved en omdannelse af den indiske regering afgiver premierminister Indira Ghandi posten som udenrigsminister til handelsminister Dinesh Singh.

18. – 5 amerikanske militærfly til det græske luftvåben losses i Piræus; den første amerikanske militærhjælp til Grækenland, siden hæren i april 1967 tog magten, og det amerikanske udenrigsministerium 18/5 1967 meddelte, at hjælpen var suspenderet. 21/10 1968 meddelte det amerikanske udenrigsministerium, at de militære afskibninger til Grækenland ville blive genoptaget.

23. – Vietcong begynder en ny militær offensiv i Sydvietnam. Angrebene fortsætter de følgende dage. – 24. Vicepræsident Nguyen Cao Ky truer med genoptagelse af bombeangrebene mod Nordvietnam, hvis Vietcongs angreb fortsætter. Han erklærer, at Sydvietnams luftvåben er stærkt nok til i givet fald at gennemføre sådanne bombeangreb alene. – 25. En talsmand for det amerikanske udenrigsministerium udtaler, at den fjendtlige offensiv i Sydvietnam er uforenelig med den stiltiende overenskomst mellem USA og Hanoiregeringen, der lå til grund for standsningen af bombeangrebene mod Nordvietnam, og spørger, om den anden

part virkelig er interesseret i en fredelig løsning af konflikten.

25. – Den australske premierminister John Gorton oplyser i parlamentet, at australske og newzealandske troppeenheder vil forblive stationeret i Malaysia og Singapore efter tilbagetrækningen af de britiske tropper i 1971.

26. – Israels premierminister Levi Eshkol afgår ved døden 74 år gammel. Vicepremierminister Yigan Allon overtager midlertidigt ledelsen af regeringen.

Marts 1969

2. – TASS oplyser, at bevæbnede kinesiske tropper har overskredet den russiske grænse og beskudt russiske grænsevagter ved Ussurifloden. – 3. Kreml protesterer i en skarp note til Peking og kræver, at der tages øjeblikkelige skridt til at hindre yderligere krænkelser af grænsen, og truer med afgørende modforanstaltninger.

Ved parlamentsvalgene i Chile går præsident Frei's kristelig-demokratiske parti stærkt tilbage i stemmetal, idet det kun opnår 31 pct. af stemmerne mod 42 pct. i 1965. Valgets store sejrherre er det nationalistiske parti (Partido Nacional), der får 21 pct. af stemmerne. Partido Nacional er dannet for 2 år siden ved sammenslutning af de gamle konservative og liberale partier og fik ved de kommunale valg i 1967 14 pct. af stemmerne. Kommunisterne får 16 (12) pct., socialisterne 15 (10) pct. og de radikale uændret godt 13 pct. af stemmerne.

4. – Præsident Nixon erklærer, at USA ikke vil tolerere fortsatte nordvietnamesiske angreb (se 23/2) på et tidspunkt, hvor USA ærligt forsøger at opnå fred ved forhandlingsbordet i Paris. – 24. Det meddeles, at den amerikanske hær i Sydvietnam er begyndt at overlade våben og udrustning til de sydvietnamesiske styrker som forberedelse til at begynde amerikansk tilbagetrækning fra Vietnam. – 25. Sydvietnams præsident Nguyen Van Thieu tilbyder at forhandle direkte med Den nationale befrielsesfront (FNL). – 27. Lederen af FNL's delegation ved forhandlingerne i Paris afviser tilbuddet.

9. – Den vesttyske forbundsforsamling vælger socialdemokraternes kandidat, justitsminister Gustav Heinemann til forbundsrepublikkens præsident (se 15/11 1968) med 512 stemmer. De kristelige demokraters kandidat, forsvarsminister Gerhard Schrøder får 506 stemmer. Den nye præsident begyndte sin politiske karriere som kristelig demokrat, men trådte ud af Adenauers første regering som protest mod Vesttysklands oprustning og trådte senere ind i socialdemokratiet. Præsidentvalget finder sted i Berlin trods protester og trusler fra Østtyskland og Sovjetunionen. Efter valget vækker Heinemann opsigt ved et interview i Stuttgarter Zeitung, hvor han foreslår, at Vesttsykland skal udtræde af NATO og opløse hæren for at opnå genforening med Østtyskland.

6. – Det meddeles, at udenrigsminister Atanasio N'Dongo, Ækvatorial Guinea (se 12/10 1968) blev dræbt 5/3, da han ledede et mislykket kup mod præsident Francisco Macias. – 9. Præsident Macias har taget diktatorisk magt. Præsidenten meddeler, at N'Dongo brækkede sit ben, da han forsøgte at undslippe ved at springe ud af et vindue, og at hans medsammensvorne Saturnino Ibongo begik selvmord. Europæerne flygter fra Ækvatorial Guinea.

7. – Israels Arbejderpartis centralkomité

udpeger den tidligere udenrigsminister fru Golda Meir, der fylder 71 år til maj, til posten som premierminister (se 26/2) med 287 stemmer mod 0; 45 medlemmer af Rafi-gruppen, et af de tre partier, der i december 1967 sammensluttedes i Israels Arbejderparti, undlader at stemme. General Dayan, der var et ledende medlem af Rafi, erklærer dog, at han er rede til at fortsætte som forsvarsminister i en regering under Golda Meir. – 11. Golda Meir modtager præsident Sharars opfordring til at danne regering. – 17. Parlamentet (Knesset) giver Golda Meirs regering, der i øvrigt er identisk med den foregående, et tillidsvotum med 84 stemmer mod 12; Ben Gurion, den tidligere premierminister og Rafi-leder, undlader at stemme.

9. – Under en ildkamp over Suezkanalen dræbes den ægyptiske stabschef, generalløjtnant Abdul Monein Riad.

11. – Efter et nyt møde i Rawalpindi (se 1/2) mellem præsident Ayub Khan og oppositionslederne udtaler den bengalske oppositionsleder Shaikh Mujibur Rahman, der kræver vidtgående autonomi for Østpakistan, at revolten i Østpakistan kan udvikle sig til en alvorlig separatistisk bevægelse, hvis kravet ikke opfyldes. – 13. Ayub Khan meddeler, at der på rundbordskonferencen er bred enighed om indførelse af parlamentarisk demokrati med lige, almindelig valgret og direkte valg. Shaikh Mujibur Rahman oplyser, at han er udtrådt af det demokratiske aktionsudvalg, fordi det ikke yder ham tilstrækkelig støtte. – 19. Regeringen erklærer, at pøbelen har taget magten, forsvars- og indenrigsminister, admiral Afzalur Rahman Khan udtaler, at politiet og de civile myndigheder ikke er stærke nok til at genoprette ro og orden. – 25. Ayub Khan meddeler, at han træder tilbage som præsident og overgiver magten til hærens øverstkommanderende general Yahya Khan, der også har flådens og luftvåbenets støtte. Yahya Khan proklamerer krigsret i hele landet. Troppeforstærkninger er blevet fløjet til Østpakistan for at hjælpe de civile myndigheder med at genoprette ro og orden. – 26. Yahya Khan lover at afgive magten til en civil regering, der kan udarbejde en ny forfatning, så snart lov og orden er genoprettet i Pakistan. Der hersker ro i hele Pakistan.

13. – Det amerikanske rumskib Apollo 9 lander efter siden 3/3 under omkredsning af jorden at have foretaget vellykkede manøvrer med henblik på landsætning af astronauter på månen fra et rumskib. Under rumflyvningen adskilles landingsfartøjet (»månemodulen«) med en astronaut om bord fra moderrumfartøjet og foretager selvstændig flyvning over en strækning af mere end 100 miles, før det igen sammenkobles med moderfartøjet. De 3 astronauter er oberst James McDivitt, oberst David Scott og Russell Schweickart.

24. – Jordans premierminister Bahjat Talhouni har indgivet regeringens afskedsbegæring til kong Hussein. Talhounis regering, der blev dannet i oktober 1967, er siden blevet rekonstrueret 3 gange, sidst 26/12 1968. Udenrigsminister Abdul Moneim Rifai danner ny regering.

28. – De allieredes øverstkommanderende i Europa under den anden verdenskrig, ekspræsident Dwight D. Eisenhower afgår ved døden, 78 år gammel.

DANMARK

Januar 1969

1. – Statsminister Hilmar Baunsgaard udtaler håbet om, at alle parter i forårets afgørelser – overenskomsterne på arbejdsmarkedet, tjenestemændenes vilkår og støtten til landbruget – vil forstå deres ansvar, så problemerne kan løses uden konflikt og med et resultat, der ikke svækker dansk økonomi, men giver styrke til at møde de problemer, Danmark ikke selv dirigerer.

2 – Arbejdsmarkedets hovedorganisationers forhandlingsudvalg mødes til første forhandlingsrunde om de generelle krav.

3. – Under overenskomstforhandlingerne nedsættes et særligt lavtlønsudvalg, der skal undersøge, om der kan gennemføres et lavtlønstillæg uden afsmitning på de højere lønninger, bl. a. skal det svenske »potsystem« undersøges.

5. – Fyens Stiftstidende (k. f.) og Fyns Tidende (v.) udsender første nummer af en ny fælles søndagsavis Morgenposten.

6. – Økonomiminister Nyboe Andersen udtaler, at det ved overgangen til 1969 viser sig, at den økonomiske politik, der har været ført i det forløbne år, har været rigtig: det store underskud på betalingsbalancen er formindsket, prisniveauet stabiliseret, og der er indtrådt et rentefald på 1½ pct. samtidig med, at de fleste restriktioner på låntagning og byggeri er afviklet. Prisen har været en langsommere økonomisk vækst.

Forhandlingerne om de specielle overenskomstkrav mellem underorganisationerne begynder i forligsinstitutionen. I alt er der anmeldt 164 sager til forligsinstitutionen, som parterne ikke på egen hånd har kunnet forhandle sig til rette om.

7. – Statsminister Hilmar Baunsgaard giver meddelelse om, at der er planlagt en række møder mellem repræsentanter for industrien og regeringen om industrieksporten, om forskningen og den teknologiske udvikling samt om investeringerne. Det første møde skal finde sted 17/1. Senere skal holdes lignende møder med repræsentanter for LO og lønmodtagerorganisationer i videre forstand.

Landbrugsrådets præsident, folketingsmand Anders Andersen (v.) udtaler, at landbruget ønsker, at der overføres 100–200 mill. kr. til fødevarebistand til u-landene, idet han fremhæver, at en sådan forøgelse af fødevarebistanden kan betyde et væsentligt skridt henimod opfyldelsen af 1 pct.s målsætningen, endda inden udløbet af den nuværende 5 års plan.

10. – I anledning af Sveriges anerkendelse af Nordvietnam udtaler statsminister Hilmar Baunsgaard, at der ikke har været fælles skandinaviske drøftelser forud for den svenske anerkendelse; den danske regering finder ikke, at tidspunktet til at tage et tilsvarende skridt er velvalgt, men mener, at foreløbig bør man afvente udviklingen i fredsforhandlingerne i Paris.

13. – Fhv. statsminister J. O. Krag udtaler, at det er meget kortsynet, hvis den konservativt betonede del af Danmark ikke vil se, at Sverige kan have brug for diplomatiske forbindelser med Hanoi for at kunne yde en mæglende indsats for fredsslutning i Vietnam og for at kunne forberede en fællesnordisk hjælpeindsats. Derfor har Sverige handlet i Nordens samlede interesse.

LO opfordrer på et møde med statsministeren regering og folketing til snarest

at træffe beslutning om samtidig bygning af en Storebæltsbro, en lufthavn på Saltholm og en bro- eller tunnelforbindelse over Øresund, idet der herved vil kunne skaffes beskæftigelse til 5–6000 danske arbejdere.

14. – Udenrigsministeriet protesterer over for Irak i anledning af udvisningen af den danske chargé d'affaires i Bagdad Hans Jespersen.

Den nordiske embedsmandsrapport om udvidet økonomisk samarbejde offentliggøres. På en række vigtige områder, bl. a. jordbrugs- og fiskeripolitikken samt med hensyn til en række toldsatser i den påtænkte nordiske toldunion, er der ikke opnået enighed. Udtalelser fra det danske erhvervslivs hovedorganisationer giver udtryk for skepsis.

Trafikminister Guldberg fremsætter i folketinget en redegørelse for investeringsplanerne på trafikområdet i de kommende år. Summen af anlægsomkostningerne for de største trafikanlæg – Storebæltsbro, faste forbindelser over Øresund, Østersøbro og Storstrømsbro – anslås af ministeren til 9,5–10 milliarder kr. En del af beløbet skal dog udredes fra svensk og tysk side.

Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter forslag om, at den amtskommunale beskatning i sognekommunerne skal have gyldighed i bykommunerne, når disse fra 1/4 1970 lægges ind under de nye amtskommuner. Dette gælder såvel den amtskommunale grundskyld som det bidrag, kommunerne svarer til den pågældende amtskommune. Indenrigsministeren oplyser, at det er hensigten inden for et kortere åremål at søge denne beskatningsform afløst af en direkte amtskommunal indkomstskat.

Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter forslag til lov om statsstøtte til visse private skoler. Ved forslaget samles de spredte regler i én lov, og der indføres et ensartet statstilskud på 85 pct. af de anerkendte driftsudgifter. Til bygninger ydes som lån 50 pct. af godkendt opførelsessum; lånet er afdragsfrit og forrentes med 4 pct. under forudsætning af, at skolen er en selvejende institution. Til inventar og undervisningsmidler ydes 75 pct. statslån.

Kjær Rasmussen (vs.) fremsætter forslag om ændring af borgerlig straffelov (forbud mod registrering af politisk tilhørsforhold i efterretningsøjemed). 1. behandling 14/2.

15. – Gert Petersen (s. f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om diplomatisk forbindelse med Nordvietnam. Ved 1. beh. 20/2 udtaler udenrigsminister Hartling, at hvis Parisforhandlingerne skulle få til resultat, at delingen af Vietnam gøres mere permanent, vil der hermed være skabt grundlag for mere positivt at overveje optagelse af diplomatiske forbindelser med regeringen i Hanoi. Frode Jakobsen udtaler som ordfører for Socialdemokratiet, at han går ind for en princibeslutning om anerkendelse af Nordvietnam og ønsker spørgsmålet om det helt rigtige tidspunkt overvejet i et udvalg.

16. – Folketinget drøfter trafikministerens redegørelse af 14/1. Bilgrav-Nielsen (r. v.) går imod en hurtig afgørelse af spørgsmålet om en ny storlufthavns placering, og Sigsgaard (vs.) går ind for Sydamagerløsningen, medens ordførerne for de øvrige partier ønsker storlufthavnen placeret på Saltholm.

Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter forslag om ændring af lov om beskatning til kommunerne af faste ejendomme. Forslaget har tilknytning til finansministerens forslag om genindførelse af »bondegårdsreglen« fra den 14. alm. vurdering at regne (se 27/11 1968), idet det går ud på allerede fra skatteåret 1969–70 at lempe den kommunale grundskyld af de pågældende landbrugsejendomme, som om de også for dette skatteår var vurderet efter jordbrugsværdien. Hermed bortfalder den hidtidige henstandsordning for de nævnte ejendomme. Lovforslaget vedtages 21/3 med 119 stemmer mod 2.

20. – Fra indenrigsministeren, justitsministeren, socialministeren, undervisningsministeren og udenrigsministeren offentliggøres redegørelser for foranstaltninger til bekæmpelse af ungdomsnarkomanien. De samlede anlægsudgifter beløber sig til henved 50 mill. kr. og de årlige driftsudgifter til 10–15 mill. kr.

21. – Statsminister Hilmar Baunsgaard udtaler i en redegørelse i folketinget, at det er regeringens håb, at det ved en energisk indsats efter de retningslinier, der er angivet i de 5 ministres redegørelser (se 20/1) kan hindres, at Danmark får et narkotikamisburg blandt unge af de samme store dimensioner, som man kender det i en række andre lande.

Under 1. behandling af forslaget om udbygning af Københavns lufthavn (se 11/12 1963) oplyser trafikminister Guldberg, at et regeringsforslag om principbeslutning om anlæg af en storlufthavn på Saltholm i løbet af kort tid vil blive fremsat i folketinget.

De to hovedorganisationers formænd meddeler på et pressemøde, at de ikke på nuværende tidspunkt ser nogen udvej for at nå til enighed om overenskomsternes fornyelse. Forbundsformand Hans Rasmussen siger, at dette er en svinestreg over for arbejdspladserne.

22. – Udenrigsminister Hartling oplyser i et svar på et spørgsmål af Kai Moltke (soc. arbejdsfællesskab), at den svenske regering ikke havde søgt samråd med de andre nordiske regeringer om anerkendelsen af Nordvietnam, og at den danske regering heller ikke på forhånd var underrettet om den svenske beslutning.

Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter som led i omlægningen af byrdefordelingen mellem staten og kommunerne forslag til lov om generelle tilskud til kommunerne. Ved omlægningen søges tilvejebragt overensstemmelse mellem kompetence og økonomisk ansvar. I reformen indgår nedsættelse af tilskuddet til kommunernes sygehusudgifter fra 65 til 35 pct., af den automatiske vejrefusion med 1/3, af lærerlønsrefusion for folkeskolens lærere fra 85 til 60 pct. samt nedsættelse eller afskaffelse af en række mindre refusioner. Heroverfor står, at staten overtager de udgifter, der hidtil har været fordelt på primærkommunerne efter reglerne for mellemkommunal refusion, og lægges hertil de foreslåede nye generelle tilskud, opretholdes balancen i forholdet mellem staten og kommunerne under ét så nogenlunde. De foreslåede generelle tilskud er: et skattegrundlagstilskud, der tilfalder amtskommunerne, et gradueret tilskud til primærkommuner, hvis areal pr. indbygger overstiger 1,5 ha, samt til fordeling mellem særlig vanskeligt stillede primærkommuner et beløb, hvis størrelse fastsættes på finansloven. Indenrigsministeren konstaterer, at slutresultatet af reformen vil blive en stigning i de kommunale skatter i de mere velstående egne af landet og en ret kraftig nedsættelse i de økonomisk svagere egne. I forbindelse med byrdefordelingsreformen fremsætter forskellige ministre en lang række lovforslag med konsekvensændringer.

Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter forslag om ændring af folkeskoleloven, hvorved der gives hjemmel til regulering af folkeskolebyggeriet ud fra pædagogiske, planlægningsmæssige og økonomiske hensyn. Forslaget vedtages enstemmigt 27/3.

Folketinget foretager 1. behandling af det socialdemokratiske forslag til folketingsbeslutning om vigtige dele af Danmarks udenrigspolitik (se 20/11 1968). Udenrigsminister Hartling erklærer, at regeringen kan tiltræde nogle af punkterne i forslaget, men ikke kan acceptere forslaget som helhed i den foreliggende form. Forslaget går til udvalgsbehandling.

Statstjenestemændenes centralorganisationer og Danmarks Lærerforening udsender en erklæring, hvori det tilkendegives, at de ikke ved de kommende forhandlinger mellem regeringen og tjenestemændenes organisationer vil gøre krav på lønforbedringer svarende til de lavtlønstillæg, der

måtte blive fastsat på det private arbejdsmarked.

23. – Folketinget debatterer på grundlag af en forespørgsel til statsministeren af Tastesen m. fl. socialdemokrater foranstaltninger mod ungdomsnarkomanien. Under debatten er der overvejende stemning mod at frigive hash. Efter forespørgselsdebatten foretages 1. behandling af justitsministerens forslag om skærpet straf for handel med narkotika (se 12/12 1968).

Kai Moltke (soc. arbejdsfællesskab) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ret til erstatning for løntab ved midlertidige afskedigelser i forbindelse med helligdagsperioder med afbrudt arbejdsuge (jul og påske). 1. beh. 21/2.

Lønnings- og pensionsminister Hastrup udtaler, at regeringen ikke finder, at et eventuelt lavtlønstillæg på det private arbejdsmarked kan begrunde lønforbedringer for offentlig ansatte, som ikke er lavtlønnede.

Forligsmanden, amtmand Sigurd Wechselmann mødes med de to hovedorganisationers formænd for at blive orienteret om situationen.

24. – Folketinget vedtager enstemmigt forslag om ændring af lov om erhvervsskattens afløsning i visse kommuner m. v. (se 13/11 1968).

Efter et ekstraordinært forretningsudvalgsmøde i LO sendes et brev til Dansk Arbejdsgiverforening, hvori man fremhæver, at LO ikke finder forhandlingsmulighederne udtømt, og at man er villig til at genoptage forhandlingerne under forudsætning af, at der fra arbejdsgiverne fremlægges konkrete tilbud. Efter hovedbestyrelses- og forretningsudvalgsmøde i arbejdsgiverforeningen sendes et brev til LO, hvori man erklærer sig villig til at genoptage forhandlingerne, da LO mener at kunne indbringe nye synspunkter i drøftelserne.

27. – Ministeriet for kulturelle anliggender offentliggør en betænkning om kulturpolitikken.

Tjenestemandskommissionen af 1965 offentliggør to delbetænkninger med forslag til et nyt tjenestemandssystem.

Landbrugsrådets præsident, folketingsmand Anders Andersen (v.) opfordrer statsministeren til at tage op til overvejelse spørgsmålet om en samlet nordisk ansøgning om optagelse i Fællesmarkedet, inden drøftelsen af et udvidet nordisk økonomisk samarbejde for alvor tager fat.

LO's forhandlingsudvalg beslutter at genoptage forhandlingerne med arbejdsgiverforeningen uden forligsmandens medvirken.

29. – Finansminister Poul Møller fremsætter forslag om ændringer i en række love som følge af forslaget om dødsbobeskatning (se 14/11 1968).

Finansministeren fremsætter videre forslag til lov om Danmarks tiltrædelse af ændringer i og tilføjelser til Den internationale Valutafondsoverenskomst af 22/7 1944. De foreslåede tilføjelser tilsigter en nydannelse i det internationale betalingssystem ved inden for Valutafondens rammer at skabe et system af særlige trækningsrettigheder, Special Drawing Rights (SDR). Forslaget vedtages enstemmigt 21/2. Endelig fremsætter finansministeren forslag til lov om optagelse af statslån i udlandet på indtil 500 mill. kr. Desuden resterer lånebemyndigelse i henhold til tidligere lov på ca. 207 mill. kr. Forslaget vedtages enstemmigt 21/3.

Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter forslag om ændring af lov om kommunernes styrelse. Herefter skal bestemmelser om løn- og øvrige ansættelsesforhold for personale i kommunal tjeneste, herunder personale ansat i Københavns kommune, godkendes af et lønningsnævn, hvis medlemmer beskikkes af indenrigsministeriet efter indstilling af de kommunale organisationer samt Københavns og Frederiksbergs kommunalbestyrelser.

Overenskomstforhandlingerne på landbrugsområdet indledes.

Monopolrådet har meddelt kulturministeriet, at en forhøjelse af radioafgiften fra 55 til 60 kr. årligt ligger inden for avancestoplovens bestemmelser, men den kombinerede radio- og TV-afgift, der ønskedes forhøjet fra 210 til 240 kr., kan kun forhøjes med 18 kr.

30. – Folketinget drøfter en forespørgsel til socialministeren af Bundvad (s.) m. fl., der ønsker klarhed over regeringens stilling til en række socialpolitiske krav. Under debatten kritiserer Poul Dam (s. f.) formen for den socialdemokratiske aktion, idet han siger, at det skaber et farligt præcedens, hvis partierne begynder at forelægge deres programmer stykkevis til diskussion i tinget.

Folketinget foretager 1. behandling af det socialdemokratiske forslag til folketingsbeslutning om ændring af sygeforsikringsloven m. m. (se 10/12 1968).

Dansk Arbejdsgiverforening og LO mødes til ny forhandling.

31. – Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter forslag til folketingsbeslutning om en reform af de grundlæggende skoleuddannelser. Herefter skal folkeskolen være en 10-årig almen skole uden konkret erhvervsfagligt sigte, omfattende en 9-årig grundskole og et supplerende 10. skoleår. Det 8. undervisningsår gøres obligatorisk fra 1972–73 og det 9. undervisningsår fra 1973–74. Undervisningspligten skal for disse undervisningsårs vedkommende kunne opfyldes såvel i folkeskolen som på efterskole og ungdomsskole, idet disse skoleformer indgår i den 9-årige grunduddannelse på linie med friskoler og andre private skoler. Der bør endvidere være mulighed for at afbryde skolegangen efter det 7. skoleår for at prøve erhvervsarbejde eller anden udviklende beskæftigelse, idet den 9-årige undervisningspligt således opfyldes over en 10-årig periode.

Forslag til lov om støtte til erhverv i Grønland (se 3/10 1968) vedtages enstemmigt ved 3. behandling.

I en ledende artikel i Metal understreges, at arbejdstidsforkortelse er en betingelse for, at Centralorganisationen af Metalarbejdere vil indgå en ny 2-årig overenskomst.

Februar 1969

4. – Økonomi- og markedsminister Nyboe Andersen fremsætter i folketinget en redegørelse for markedssituationen. Han erklærer, at et udvidet nordisk samarbejde ikke må eller vil hæmme Danmarks bestræbelser for at opnå medlemskab af EEC, og at regeringen agter at opretholde ansøgningen herom. Afgørende for en udvidelse af det nordiske økonomiske samarbejde er, at jordbrugssektoren på rimelig måde sidestilles med det øvrige erhvervsliv, og en nordisk toldtarif må ikke betyde omkostningsforøgelser for dansk industri, som benytter toldfri råvarer, halvfabrikata osv.

Handelsminister Knud Thomsen fremsætter forslag til lov om bybefolkningens forsyning med mælk og fløde. Lovforslaget tilsigter en gradvis liberalisering af detailmælkehandelen inden for de af den nuværende mælkelov omfattede områder, idet der efter en overgangsperiode på 1½ år efter lovens ikrafttræden bliver fri adgang til detailhandel med mælk og fløde, når de næringsretlige og sundhedsmæssige betingelser er opfyldt. For at gøre det muligt for den bestående detailmælkehandel at tilpasse sig de ændrede konkurrenceforhold, der følger af liberaliseringen, ophæves de gældende indskrænkninger i detailmejeriernes varesortiment.

Kai Moltke (soc. arbejdsfællesskab) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om forberedelse af en revision af lov om lærlingeforhold. 1. beh. 28/2.

Arbejdsmarkedets hovedorganisationer meddeler, at det efter genoptagelsen af forhandlingerne 30/1 har vist sig, at afstanden mellem parternes tilbud og krav er så stor, at en overenskomst ikke har kunnet tilvejebringes, og at hovedorganisationerne herefter betragter forhandlingerne som afbrudt.

5. – Under 1. behandling af forslag til lov om forsvarets personel (se 11/12 1968) foreslår Kurt Brauer (s. f.) en dagsorden, der opfordrer regeringen til at foranledige en afstemning i folketinget, der kan vise, om der er parlamentarisk flertal for at opretholde en tjenestetid af længere varighed end 8 måneder. Forslaget forkastes med 73 stemmer mod 12 (s. f. og vs.); 47 (s.) undlader at stemme.

Forligsmanden kalder de to hovedorganisationers formænd til sig og orienterer sig om situationen, hvorefter han meddeler, at han har besluttet at mægle mellem hovedorganisationerne, der nedsætter et udvalg til belysning af tidløn- og lavtlønsproblemer.

6. – Under debatten om økonomi- og markedsministerens redegørelse af 4/2 går alle partier ind for planerne om en nordisk økonomisk union, men oppositionens talsmænd, Ivar Nørgaard og J. O. Krag for socialdemokratiet, Aksel Larsen for SF og Sigsgaard for venstresocialisterne, lægger større iver for dagen end regeringspartiernes ordførere. Haunstrup Clemmensen (k. f.) og Per Federspiel (v.) lægger vægt på, at en nordisk økonomisk union ikke betyder nogen ændring af Danmarks sikkerhedspolitik. Statsminister Hilmar Baunsgaard konstaterer, at den nordiske økonomiske union i givet fald først vil blive fuldstændig etableret i 1972, og der vil derfor ikke ske noget indgreb i et allerede etableret samarbejde, hvis en eller flere af de nordiske lande til den tid skulle blive optaget som medlem af EEC. Minister Nyboe Andersen oplyser, at han i løbet af foråret vil foretage en rejse til EEC-hovedkvarteret i Bruxelles og en række andre europæiske hovedstæder for at orientere om regeringens synspunkter i markedspolitikken. Han tilføjer, at regeringen på et netop afholdt møde med de danske ambassadører hos EEC- og EFTA-landene har fastslået, at de kan meddele, at den danske ansøgning til EEC opretholdes.

7. – Horn (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om placering af en ny storlufthavn på Saltholm. Forslaget tages tilbage ved 1. behandling 20/2.

11. – Forsvarsminister Ninn-Hansen fremsætter i folketinget en redegørelse om planerne for afvikling af en række militære anlæg og arealer og de heraf følgende om- og udflytninger. Forhandling om redegørelsen finder sted 13/2.

Forslaget om investeringsfradrag i egnsudviklingsområder (se 23/10 1968) og forslaget om ændringer i lov om egnsudvikling (se 24/10 1968) vedtages ved 3. behandling, begge enstemmigt. I det sidste er beløbsrammen forhøjet fra de oprindeligt foreslåede 20 til 22 mill. kr.

12. – Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter i folketinget en redegørelse vedrørende de civile værnepligtiges forhold. Baggrunden er, at militærnægterne, som har fået stigende muligheder for civilt arbejde uden for lejrene, har indledt strejker. Ministeren oplyser, at hver enkelt strejkende har fået et brev fra ham med tilkendegivelse af, hvilke alvorlige konsevenser strejken kan få for de strejkende.

Overenskomsterne opsiges. Forhandlingerne i forligsinstitutionen om de specielle krav afsluttes.

14. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslag om ændring af lov om Danmarks erhvervsfond (se 11/12 1968), forslag til lov om støtte til omskoling (se 24/10 1968) og forslag til lov om bortfald af hartkorn og matrikelskyld (se 11/12 1968) alle enstemmigt.

Reguleringspristallet for januar 1969 er beregnet til 131, med en decimal 130,6, en stigning på 1 (0,8) point i sammenligning med oktober 1968. Stigningen er utilstrækkelig til at udløse en ny dyrtidsportion; dette sker først ved et pristal på 133 (132,5).

Forligsmanden har kaldt parternes forhandlingsudvalg til møde i forligsinstitutionen. Parternes standpunkter afviger imidlertid stadig meget betydeligt fra hinanden, og forligsmanden finder derfor ikke at kunne foretage sig videre i øjeblikket, men vil overveje situationen nærmere. Dansk Arbejdsgiverforening modtager de første strejkevarsler.

16. – HK beslutter, hvis en arbejdskamp skulle bryde ud, at etablere punktstrejke over for ca. 80 virksomheder.

18. – Forsvarministrene fra Danmark, Norge og Sverige har på et møde i København foretaget en bred sondering af mulighederne for ved et teknisk samvirke mellem industrierne i de tre lande at kunne levere visse dele eller færdige produkter til forsvaret.

Trafikminister Guldberg fremsætter forslag til lov om placeringen af en ny Københavns lufthavn. Ifølge forslaget bemyndiges ministeren til at lade udarbejde en plan for etapevis gennemførelse af en ny storlufthavn på Saltholm med tilhørende tunnelforbindelse mellem Amager og Saltholm under hensyntagen til mulighederne for indpasning af en fast forbindelse over Øresund i København-Malmö linien.

Lønnings- og pensionsminister Hastrup fremsætter forslag til lov om statens tjenestemænd og forslag til lov om tjenestemandspension (se 27/1).

Forligsmanden genoptager sine mæglingsbestræbelser ved samtaler med de to hovedorganisationers formænd.

20. – Den internationale domstol i Haag's kendelse i »sokkelsagen« (se 23/10 1968) følger Vesttysklands påstand og opfordrer parterne til at forhandle sig til rette på et rimeligt grundlag.

21. – Poul Dam (s. f.) fremsætter forslag om ændring af lov om aktieselskaber. Efter forslaget skal alle aktieselskaber have pligt til at offentliggøre deres regnskaber, og der indføres oplysningspligt med hensyn til regnskabet over for de i selskabet ansatte. 1. beh. 14/3.

22. – Dansk Arbejdsgiverforenings forretningsudvalg beslutter at udsende første lockoutvarsel og udtaler samtidig håbet om, at LO vil bevæge sig så meget, at der i forligsinstitutionen kan komme forligsforhandlinger i gang. I en udtalelse fra LO's forretningsudvalg understreges lavtlønskravet, ligelønskravet og arbejdstidskravet. Forretningsudvalget giver udtryk for fortsat forhandlingsvilje.

23. – Finansminister Poul Møller er 20/2 indlagt på hospital lidende af en blodtrykksforstyrrelse. Under hans sygdom og rekreation, der bliver af længere varighed, konstitueres forsvarsminister Ninn-Hansen som finansminister.

25. – Knud Nielsen (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning, der opfordrer regeringen til at fremsætte forslag til en gennemgribende reform af ungdommens uddannelsesfond så hurtigt, at reformen kan gennemføres i indeværende folketingsår. 1. beh. 21/3.

En ny forhandlingsrunde indledes i forligsinstitutionen med deltagelse af parternes forhandlingsudvalg.

26. – Forligsmanden har en kort orienterende samtale med statsminister Hilmar Baunsgaard, der erklærer sig enig i, at mæglingsbestræbelserne bør fortsættes. Forligsmanden udsætter herefter de til 1.–3. marts varslede strejker.

27. – Poul Dam (s. f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om en forsikringsreform omfattende flg. punkter: skærpelse af reglerne for anbringelse af for-

sikringsselskabernes midler, indførelse af statskontrol med vilkårene for livsforsikring, oprettelse af en statsanstalt for lovpligtige forsikringer, rationalisering af bygningsbrandforsikringen og samling af alle forsikringsspørgsmål under ét ministerium. 1. beh. 25/4.

Kjær Rasmussen (vs.) fremsætter forslag til lov om støtte til uddannelse, hvis hovedbestemmelse er, at der af statskassen ydes økonomisk støtte til alle uddannelsessøgende, der er fyldt 16 år. Støtten skal være ens for alle støtteberettigede og beregnes ved indeksregulering med udgangspunkt i beløbet 13.000 kr. for basisåret 1967–68. 1. beh. 21/3.

28. – Folketinget vedtager ved 3. behandling enstemmigt forslag om ændring af lov om tilskud til de offentlige veje (se 13/11 1968).

Statsministeren har møder med arbejdsgiverformanden Svend Heineke og LO-formanden Thomas Nielsen, hvor han understreger betydningen af, at mæglingsbestræbelserne fortsættes.

Marts 1969

1. – Nordisk Råds 17. session åbnes i Stockholm af præsidenten Svenn Stray, Norge. Til ny præsident vælges Leif Cassel, Sverige, til vicepræsidenter J. O. Krag, Danmark, Eino Sirén, Finland, Sigurdur Bjarnason, Island, og Trygve Bratteli, Norge. Det dominerende emne for generaldebatten, der afsluttes 2/3, er planerne om udvidet økonomisk samarbejde (Nordek-planen). Fra dansk side taler J. O. Krag, Ivar Nørgaard, Aksel Larsen og Horn og fra regeringsside statsminister Baunsgaard, udenrigsminister Hartling, markedsminister Nyboe Andersen og handelsminister Knud Thomsen.

4. – Forligsmanden giver parterne et udkast til en mæglingsskitse, som de skal svare på 6/3 kl. 12.

Mellem den socialdemokratiske presse og Kristeligt Dagblad er der truffet aftale om teknisk samarbejde. Kr. D. lukker fra midten af 1970 sit avistrykkeri, og hele avisen vil blive trykt i Erritsø ved Fredericia, hvor dagbladet Aktuelt indretter et offset-trykkeri.

6. – Nordisk Råds 17. session slutter, efter at rådet har vedtaget i alt 30 rekommandationer. I en rekommandation vedrørende udvidet økonomisk samarbejde henstilles det til regeringerne, at undersøgelserne og forhandlingerne tilendebringes så betids, at et udkast til traktat om et omfattende og mangesidet økonomisk samarbejde kan foreligge senest 15/7 1969. I de nye instrukser til det nordiske embedsmandsudvalg skal fremhæves, at forslaget skal indeholde rammer og retningslinier for et samarbejde såvel på kort som på lang sigt og også omfatte en hensigtsmæssig organisation af samarbejdet. Der skal fastsættes en dato i løbet af efteråret for et møde af NR's præsidium, det økonomiske udvalg og statsministrene, der skal diskutere traktatudkastet og tilrettelægge det videre arbejde, og forhandlingerne mellem regeringerne skal lægges således til rette, at forslag om et udvidet økonomisk samarbejde kan forelægges for de nordiske parlamenter snarest muligt. I en anden rekommandation henstilles til Danmarks og Sveriges regeringer, at de i samråd med de andre nordiske lande før 15/7 skal træffe de fornødne beslutninger vedrørende en storlufthavn på Saltholm og anlæg af den første faste forbindelse over Øresund, og at den danske regering skal give den svenske regering tilsagn om, at lufthavnen på Saltholm vil blive benyttet på en sådan måde, at uacceptable forstyrrelser for svensk område undgås. Der er også – med 33 stem-

mer mod 25 – vedtaget en rekommandation om forbud mod professionel boksning.

Forligsmanden udsætter på arbejdsgivernes anmodning svarfristen fra kl. 12 til kl. 18, da der er visse usikkerhedsmomenter omkring arbejdstidsnedsættelsen, som man ønsker afklaret. Thomas Nielsen, LO, protesterer mod udsættelsen. Kl. 18 svarer begge parter ja til mæglingsskitsen, hvorefter man straks går i gang med at udarbejde det endelige mæglingsforslag.

7. – Forligsmanden meddeler kl. 9,30, at han vil fremsætte mæglingsforslag. Dansk Arbejdsgiverforening holder ekstraordinær generalforsamling og udsteder som beredskabsforanstaltning andet lockoutvarsel omfattende ca. 60.000 arbejdere.

8. – Forligsmanden fremsætter mæglingsforslag. Resultatet af afstemningen herom skal afleveres 25/3.

9. – På et informationsmøde i Odense anbefaler såvel Thomas Nielsen, LO, som forbundsformand Hans Rasmussen at stemme ja til mæglingsforslaget.

11. – Kulturminister K. Helveg Petersen fremsætter en kulturpolitisk redegørelse i folketinget (se 27/1). En forhandling om redegørelsen finder sted 13/3.

Aksel Larsen (s. f.) fremsætter forslag om ophævelse af lov om forskellige forbrugsafgifter, der stammer fra marts 1955, og hvis bortfald vil medføre et provenutab for statskassen på ca. 225 mill. kr. årligt. 1. beh. 24/4.

Morten Lange (s. f.) fremsætter forslag om ændring af lov om foranstaltninger i anledning af svangerskab m. v. 1. beh. 10/4.

12. – Udenrigsminister Hartling fremsætter i folketinget en redegørelse for Danmarks handelspolitik over for u-landene. Redegørelsen debatteres 18/3.

Monopolrådet fastsætter nye hjemmemarkedspriser for landbrugsvarer. Landbrugets organisationer havde ønsket forhøjelser svarende til en merindtægt på ca. 100 mill. kr. årligt, men de nye priser anslås kun at ville give ca. 65 mill. kr. Hjemmemarkedspriserne er ikke reguleret siden 1967, idet landbruget frafaldt kravet om prisforhøjelser fra 1/3 1968 mod til gengæld at få et tilskud på 125 mill. kr. (se 5/9 1968). Landbrugsrådets præsidium beslutter 13/3 at indbringe monopolrådets afgørelse for ankenævnet.

13. – Socialminister Nathalie Lind fremsætter forslag om ændring af lov om folkepension, om ændring af lov om invalidepension og om ændring af lov om pension og hjælp til enker m. fl. Forslagene tager navnlig sigte på at give pensionisterne kompensation for de ændringer, der sker i pensionisternes beskatningsforhold i forbindelse med overgangen til kildeskat fra 1/1 1970, idet de i skattelovgivningen indeholdte regler om nedslag i skatteansættelsen for pensionister vil bortfalde. Statens samlede merudgifter til de sociale pensioner anslås til 57 mill. kr. i finansåret 1969–70, 332 mill. kr. i 1970–71 og 404 mill. kr. i 1971–72.

Kulturminister K. Helveg Petersen fremsætter forslag om ændring af lov om statstilskud til kunstmuseer, forslag til lov om lokalhistoriske kulturmuseer, forslag om ændring af lov om J. F. Willumsen-museet i Frederikssund og forslag til lov om statens kunstfond.

Otto Mørch (s.) fremsætter forslag om ændring af færdselsloven (om begrænsninger i retten til erhvervsmæssig personbefordring). 1. beh. 9/5.

14. – Den fg. finansminister Ninn-Hansen fremsætter forslag til lov om frigørelsesafgift m. v., og indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter forslag til lov om tilbudspligt. De to lovforslag er sidste led i regeringens jord- og planlægningslovgivning (se 13/11 1968). Frigørelsesafgiften skal svares på grundlag af den værdistigning, der finder sted, når landbrugsjord overgår til bymæssige formål eller til som-

merhusbebyggelse, og tilbudspligten gælder over for kommunerne, når ejendomme med et areal på 6000 m² eller derover udbydes til salg.

Finansministeren fremsætter endvidere forslag til udskrivningslov under kildeskatteordningen. Indkomstskatten beregnes ved hjælp af en grundbeløbsskala, der svarer til den gældende enhedsskala. Grundbeløbsskalaen skal fra og med indkomståret 1971 hvert år reguleres i takt med reguleringspristallet, og det skal hvert år ved lov fastsættes, med hvilken procent af grundbeløbet statsskatten skal udskrives. Lovforslaget indeholder to regler, der sætter grænser for udskrivningen af indkomstskat. Den ene (det såkaldte skrå skatteloft) går ud på, at udskrivningsprocenten højst kan være 105. Den anden foreskriver, at såfremt indkomstskat til staten, folkepensionsbidrag og kommunal indkomstskat tilsammen beregnes med mere end 66²/₃ pct. af en del af skalaindkomsten, nedsættes indkomstskatten til staten med det overskydende beløb. For formueskatten forhøjes den skattefri bundgrænse fra 200.000 til 300.000 kr.

Indenrigsminister Poul Sørensen fremsætter forslag til lov om revision af den kommunale inddeling i Århus, Odense og Ålborg byområder. Efter forslaget vil Århus kommune fra 1/4 1970 ved sammenlægning med 16 hele kommuner, 2 sogne og mindre dele af 2 kommuner få et samlet folketal på 217.000 indbyggere og dække et areal på 342 km². Den nye Odense kommune, der opstår ved sammenlægning med 10 hele kommuner, 2 sogne og en mindre del af en kommune, vil få 159.500 indbyggere og dække et areal på 295 km². Den nye Ålborg kommune foreslås dannet ved sammenlægning med 8 hele kommuner, deriblandt Nørresundby, betydelige dele af 4 kommuner og mindre dele af 2 kommuner og vil få 149.000 indbyggere og dække et areal på 474 km².

Indenrigsministeren fremsætter endelig forslag til lov om kommunale personfradrag m. v. Ifølge den kommunale indkomstskattelov under kildeskatteordningen er det personfradrag, der anvendes ved kommuneskattens beregning, principielt det samme, som gælder for statsskattens vedkommende, nemlig 5000 kr., men det er fastsat, at der skal åbnes kommunerne adgang til at anvende lavere personfradrag, og lovforslaget bestemmer, at i kommuner med over 10.000 indbyggere kan det nedsættes til 4000 kr. og i kommuner med 10.000 indbyggere eller derunder til 4000 eller 3000 kr.

Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter lovforslag om at ophæve bemyndigelsen (i en lov af 1961) til at bygge en ny veterinær- og landbohøjskole ved Odense, endvidere forslag til lov om centre for højere uddannelse og Københavns universitets placering. Forslaget bemyndiger ministeren til at oprette et center for højere uddannelse og forskning ved Roskilde og bestemmer, at der i hovedstadsområdet skal erhverves arealer, der er tilstrækkeligt store til at sikre Københavns universitets udbygning på længere sigt. I den langsigtede planlægning af de højere uddannelsers udbygning skal endvidere indgå centre for højere uddannelser ved Ålborg og i den sydlige del af Jylland. Endelig fremsætter undervisningsministeren forslag om ændring af lov om ungdommens uddannelsesfond. Ved forslaget forøges de midler, der stilles til rådighed for ungdommens uddannelsesfond, med 50 mill. kr., der foreslås fordelt med 25 mill. kr., hvoraf halvdelen som stipendier og halvdelen som lån, til studerende ved offentligt anerkendte læreanstalter og fagskoler, og med 25 mill. kr. til skoleelever ud over den undervisningspligtige alder samt lærlinge. Herudover foreslås en forbedring af mulighederne for studiefinansiering gennem optagelse af statsgaranterede bank- og sparekasselån. Den samlede støtte gennem ungdommens uddannelsesfond i finansåret 1968–69 opgøres til ca. 217 mill. kr., hvortil kommer, at der af banker og sparekasser i 1968–69 forventes stillet ca. 142 mill. kr. til rådighed som uddannelseslån med statsgaranti.

Undervisningsminister Helge Larsen

fremsætter forslag til lov om statsstøtte til private seminarier (lærerseminarier, husholdningsseminarier, børnehave- og fritidshjemsseminarier) med det formål at gennemføre vederlagsfri undervisning, hvilket sker ved, at staten overtager udgiften til de private seminariers drift og anlæg på betingelse af, at seminarierne er selvejende institutioner.

Ømann (s. f.) fremsætter lovforslag, hvorefter over- eller underskud i egen bolig i parcelhus, før det medregnes i den skattepligtige indkomst, skal nedsættes med 1/10 for indkomståret 1970, med 2/10 for indkomståret 1971 osv., indtil indkomståret 1979, hvor intet over- eller underskud vil være at medregne. 1. beh. 29/4.

Arne Larsen (s. f.) fremsætter forslag om ændring i færdselsloven (regulering af hyrevognserhvervet) og forslag om ændring af lov om midlertidig regulering af boligforholdene (om lejernes ret til bytning af lejlighed). 1. beh. henholdsvis 9/5 og 22/4.

Folketinget færdigbehandler forslag om ændring af lov om teknisk samarbejde med udviklingslandene (se 25/10 1968) og forslag om ændring af lov om folkeskolen, fremsat af K. B. Andersen (s.) (se 3/10 1968), og vedtager begge enstemmigt, det sidste i ændret skikkelse.

18. – Forslaget om ændring af lov om revision af den kommunale inddeling (se 16/10 1968) vedtages enstemmigt ved 3. behandling; 2 undlader at stemme. Under behandlingen i folketinget er det oprindelige lovforslag undergået en række ændringer navnlig for Jyllands vedkommende. Størsteparten af Randers og Skanderborg amter samt en række kommuner i Viborg amt lægges sammen med Århus amt til et østjysk storamt med over 1/2 mill. indbyggere. Thisted amt med undtagelse af Thyholm, der lægges til Ringkøbing amt, og Fjerritslevområdet, der lægges til det nordjyske amt, lægges sammen med Viborg amt med Viborg som amtsby, medens Ringkøbing amt i øvrigt stort set bevarer sin nuværende udstrækning. Ved 3. behandling forkastes ændringsforslag om Næstved som amtsby i stedet for Nykøbing F. i det nye Lolland-Falster-Præstø amt og om Holbæk som amtsby i stedet for Sorø i det nye Sorø-Holbæk amt.

Folketinget færdigbehandler endvidere forslag til lov om filmcensur (se 3/10 1968), der vedtages med 152 stemmer mod 1, medens 9 undlader at stemme.

19. – Under en folketingsdebat om en forespørgsel til landbrugsministeren af Morten Lange (s. f.) om planerne for en reform af landbrugslovgivningen og landbrugsstøtteordningerne rejser Lysholt Hansen (s.) på ny kritik af regeringens handlemåde i forbindelse med bevillingen af 125 mill. kr. til landbruget som kompensation for udsættelse af en forhøjelse af hjemmemarkedspriserne, idet han tager sit udgangspunkt i uoverensstemmelsen mellem det af landbruget ønskede beløb og monopolrådets afgørelse (se 12/3). Landbrugsminister Peter Larsen oplæser en skrivelse fra monopoltilsynet, hvorefter forskellen væsentlig skyldes oplysninger fra det landøkonomiske driftsbureau om effektivitetsforbedringen i landbruget, oplysninger, som ikke forelå, da bevillingen på de 125 mill. kr. blev givet. Lysholt Hansen foreslår en dagsorden, der misbilliger regeringens handlemåde. Ved afstemningen, der finder sted 20/3, forkastes dagsordensforslaget med 93 stemmer mod 71 (s., s. f. og Kai Moltke), medens 3 (vs.) undlader at stemme. Morten Lange stiller forslag om en dagsorden, der opfordrer regeringen til at lade foretage en ekspertundersøgelse af landbrugets økonomiske fremtidsmuligheder og forelægge resultaterne heraf for folketinget i dette år. Kjær Rasmussen (vs.) ønsker en nærmere præcisering af formålet med undersøgelsen og stiller ændringsforslag herom. Ændringsforslaget vedtages enstemmigt med 3 stemmer, medens alle de andre partier undlader at stemme, og det således ændrede dagsordensforslag forkastes derefter med 94 stemmer mod 74.

21. – Folketinget færdigbehandler forslag om ændring af lov om børnetilskud og andre familieydelser (se 27/11 1968) og forslag om ændring af lov om offentlig forsorg (se 13/11 1968), der begge vedtages enstemmigt, endvidere forslag om ændring af lov om beskatning til kommunerne af faste ejendomme (se 16/1), der vedtages med 119 stemmer mod 2 (2 stemmer ikke) og forslag til udskrivningslov for skatteåret 1969–70 (se 11/12 1968), der vedtages enstemmigt, idet 2 (vs.) undlader at stemme.

Forslag om ændring af lov om afgift af spiritus, vin og øl (se 11/12 1968) vedtages ved 3. behandling med 90 stemmer mod 64. Ved 2. behandling er vedtaget et ændringsforslag stillet af finansministeren om nedsættelse af restaurationsafgiften fra 15 til 10 pct., medens s. og s. f. havde ønsket, at afgiften straks helt skulle bortfalde.

25. – Begge parter har vedtaget mæglingsforslaget med de nye 2-årige overenskomster. Arbejdsgiverne vedtager forliget med 83 pct. ja-stemmer mod 17 pct. nej-stemmer, medens afstemningen blandt arbejderne har givet 63,1 pct. ja-stemmer og 36,9 pct. nej-stemmer. Lønforhøjelserne i de nye overenskomster træder i kraft dels fra 1/3 1969, dels fra 1/3 1970, og fra 1/9 1970 nedsættes den ugentlige arbejdstid fra de nuværende $42^1/_2$ time til $41^3/_4$ time. Lønstigningen er af arbejdsgiverforeningen beregnet til 2,8 pct. i år og 2 pct. næste år, og medregnes indrømmelserne i specielle spørgsmål, skønnes den samlede udgift ved mæglingsforslaget at blive ca. 5,5 pct. Ved beregningen er der taget hensyn til en vis afsmitning af lavtlønsordningen på andre lønmodtagere. Den samlede merudgift inden for Dansk Arbejdsgiverforenings område anslås til ca. 500 mill. kr. årligt.

26. – Nationalbanken, de obligationsudstedende kreditinstitutter og bankernes og sparekassernes organisationer enes om øjeblikkelig standsning af nye forhåndslån til byggeriet i institutterne og om, at der til offentlige investeringer i 1969 i sygehuse, rådhuse, skoler osv. ikke må udlånes mere end de ca. 200 mill. kr., som udlåntes til disse formål i 1968.

27. – Finanslovforslaget for 1969–70 vedtages ved 3. behandling med 149 stemmer (s., k. f., v., r. v. og s. f.) mod 3. Statsbudgettet balancerer med 28,6 milliarder kr., knap 4 milliarder mere end finansloven for 1968–69, og der regnes med et kasseoverskud på ca. 180 mill. kr. Under debatten stiller Socialdemokratiets forsvarspolitiske ordfører Kjeld Olesen forslag om en dagsorden, der pålægger regeringen straks at give meddelelse om den bebudede nedsættelse af tjenestetiden til 12 måneder. Forslaget forkastes med 86 stemmer mod 55 (s. plus Hanne Reintoft), medens 11 (s. f. og vs.) undlader at stemme.

Folketinget færdigbehandler desuden forslagene om ændring af vandløbsloven og om vandløbsretter (se 24/10 1968), forslag til lov om vandforsyning (se 3/10 1968) og forslag til lov om styrelsen af statsbanerne (se 27/11 1968), der alle vedtages enstemmigt.

Lokomotivførerne nedlægger arbejdet i 24 timer som protest mod deres placering i det nye tjenestemandssystem.

28. – Folketinget færdigbehandler en række forslag om ændring af dødsbobeskatningen (se 14/11 1968). Forslagene vedtages alene med regeringspartiernes stemmer; socialdemokraterne undlader at stemme.

28. – Nationalbanken forhøjer med virkning fra 31/3 diskontoen fra 6 til 7 pct. (se 28/8 1968). Banken henviser til, at de senere måneders kraftige stigning i rentesatserne for kortfristede lån på de internationale pengemarkeder har medført et pres på valutabeholdningen, idet tilskyndelsen til at optage kredit i udlandet er formindsket som følge af det relativt lave niveau for danske bankers udlånsrenter.